

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**  
**РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кваліфікаційна наукова праця  
на правах рукопису

**СТАНІСЛАВЧУК НАТАЛІЯ ІВАНІВНА**

**УДК 378.016: [37.011.3 – 051:811]:17**

**ДИСЕРТАЦІЯ**  
**ФОРМУВАННЯ ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ**  
**УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ПОЗААУДИТОРНИЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

01 Освіта/Педагогіка

011 Освітні, педагогічні науки

Подається на здобуття ступеня доктора філософії (PhD)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело \_\_\_\_\_ **Н. І. Станіславчук**

Науковий керівник: Безкоровайна Ольга Володимирівна,  
доктор педагогічних наук, професор

Рівне - 2023

## АНОТАЦІЯ

**Станіславчук Н.І. Формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності.** – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки. – Рівненський державний гуманітарний університет, Рівне. 2023 рік.

### Зміст анотації

У дисертації представлено результати теоретичного та практичного дослідження проблеми формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності.

За результатами теоретичного аналізу низки нормативно-правових документів концептуального значення, серед яких Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про професійний розвиток працівників», Концепція розвитку педагогічної освіти, Професійний стандарт учителя нового покоління, Рамка безперервного професійного розвитку вчителів, Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 рр. й ін. з'ясовано, що роль етичної компетентності у становленні сучасного вчителя у сучасній педагогічній науці нині актуалізується і позиціонується; вона передбачає сформованість учителя, спроможного управляти власними емоціями; який поважає себе і інших; дотримується норм етичної поведінки і навчає цього здобувачів освіти; вміє вибудовувати діалогові взаємозв'язки зі здобувачами освіти.

Узагальнено, що етична компетентність виступає показником сформованої особистісної готовності майбутнього вчителя іноземних мов до професійної діяльності, що виражається у вмінні аналізувати морально-етичні ситуації, розробляти та застосовувати етичні стратегії та рішення, у здатності адекватно розуміти та оцінювати етичні проблеми, дотримуватися

свідомої поведінки відповідно до морально- та професійно-етичних норм; усвідомленні власної етичної позиції, конструктивно співпрацювати з іншими людьми у розв'язанні морально-етичних проблем та дилем. Сформована етична компетентність відображається у звичках, принципах, психічних станах, діях, вчинках і якостях майбутнього вчителя іноземних мов.

У дисертації проаналізовано та узагальнено сутність понять «етика», «компетентність», «етична компетентність», «компетентнісний підхід», «компетенція», «позааудиторна діяльність».

З'ясовано, що етична компетентність ґрунтується на суспільно-гуманітарних знаннях, конструюється через емоційно-ціннісний і соціально-творчий досвід здобувачів освіти, що набуваються як в освітньому процесі, так і в позааудиторній діяльності шляхом участі у соціально значущій діяльності та рефлексії. Вимоги до формування етичної компетентності, сутність якої конкретизована в освітніх стандартах вищої освіти з підготовки фахівців педагогічних спеціальностей з урахуванням вимог компетентнісного підходу, адекватні цілям і завданням освітнього процесу закладу вищої освіти (ЗВО) загалом і позааудиторної діяльності зокрема.

Позааудиторна діяльність з майбутніми викладачами іноземних мов у ЗВО розглядається як педагогічно організований й особисто регульований процес формування у майбутніх учителів іноземних мов етичної компетентності; як простір, у якому здобувач освіти вибудовує різноманітні морально-етичні взаємини і зв'язки на основі діалогу культур.

З'ясовано, що позааудиторна діяльність з формування етичної компетентності ґрунтується на сучасній педагогічній аксіології і виражається у суспільно значущих цінностях, морально-етичних цінностях, цінностях педагогічної етики, особистісних якостях.

Введено у науковий обіг поняття «етична компетентність» і «позааудиторна діяльність вчителя іноземних мов».

Розроблено критеріально-діагностичну базу дослідження, що являє собою комплекс обґрунтованих компонентів, критеріїв, показників та діагностичних матеріалів.

Обґрунтовано і розроблено *структуру етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов у позааудиторній діяльності*, складниками якої є: *компоненти* (когнітивний, мотиваційний, діяльнісний), *критерії* (повнота, міцність і усвідомлення отриманих знань; ставлення до учасників освітнього процесу та майбутньої професійної діяльності з дотриманням етичних вимог; активність й ініціативність в позааудиторній діяльності морально-етичного характеру); *показники* (володіння системою знань професійної етики, усвідомлення їх важливості в особистісно-професійному становленні як майбутнього вчителя іноземних мов; розуміння цілей і завдань в оволодінні морально-етичними нормами спілкування, необхідними майбутньому вчителю іноземних мов для проектування і реалізації різних видів педагогічної діяльності, а також розуміння цілей і завдань позааудиторної діяльності в оволодінні етичною компетентністю; сформованість мотивації та інтересу до майбутньої педагогічної діяльності і проблем формування етичної компетентності; сформованість установок, ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя іноземних мов, ціннісного ставлення, поваги та емпатії до всіх учасників освітнього процесу під час позааудиторної діяльності, прагнення до оволодіння етичною компетентністю); *рівні* її сформованості (високий, середній і низький).

Виокремлено педагогічні умови процесу формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності: 1) створення розвивального освітньо-етичного середовища, у якому позааудиторна діяльність є провідним засобом формування етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов; 2) розвиток у майбутніх учителів іноземних мов мотивації до оволодіння етичною компетентністю в процесі позааудиторної діяльності; 3) використання в

позааудиторній діяльності інтерактивних форм і методів, які відповідають віковим особливостям здобувачів освіти, колу їхніх професійних інтересів й активізують процес формування етичної компетентності, вибір яких здійснювався з урахуванням результатів констатувального експерименту і положень Стратегії розвитку вищої освіти, Професійного стандарту вчителя нового покоління, Рамки безперервного професійного розвитку вчителів.

Розроблено авторську Програму дослідно-експериментальної роботи з проблеми формування етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов у позааудиторній діяльності, яку апробовано в експериментальній групі (172 респонденти), сформованій на базі закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку майбутніх вчителів іноземних мов, а саме: Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Волинського національного університету імені Лесі Українки, Мукачівського державного університету, Рівненського державного гуманітарного університету, Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Вирізнено ефективні форми формування етичної компетентності майбутнього учителя іноземних мов у позааудиторній діяльності і окреслено їх педагогічний потенціал: синтез ідей «Етичний кодекс вчителя», «Вчитель нового покоління», складання проєктивної карти структури мотивів майбутнього вчителя іноземних мов, розробка педагогічного колажу «Вчитель, якого чекають в закладі загальної середньої освіти», обговорення моделей педагогічної етики, здійснення аналізу особистих мотивів розвитку етичної компетентності за ступенем значущості, складання кейсу дослідження мотивації етичного розвитку, аналіз педагогічних ситуацій (технологія case-study); участь респондентів експериментальної групи у роботі мовного клубу Weekly Speaking і дискусійного клубу World cafe; мініконференціях, диспутах,

відеоекскурсіях, дискусіях, круглих столах, відеолекторіях з наступним обговоренням, літературно-музичних вечорах, коротких виступах у форматі «печа-куча», тематичних циклах, міжнародних проєктах ERASMUS+ та Erasmus+ “Pandamnit!” (м. Сленік-Молдова, Румунія), міжнародному Міні-Референдаріаті у гімназіях м. Любек (Німеччина) тощо.

Доведено ефективність застосованих нами методів формування етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов в позааудиторній діяльності та з'ясована їх педагогічна цінність: методи цілепокладання та планування; методи переконання та формування свідомості; методи організації життєдіяльності майбутніх учителів іноземних мов і формування досвіду етичної поведінки; експозиційні методи виховного впливу, проблемний метод; аналіз психолого-педагогічних ситуацій морально-етичного характеру; диспути та дискусії; методи спонукання та стимулювання діяльності; контрольні-оціночні методи; емпатійне слухання, рефлексивне слухання, аргументація, навіювання, зараження, наслідування, формування прихильності, прохання тощо.

Результати підсумкового зрізу підтвердили позитивну динаміку рівнів сформованості етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов у позааудиторній діяльності як цілісного педагогічного явища. До високого рівня віднесено 26,35% респондентів ЕГ, що на 15,12% більше, ніж під час констатувального експерименту; до середнього рівня – 60,65%, що на 24,42% більше у порівнянні з констатувальним зрізом. Кількість респондентів з низьким рівнем становить 12,97%, а це на 39,54% менше у порівнянні з констатувальним зрізом.

**Наукова новизна** результатів дослідження полягає в тому, що:

*вперше* обґрунтовано й апробовано педагогічні умови формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності; розроблено та апробовано авторську Програму дослідно-експериментальної роботи з проблеми формування етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов у позааудиторній діяльності закладу

вищої освіти; розроблено структуру етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов у позааудиторній діяльності, складовими якої є компоненти (когнітивний, мотиваційний, діяльнісний), критерії (когнітивно-пізнавальний, мотиваційно-ціннісний, діялісно-практичний), показники і рівні її сформованості (високий, середній, низький);

*уточнено* сутність понять «етична компетентність» – ціннісно-смілова професійно-особистісна властивість, яка інтегрує системні морально-етичні знання, творчі уміння, навички, досвід діяльності, мотиви та цінності і характеризує його спроможність та готовність до здійснення міжособистісної і міжкультурної взаємодії в освітньому просторі ЗВО, а також функціонального співробітництва з представниками інших культур; «позааудиторна діяльність вчителя іноземних мов» – педагогічна система, що уміщує в собі мету, завдання, зміст, методи та форми її виховної діяльності, спрямовані на вибудовування морально-етичних взаємин і зв'язків, розвиток творчих здібностей до педагогічної взаємодії, в якій етична складова відіграє провідну роль;

*подальшого розвитку* набули зміст, форми і методи формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності закладів вищої освіти.

**Практичне значення одержаних результатів** полягає у розробці діагностичного інструментарію для здійснення діагностики і визначення рівнів сформованості етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності. Результати дослідження та основні положення та висновки дисертаційного дослідження можуть використовуватися в освітньому процесі ЗВО при формуванні етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності. Матеріали дослідження можуть бути використані у системі післядипломної освіти педагогічних працівників; у розробці елективних курсів, програм самостійної роботи здобувачів вищої освіти; при написанні

кваліфікаційних робіт; у діяльності наукових гуртків, студентських проблемних груп тощо.

**Ключові слова:** етика, компетентність, етична компетентність, майбутній вчитель іноземних мов, позааудиторна діяльність, педагогічні умови, професійна підготовка.

### **ABSTRACT**

**Stanislavchuk N.I. Formation of Ethical Competence of Future Foreign Language Teachers in Extracurricular Activities – Qualifying scientific work in manuscript form.**

A dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty of 011 Education, Pedagogical Sciences. – Rivne State University of the Humanities, Rivne. 2023.

### **Abstract content**

The dissertation presents the results of theoretical and practical research on the problem of forming ethical competence of future foreign language teachers in extracurricular activities.

Based on the theoretical analysis of a number of normative and legal documents of conceptual significance, including the Laws of Ukraine “On Education”, “On Higher Education”, “On Professional Development of Employees”, the Concept of Development of Pedagogical Education, the Professional Standard of the New Generation School Teacher, the Framework for Continuous Professional Development of Teachers, the Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2021–2031, etc., it has been determined that the role of ethical competence in the development of the modern teacher in contemporary pedagogical science is currently being emphasized and positioned. It involves the formation of a teacher who is capable of managing their own emotions, respects themselves and others, adheres to ethical norms of



behavior, and teaches these values to students. Additionally, the teacher should be able to establish dialogical relationships with education seekers.

It was concluded that ethical competence serves as an indicator of the developed personal readiness of future foreign language teachers for professional activities. It is manifested in their skill to analyze moral and ethical situations, ability to develop and apply ethical strategies and decisions, understand and evaluate ethical issues adequately, adhere to conscious behavior in accordance with moral and professional ethical norms, recognize their own ethical position, and engage in constructive collaboration with others in solving moral and ethical problems and dilemmas. The formed ethical competency is reflected in the habits, principles, mental states, actions, behaviors, and qualities of a future foreign language teacher.

The dissertation analyzes and generalizes the essence of the concepts of “ethics”, “competence”, “ethical competence”, “competency-based approach”, “competency”, and “extracurricular activities”.

It has been established that ethical competence is based on socio-humanitarian knowledge and is constructed through the emotional-value and socio-creative experience of education recipients, acquired both in the educational process and in extracurricular activities through participation in socially significant activities and reflection. The requirements for the formation of ethical competency are specified in the higher education standards for the training of pedagogical specialists, taking into account the requirements of the competency-based approach and are aligned with the goals and objectives of the educational process of the higher education institution (HEI) in general, and extracurricular activities in particular.

Extracurricular activities for future foreign language teachers in HEIs are considered as a pedagogically organized and personally regulated process of forming ethical competency in future foreign language teachers. It is a space where learners establish diverse moral and ethical relationships and connections based on cultural dialogue.

It has been established, that extracurricular activities aimed at developing ethical competence are based on modern pedagogical axiology, which is expressed through socially significant values, moral and ethical values, values of pedagogical ethics, and personal qualities.

The concepts of “ethical competence” and “extracurricular activities of foreign language teachers” have been introduced into scientific circulation.

A criterion-diagnostic framework for the research has been developed, which consists of a complex of substantiated components, criteria, indicators, and diagnostic materials.

*The structure of ethical competence of future foreign language teachers in extracurricular activities* has been substantiated and developed. Its constituent elements include *the components* (cognitive, motivational, and activity); the criteria (completeness, solidity, and awareness of acquired knowledge; attitudes towards participants in the educational process and future professional activities with adherence to ethical requirements; and activity and initiative in extracurricular activities of a moral and ethical nature); *the indicators* (mastery of a system of knowledge in professional ethics and awareness of their importance in personal and professional development as a future foreign language teacher, understanding the goals and objectives of acquiring moral and ethical norms of communication necessary for designing and implementing various types of pedagogical activities, as well as understanding the goals and objectives of extracurricular activities in acquiring ethical competence; the formation of motivation and interest in future pedagogical activities and issues related to the formation of ethical competence, the formation of attitudes and values of future foreign language teachers, their respectful and empathetic attitude towards all participants in the educational process during extracurricular activities, and the desire to acquire ethical competence); *the levels* of formation (high, medium, and low).

The following pedagogical conditions for the process of formation of ethical competence of future foreign language teachers in extracurricular activities have

been identified: 1) creating a developmental educational-ethical environment where extracurricular activities serve as the leading means of developing ethical competence in future foreign language teachers; 2) fostering motivation among future foreign language teachers to acquire ethical competence through their engagement in extracurricular activities; 3) utilizing interactive forms and methods in extracurricular activities that correspond to the age-specific characteristics of learners, their professional interests, and activate the process of forming ethical competence. The selection of these forms and methods took into account the results of the exploratory experiment as well as the provisions of the Strategy for the Development of Higher Education, the Professional Standard of the New Generation School Teacher, and the Framework for Continuous Professional Development of Teachers.

An author's program of research and experimental work on the problem of forming ethical competence of future foreign language teachers in extracurricular activities has been developed, which has been tested in an experimental group (172 respondents) formed in higher education institutions that prepare future foreign language teachers, specifically: Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Lesya Ukrainka Volyn National University, Mukachevo State University, Rivne State University of the Humanities, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, and Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Effective forms for developing ethical competence of future foreign language teachers in extracurricular activities have been identified, and their pedagogical potential has been outlined. These include the synthesis of ideas from the "Teacher's Code of Ethics", "New Generation School Teacher", creating a projective map of the motives of future foreign language teachers, developing a pedagogical collage titled "The Teacher Expected in General Secondary Education Institutions", discussing models of pedagogical ethics, analyzing personal motives for ethical development in terms of significance, constructing a case study on motivation for ethical development, and analyzing pedagogical

situations using the case study technology; the participation of respondents from the experimental group in activities such as the Weekly Speaking language club and World Cafe discussion club, mini-conferences, debates, video excursions, discussions, roundtable discussions, video lectures followed by discussions, literary and musical evenings, short presentations in the “PechaKucha” format, thematic cycles, international projects like ERASMUS+ and Erasmus+ "Pandamnit!" (Slănic-Moldova, Romania), and international Mini- Referendariat in gymnasiums in Lübeck (Germany), and more.

The effectiveness of the applied methods for forming ethical competence of future foreign language teachers in extracurricular activities has been, and their pedagogical value has been determined. These methods include goal-setting and planning methods, persuasion and consciousness-raising methods, organization of life activities of future foreign language teachers and formation of ethical behavior experience, expository methods of educational influence, problem-based method, analysis of psychological and pedagogical situations of moral and ethical nature, debates and discussions, methods of encouragement and stimulation of activities, control and evaluation methods, empathetic listening, reflective listening, argumentation, suggestion, influence, imitation, formation of favorability, requests, and more.

The results of the final assessment confirmed a positive dynamic in the levels of ethical competence development among future foreign language teachers in extracurricular activities as a holistic pedagogical phenomenon.

As a result of the formative assessment, the findings of the final assessment reflect the level of formation of ethical competence of future foreign language teachers in extracurricular activities.

Of the respondents in the experimental group, 26.35% were classified as having a high level of ethical competence, which is an increase of 15.12% compared to the diagnostic assessment. Additionally, 60.65% were classified as having a moderate level of ethical competence, which is a 24.42% increase compared to the diagnostic assessment. The number of respondents with a low

level of ethical competence accounted for 12.97%, which is a 39.54% decrease compared to the diagnostic assessment.

**The scientific novelty** of the research results lies in the following.

*For the first time*, the pedagogical conditions for the formation of ethical competence of future foreign language teachers through extracurricular activities have been theoretically grounded and empirically tested. An original Program of research-experimental work on the problem of forming ethical competence of future foreign language teachers in extracurricular activities at higher education institutions has been developed and successfully implemented. The structure of ethical competence of future foreign language teachers in extracurricular activities has been elaborated, consisting of cognitive, motivational, and activity components. The criteria for assessing ethical competence include cognitive-cognitive, motivational-value, and activity-practical aspects, as well as indicators and levels of its development, namely high, medium, and low.

The essence of the concept of “ethical competence” *has been refined*, defining it as a value-oriented and meaningful professional-personal characteristic that integrates systemic moral and ethical knowledge, creative abilities, skills, practical experience, motives, and values. It characterizes the individual's capability and readiness for interpersonal and intercultural interaction in the educational space of higher education institutions, as well as functional cooperation with representatives of other cultures. The concept of “extracurricular activities of foreign language teachers” refers to a pedagogical system that encompasses its purpose, tasks, content, methods, and forms of educational activities aimed at fostering moral and ethical relationships, nurturing creative abilities for pedagogical interaction, in which the ethical component plays a leading role.

The content, forms, and methods of forming ethical competence in future foreign language teachers through extracurricular activities in higher education institutions *have undergone further development*.

**The practical significance of the obtained results** lies in the development of diagnostic tools for assessing and determining the levels of ethical competence of future foreign language teachers in extracurricular activities. The research findings, main provisions, and conclusions can be applied in the educational process of higher education institutions (HEIs) to enhance the formation of ethical competence among future foreign language teachers in extracurricular activities. The research materials can be utilized in postgraduate education for pedagogical staff, development of elective courses, programs for independent work of students, writing qualification papers, and the activities of scientific circles and student problem-solving groups, etc.

**Keywords:** ethics, competence, ethical competence, future foreign language teacher, extracurricular activities, pedagogical conditions, professional training.

## СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

### *Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації*

#### Статті у періодичних наукових виданнях, проіндексованих у базах даних **Web of Science Core Collection** та/або **Scopus**

1. Slyusarenko N., Vlasenko O., Gryshchenko T., Novoseletska I., Shakhrai V., **Stanislavchuk N.**, Yakymchuk O. Professional competence building of the entrepreneurs through improving the quality of business education. *International Journal of Entrepreneurship*. 2021. Vol. 25, № 7. PP.1–8

#### Статті у наукових фахових виданнях України

2. Станіславчук Н. І. Педагогічні умови ефективного формування етичної компетентності студентів-гуманітаріїв. *Наукові записки. Серія «Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти».*

Кропивницький : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2017. Вип. 11. Ч. 4. С. 178–182

3. Станіславчук Н. І. Роль етичної компетентності при підготовці майбутніх вчителів іноземної мови. *Інноватика у вихованні* : зб. наук. пр. 2018. № 8. С. 337–344.

4. Станіславчук Н. І. Критерії, показники та рівні сформованості етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов. *Актуальні питання гуманітарних наук* : зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 35. Т. 8. С. 257–260.

#### **Статті у наукових виданнях інших держав**

5. Станіславчук Н.І. Комунікативна культура як складова фахової підготовки майбутнього вчителя іноземних мов. *Pedagogy: Theory, Science and Practice: Collective monograph*. New York, USA: Yunona Publishing, 2020. PP. 70-87.

#### **Опубліковані праці апробаційного характеру**

6. Станіславчук Н. І. Етична компетентність студента як невід’ємний компонент навчального процесу у вищій школі. *Традиція і культура. Традиція і культура. Філософія мистецтва* : матеріали Міжнар. наук. конф. (19 квіт. 2019 р.). Київ. 2019. С. 45–46.

7. Станіславчук Н. І. Особливості структури та сутності етичної компетенції майбутніх учителів іноземної мови. *Інновації у сучасній освіті: український та світовий контекст*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (18-19 квіт. 2019 р.). Умань: «Візаві». 2019. Ч.2. С. 116–118.

8. Станіславчук Н. І. Етична готовність як домінуюча ознака етичної компетентності студентів. *Фундаментальні та прикладні наукові дослідження: актуальні питання, досягнення та інновації* : матеріали І

Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (27 бер. 2020 р.). Бердянськ: БДПУ, 2020. С. 100–103.

9. Станіславчук Н. І. Формування етичної культури студентів на сучасному етапі розвитку суспільства. *Сучасні тенденції розвитку лінгвістики та лінгводидактики*: зб. матеріалів I Всеукр. наук.-практ. конф. (14 трав. 2020 р.). Рівне, 2020. С. 89–91.

10. Станіславчук Н. І. Позааудиторна діяльність як компонент навчання студентів факультету іноземної філології. *Актуальні питання науки*: матеріали I Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (30 квіт. 2020 р.). Бердянськ: БДПУ, 2020. С. 151–154.

11. Станіславчук Н.І. Етична компетентність майбутнього вчителя іноземної мови як предмет педагогічного дослідження. *Сучасні проблеми германського та романського мовознавства*: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (15 лют. 2022 р.). Рівне, 2022. С. 221-223.

12. Станіславчук Н.І. Основні критерії сформованості етичної компетентності у позааудиторній роботі. *The II International Scientific and Practical Conference “Modern trends of scientific development”*. (18-21 Jan, 2022). Vancouver, Canada, 2022. PP. 280–282.

### **Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дослідження**

13. Станіславчук Н. І. Формування етичної компетентності студентів у вищій школі. *Оновлення змісту, форми та методів навчання і виховання в закладах освіти*: зб. наук. пр.: наук. зап. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. Рівне: РДГУ, 2017. Вип. 17 (60). С. 278–280.

14. Безкорвайна О. В., Станіславчук Н. І. Позааудиторна діяльність як важлива складова формування етичної компетентності студентів. *Topical issues of pedagogy: Collective monograph*. Roma, Italia: Editoria di Modena, 2019. PP.146–166.



## ЗМІСТ

<b>ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....</b>	<b>18</b>
<b>ВСТУП.....</b>	<b>19</b>
<b>РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ.....</b>	<b>30</b>
1.1. Категорійно-поняттєвий апарат дослідження.....	30
1.2. Педагогічний потенціал позааудиторної діяльності у формуванні у майбутнього учителя іноземних мов етичної компетентності .....	50
Висновки до першого розділу.....	65
<b>РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ.....</b>	<b>71</b>
2.1. Структура та зміст етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов .....	71
2.2. Організація констатувального експерименту.....	83
Висновки до другого розділу.....	109
<b>РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ФОРМУВАННЯ ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ПОЗААУДИТОРНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....</b>	<b>113</b>
3.1. Апробація педагогічних умов формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності.....	113
3.2. Результати апробації педагогічних умов формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності.....	142
Висновки до третього розділу.....	158
<b>ВИСНОВКИ.....</b>	<b>163</b>
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....</b>	<b>171</b>
<b>ДОДАТКИ.....</b>	<b>197</b>

## **ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ**

ЗВО – заклад вищої освіти

ЕГ – експериментальна група

КГ – контрольна група

ЕК – етична компетентність

ЗК – загальна компетентність

## ВСТУП

**Актуальність теми дослідження.** Освіта – визначальний чинник та гарант розвитку суспільства, забезпечення якості життя, вирішення завдань національної безпеки держави. Соціально-економічні та суспільно-політичні умови сучасного суспільства диктують необхідність модернізації вітчизняної освіти, що зумовлена об'єктивними потребами постіндустріального суспільства в компетентних фахівцях. Саме тому актуальною є побудова освітнього процесу на засадах компетентнісного підходу, який передбачає формування в здобувачів освіти набору універсальних дій для успішної адаптації в соціумі і включення у продуктивну діяльність, спрямовану на професійне удосконалення, саморозвиток і корисне проведення дозвілля.

У цьому контексті важливою є педагогічна освіта, спрямована на підготовку вчителів нового покоління: високоморальних, гуманно зорієнтованих, етично-вихованих, культурних, здатних до саморозвитку, самоудосконалення; високо мотивованих до якісного виконання професійних обов'язків тощо.

Ці завдання чітко визначені в Законах України «Про освіту» [125], «Про вищу освіту» [123], Стратегії розвитку вищої освіти [129], Концепції розвитку освіти України на період 2015-2025 рр. [76], Професійному стандарті вчителя нового покоління [130], Рамці безперервного професійного розвитку вчителів [133], Концепції розвитку вищої освіти [124], Концепції реалізації державної політики у сфері професійної освіти «Сучасна професійна освіта» на період до 2027 року [75], Національній Доктрині розвитку освіти у XXI столітті [103], Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [104], проекті Закону України «Про Основні засади державної комунікативної політики» [126] і, як зазначено у Рамці безперервного професійного розвитку вчителів, спрямована на підготовку компетентного вчителя: «Нині суспільство потребує вчителів, які є *компетентними*, вмотивованими, ІКТ грамотними,

здатними до професійної рефлексії, відкритими до змін та новацій нової української школи, готовими допомагати учням розвивати життєві уміння» [134].

Етична складова професійної компетентності вчителя, педагогічного працівника, науковця відображена в низці європейських та вітчизняних документів: Бухарестській Декларації з етичних цінностей і принципів вищої освіти в Європейському регіоні [225], «Переліку етичних стандартів» [224], «Етичному кодексі» [58], «Етичних принципах» [224], «Етичній поведінці всіх учасників освітнього процесу» [216], «Керівництві для інституційних Кодексів етики в галузі вищої освіти» [225], «Етичному кодексі членів Фулбрайтівського товариства України» [59], «Кодексі рекрутації академічних працівників» [202], «Висновків щодо дослідницької доброчесності» [228]; Європейському кодексі дослідницької доброчесності [227], проєкті Етичного кодексу українського вчителя [58] тощо.

Формування та розвиток компетенцій і компетентностей – ключова ідея реформування вітчизняної освіти; вона виводить мету сучасної освіти за межі традиційних уявлень про неї як про систему передачі певної суми знань та формування відповідних умінь та навичок. Компетентність у певній галузі забезпечує особистісну готовність фахівця ефективно мобілізувати свої знання, вміння та навички для вирішення проблем та завдань у процесі професійної діяльності.

Перехід до компетентної парадигми в освіті передбачає формування конкурентоспроможного на вітчизняному та європейському ринках праці професіонала, який зможе успішно адаптуватися до швидкоплинних умов життя, проявляти самостійність і творчість, підвищувати професійну майстерність і кваліфікацію. Модернізація вітчизняної освіти пов'язана з потребами суспільства в компетентних і конкурентоспроможних фахівцях, які здатні до постійного особистісного вдосконалення та професійного зростання.

Якісна професійна підготовки майбутнього вчителя іноземних мов

згідно Плану дій щодо створення єдиного європейського індикатора провідних компетентностей передбачає сформованість цілої низки компетентностей: педагогічної, лінгвістичної, іншомовної комунікативної, соціокультурної, серед яких етична займає одне з провідних місць.

Етична компетентність фахівця відображає основні норми, що регулюють його дії, встановлені звичками, традиціями, життєвими принципами і професійною діяльністю, психологічними станами, діями, поведінкою і якостями. Це дозволяє педагогу визначати своє ставлення до професійних обов'язків та передусім до людей, з якими він взаємодіє в процесі своєї діяльності.

Етична компетентність учителя проявляється у всіх видах його професійної діяльності: в освітньому процесі під час викладання навчальних предметів, а також у позаурочній і позашкільній діяльності. Вона передбачає сформованість вчителя, спроможного «керувати власними емоціями; будувати діалоги та полілоги з учнями, уміє слухати і чути; поважає кожного, не допускає дискримінації; відстоює свої права, навчає цього учнів; залучає інших до прийняття спільних колективних рішень» [130], дотримання «академічної доброчесності як сукупності етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності [125].

У зв'язку із реформуванням вищої освіти відбувається скорочення годин на вивчення дисциплін предметної підготовки, а також годин вибіркових дисциплін, що певною мірою впливає на зниження якості підготовки майбутнього педагога. У цій ситуації позааудиторна робота із спеціальності дозволяє заповнити як дефіцит навчального часу в теоретичній підготовці, так і надає можливість практичного застосування компетенцій майбутніх учителів іноземних мов за нових умов діяльності. У зв'язку з цим актуальним є питання використання можливостей позааудиторної роботи для формування у майбутнього вчителя іноземних

мов компетентностей, необхідних для успішного здійснення освітньої діяльності у майбутній професійній діяльності. Позааудиторна діяльність у закладі вищої освіти включає навчальну, науково-дослідну, творчу, спортивно-оздоровчу, благодійну, волонтерську та інші її види, які забезпечують формування компетентного у визначеній сфері діяльності фахівця.

У вітчизняній психолого-педагогічній науці представлені дослідження, які розкривають шляхи і способи реалізації компетентнісного підходу в освітньому процесі закладів вищої та післядипломної освіти – О. Дубасенюк [52], І. Зязюн [64], О. Коваленко [66], В. Лозова [87], С. Мартиненко [94], Л. Сігаєва [146] та ін.; компетентнісний підхід у підготовці педагогів в зарубіжних країнах – Н. Авшенюк [3], Т. Десятов [3], Л. Дяченко [3], Н. Постригач [3], Л. Пуховська [3], О. Сулима [3]; моделі формування професійної компетентності – Н. Бібик [20], В. Гриньова [43], М. Головань [38], О. Дубасенюк [52], О. Пехота [118], О. Степаненко [169] та ін.; основи професійної підготовки майбутнього вчителя – В. Кремень [32], О. Савченко [139], Г. Троцько [181]; шляхи розвитку професійних компетентностей майбутніх учителів – С. Бондар [26], С. Вітвицька [33], О. Пометун [12], В. Радул [132], Н. Сидорчук [143]; особливості вивчення іноземних мов у контексті сучасних підходів до її викладання у закладах вищої освіти – Г. Гринюк [95], С. Ніколаєва [95], Г. Твердохліб [137]; роль сучасних технологій у професійній підготовці майбутніх учителів іноземних мов – В. Адольф, В. Карташова, І. Степанова; особливості процесу формування різних видів іншомовної діяльності в освітньому процесі ЗВО – Л. Денисюк [47], Н. Ключова, Л. Кучай; зміст професійної підготовки майбутнього вчителя іноземних мов – О. Бігич [21], Н. Божко [24], Н. Микитенко [96], О. Мисечко [97]; морально-етичні аспекти професійної педагогічної діяльності – О. Пономарьов [131], Н. Ничкало [106] та інші.

Вирізняються дослідження, в яких розкрито філософський аспект

морально-етичної культури – С. Гончаренко [40], А. Єрмоленко [1], А. Маслова, Д. Трищ [180]; теоретико-методичні засади виховання у майбутніх учителів морально-етичної культури – К. Слесик [147], Т. Хайруліна та ін.

Останніми роками з'явилася низка дисертаційних досліджень, присвячених питанням формування та розвитку етичної компетентності здобувачів освіти у системі вищої освіти, які розглядають формування етичної компетентності у процесі навчання дисциплін предметної підготовки, самостійної роботи тощо. Наприклад, проблема формування етичної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури розкрита у дисертаційному дослідженні Б. Без'язичного [17]; методика формування етичної компетентності майбутнього вчителя початкових класів – Л. Хоружої [187]; теоретичні і методичні засади формування професійної етики майбутніх соціальних працівників в університетах – Р. Зозуляк-Случик [62].

Слід зазначити, що у науковій літературі процес формування та розвитку компетенцій і компетентностей майбутнього вчителя переважно розглядається у межах освітнього процесу, самостійної роботи здобувачів освіти у межах конкретних навчальних дисциплін, педагогічної практики. Проте цілісного, структурованого дослідження проблеми розвитку етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності немає.

Вивчення та аналіз наукової, методичної та навчальної літератури, нормативних документів з проблеми дослідження у системі вищої педагогічної освіти дозволили нам виявити низку протиріч між:

– вимогою державних освітніх стандартів вищої освіти до підготовки майбутніх учителів іноземних мов у контексті оволодіння ними етичною компетентністю та недостатнім рівнем науково-теоретичного та методичного забезпечення процесу його формування у позааудиторній діяльності закладів вищої освіти;

– достатнім рівнем розробленості проблеми формування професійних компетентностей вчителів, педагогічних працівників і недостатнім теоретичним обґрунтуванням проблеми формування етичної компетентності майбутнього учителя іноземних мов у позааудиторній діяльності закладу вищої освіти;

– високими вимогами до якості професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов, що передбачають сформованість знань, умінь і навичок іншомовного спілкування, і недостатньою розробленістю педагогічних умов формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності, які значною мірою впливають на сформованість умінь і навичок іншомовного спілкування;

– педагогічним потенціалом іноземної мови у формуванні етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов і неналежним рівнем її організації в закладах вищої освіти у зв'язку із соціально-економічними і політичними умовами, які склалися останніми роками в українському суспільстві.

Актуальність дослідження, її педагогічна значущість, недостатня наукова, теоретична і методична розробленість та потреби сучасної освітньої практики зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **«Формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності».**

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Дисертаційна робота виконувалася в межах комплексної теми кафедри методики викладання іноземних мов Рівненського державного гуманітарного університету «Сучасні тенденції розвитку методики викладання іноземних мов в контексті діалогу культур» (державний реєстраційний номер 0117 U 006941) та теми кафедри міжкультурної комунікації, теорії, історії та методики викладання зарубіжної літератури «Міжкультурна комунікація: філологічний та методичний аспекти» (державний реєстраційний номер 0122 U 200105). Тема дисертаційного



дослідження затверджена на засіданні Вченої ради Рівненського державного гуманітарного університету (протокол №9 від 25 жовтня 2018 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді координаційних досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології (протокол №5 від 27 листопада 2018 р.)

**Мета дослідження** полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов процесу формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності закладів вищої освіти.

Відповідно до поставленої мети визначено наступні **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати стан дослідження проблеми формування етичної компетентності у сучасній нормативно-правовій і психолого-педагогічній літературі.

2. Схарактеризувати категорійно-поняттєвий апарат дослідження.

3. Вирізнити та схарактеризувати педагогічний потенціал позааудиторної діяльності закладу вищої освіти у формуванні етичної компетентності у майбутніх учителів іноземних мов.

4. Розробити структуру етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності.

5. Обґрунтувати та дослідно-експериментальним шляхом перевірити ефективність педагогічних умов формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності закладу вищої освіти.

**Об'єкт дослідження** – формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності закладу вищої освіти.

**Предмет дослідження** – педагогічні умови формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності закладу вищої освіти.

**Наукова новизна** результатів дослідження полягає в тому, що:

*вперше* обґрунтовано й апробовано педагогічні умови формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності закладу вищої освіти; розроблено та апробовано авторську Програму дослідно-експериментальної роботи з проблеми формування етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов у позааудиторній діяльності закладу вищої освіти; розроблено структуру етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов у позааудиторній діяльності, складовими якої є компоненти (когнітивний, мотиваційний, діяльнісний), критерії (когнітивно-пізнавальний, мотиваційно-ціннісний, діялісно-практичний), показники і рівні її сформованості (високий, середній, низький);

*уточнено* сутність понять «етична компетентність» – розглядається як ціннісно-сміслова професійно-особистісна властивість, що інтегрує системні морально-етичні знання, творчі уміння, навички, досвід діяльності, мотиви та цінності і характеризує його спроможність та готовність до здійснення міжособистісної і міжкультурної взаємодії в освітньому просторі ЗВО, а також функціонального співробітництва з представниками інших культур; «позааудиторна діяльність вчителя іноземних мов» – педагогічна система, що уміщує в собі мету, завдання, зміст, методи та форми її виховної діяльності, спрямовані на вибудовування морально-етичних взаємин і зв'язків, розвиток творчих здібностей до педагогічної взаємодії, в якій етична складова відіграє провідну роль;

*подальшого розвитку* набули зміст, форми і методи формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності закладів вищої освіти.

**Практичне значення одержаних результатів** полягає у розробці діагностичного інструментарію для здійснення діагностики і визначення рівнів сформованості етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності. Результати дослідження та основні положення й висновки дисертаційного дослідження можуть

використовуватися в освітньому процесі ЗВО при формуванні етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності. Матеріали дослідження можуть бути використані у системі післядипломної освіти педагогічних працівників; у розробці елективних курсів, програм самостійної роботи здобувачів вищої освіти; при написанні кваліфікаційних робіт; у діяльності наукових гуртків, студентських проблемних груп тощо.

**Упровадження результатів дослідження.** Результати дослідження впроваджено в освітньо-виховний процес Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (ЦДПУ імені В. Винниченка, м. Кропивницький, довідка впровадження №22-Н від 24.06.2022 р.), Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (ВДПУ імені М. Коцюбинського, м. Вінниця, довідка впровадження №06/19 від 15.08.2022 р.), Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (ТНПУ ім. Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, довідка впровадження №697-33/03 від 30.08.2022 р.), Волинського національного університету імені Лесі Українки (ВНУ ім. Лесі Українки, м. Луцьк, довідка впровадження №03-24/01/1938 від 30.08.2022 р.), Рівненського державного гуманітарного університету (РДГУ, м. Рівне, довідка впровадження №01-12/41 від 01.09.2022 р.), Мукачівського державного університету (МДУ, м. Мукачево, довідка впровадження №886 від 01.08.2022 р.).

**Апробація результатів дослідження.** Основні результати дослідження оприлюднено на науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Наука, освіта, суспільство очима молодих» (м. Рівне, 2013 р.), «Проблеми та інновації в природничо-математичній, технологічній і професійній освіті» (м. Кропивницький, 2017 р.), «Гуманітарна парадигма як стратегія інноваційного розвитку освіти» (м. Рівне, 2017 р.), «Неперервна педагогічна освіта в Україні і зарубіжжі: досвід, інновації, тенденції»

(м. Київ, 2018 р.), «Університет і школа: перспективи співпраці» (м. Рівне, 2019 р.), «Інновації в сучасній освіті: український та світовий контекст» (м. Умань, 2019-2021 рр.), «Традиція і культура. Філософія мистецтва» (м. Київ, 2019 р.), «Проблеми лінгвістичної семантики» (м. Рівне, 2019-2021 рр.), «Фундаментальні та прикладні наукові дослідження: актуальні питання, досягнення та інновації» (м. Бердянськ, 2020 р.), «Актуальні питання науки» (м. Бердянськ, 2020 р.), «Сучасні проблеми германського та романського мовознавства» (м. Рівне, 2021 -2022 рр.), «Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах» (м. Київ, 2021 р.), “Modern trends of scientific development” (Vancouver, Canada, 2022), “Perfect 20. Two Decades of ІН Bucharest Expertise at Your Service” (Bucharest, 2022); *всеукраїнських* – «Сучасні проблеми германського та романського мовознавства» (м. Рівне, 2013 р.), «Духовність і мораль у сучасній Україні та світі: проблеми і перспективи» (м. Рівне, 2018 р.), «Сучасний вчитель початкової школи: проблеми і перспективи в контексті освітньої реформи» (м. Рівне, 2019 р.), «Оптимізація процесу навчання іноземних мов у закладах вищої освіти гуманітарного та технічного напрямів» (м. Рівне, 2019 р.), «Василь Сухомлинський у діалозі із сучасністю. Методична спадщина педагога в контексті ідей Нової української школи» (м. Рівне, 2019 р.), «Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах» (м. Київ, 2019 р.), «Імплементация інклюзивної освіти в контексті реформування Нової української школи» (м. Рівне, 2020 р.), «Сучасні тенденції розвитку лінгвістики та лінгводидактики» (м. Рівне, 2020 р.), «Педагогічна толерантність як складова професіограми вчителя (актуалізація ідей В. О. Сухомлинського)» (м. Миколаїв, 2020 р.), «Формування у школярів та студентської молоді нових смислів в освітньо-виховному процесі» (м. Рівне, 2020 р.), «Професійний розвиток педагога у високосмисловому полі сучасної освіти» (м. Рівне, 2021 р.); *регіональних* – звітних наукових конференціях викладачів, співробітників і здобувачів вищої освіти РДГУ (м. Рівне, 2019 – 2022 рр.), «Виховання особистості в контексті реформування української

школи і розвитку педагогічної науки» (пам'яті професора С. Г. Карпенчук)» (м. Рівне, 2019 р.).

**Особистий внесок здобувача.** Репрезентовані в дисертаційному дослідженні наукові результати отримано дисертанткою самостійно. У публікації, проіндексованій у МНБ Scopus “Professional competence building of the entrepreneurs through improving the quality of business education” у співавторстві з Слюсаренко Н., Власенко О., Грищенко Т., Новоселецькою І., Шахрай В., Якимчук О. особистим внеском дисертантки є матеріал, що стосується теоретичного аналізу поняття компетентність, формуванні компетентності у професійній підготовці – 14,28% (0,11 др. арк.). Зокрема, у колективній монографії “Topical issues of pedagogy: Collective monograph” авторський внесок відображений у розділі «Позааудиторна діяльність як важлива складова формування етичної компетентності студентів» у співавторстві з Безкоровайною О. В. – 77% (0,8 др. арк.). Визначено особливості організації позааудиторної діяльності: врахування вікових та психологічних особливостей; забезпечення умов для самореалізації в особистісній, професійній та соціальній сферах життєдіяльності, створення ситуації успіху; впровадження принципів партнерства: повага до особистості, доброзичливість і позитивне ставлення, довіра у взаємовідносинах; інтерактивні й інформаційні технології.

**Публікації.** Результати дослідження відображено у 14 публікаціях, із них 2 у співавторстві. 5 статей відображають основні наукові результати, з яких 3 у наукових фахових виданнях України, 2 – у зарубіжних наукових виданнях, з яких – 1 стаття індексується в МНБ Scopus (у співавторстві), 7 – апробаційного характеру; 2 – додатково висвітлює наукові результати.

**Структура дисертації.** Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (231 найменування, з них 34 іноземними мовами) та додатків. Загальний обсяг дослідження становить 231 сторінок, із яких 154 – основного тексту.

# РОЗДІЛ 1

## ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

### 1.1. Категорійно-поняттєвий апарат дослідження

Важливим завданням сучасного закладу вищої освіти є підготовка компетентного, конкурентоспроможного фахівця, що вирізняється високим рівнем професійних знань, умінь і навичок. Ці вимоги окреслені у низці нормативних документів, серед яких Закони України «Про освіту» [125], «Про вищу освіту» [123], «Про професійний розвиток працівників» [128], Концепція розвитку педагогічної освіти (2018) [124], Професійний стандарт учителя нового покоління (2020) [130] тощо.

«Конкурентоспроможність педагогічного працівника визначається його професіоналізмом, залежить від рівня кваліфікації, досвіду педагогічної діяльності, майстерності, наявності професійно значущих якостей, зокрема мобільності, особистої відповідальності за власний неперервний професійний розвиток, налаштованості на сприйняття нового, здатності до особистого творчого розвитку, інноваційних пошуків і відкриттів» [124]. Професіоналізм педагогічного працівника включає сформованість у нього «загальних компетентностей, компетентностей, пов'язаних з його особистісними і професійними якостями, професійними знаннями» [130], а також *етичної компетентності*, що передбачає сформованість вчителя, спроможного «керувати власними емоціями; будувати діалоги та полілоги з учнями, який уміє слухати і чути; поважає кожного, не допускає дискримінації; відстоює свої права, навчає цього учнів; залучає інших до прийняття спільних колективних рішень» [130].

Логіка дисертаційного дослідження вимагає теоретичного вивчення й узагальнення сутності поняття «етична компетентність», а також його суміжних понять: «етика», «компетентність», «компетенція»,

«компетентнісний підхід», що в цілому складають категорійно-поняттєвий апарат дослідження.

*Етика* (лат. *ethica*, від грец. ἠθός – звичай, вдача, характер) – філософська наука, об'єктом дослідження якої є мораль, моральність; система моральних норм і цінностей, властива певній спільноті, соціальній, професійній або іншій групі людей [56].

Практичне значення етики проявляється насамперед у сфері людського спілкування, особливо у процесі спільної діяльності, яка, своєю чергою, не може бути нейтральною у контексті моральності. Саме мораль, а не право, була першою формою регуляції взаєностосунків між людьми.

Етика тісно переплітається з професійною діяльністю людини. На сьогодні існують різні види етики: педагогічна, медична, юридична тощо.

Педагогічна етика (педагогічна деонтологія) є самостійним розділом етичної науки і вивчає особливості педагогічної моралі, визначає ті нормативні моральні позиції, якими необхідно керуватися педагогу в процесі спілкування з учнями, їхніми батьками, колегами, з'ясовує специфіку реалізації загальних принципів моральності у сфері педагогічної праці, розкриває її функції, специфіку змісту принципів та етичних категорій. Оскільки практична діяльність учителя не завжди відповідає нормам професійної етики, що спричинено складністю та суперечностями педагогічної практики, то одним з важливих завдань педагогічної етики є формування у здобувачів освіти етичної компетентності.

Розкриємо сутнісні характеристики поняття «компетентність» (у перекладі з латинської мови *competo* – добиватися, відповідати, підходити), яке утворене від прикметника «компетентний» і в довідковій літературі тлумачиться як: «той, 1) який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий; кваліфікований; 2) який має певні повноваження; повноправний, повновладний [150, с. 250]; «1) досвідчений у певній галузі, якомусь питанні; 2) повноважний, повноправний у розв'язанні якоїсь справи». [101, с. 282]; «уміння, здатність; компетенція,

компетентність, здатність [226, с. 292].

У Ст.1, п.15 Закону України «Про вищу освіту» (2014) поняття «компетентність» розглядається як «здатність особи успішно соціалізуватися, навчатися, провадити професійну діяльність, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей» [123].

У «Національному освітньому глосарії: вища освіта» її автори тлумачать це поняття як «динамічну комбінацію знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» [105, с. 29-30].

У сучасній психолого-педагогічній літературі поняття «компетентність» тлумачиться як: «інтегрована особистісна якість, що поєднує в собі знання, уміння, навички, досвід та особистісні якості, і обумовлює бажання, здатність та готовність до розв'язання проблем і завдань, які виникають у реальних життєвих ситуаціях, з усвідомленням важливості предмету та результатів діяльності [38, с. 29]; «когнітивні здібності та навички, що доступні або можуть бути засвоєні індивідами для вирішення конкретних проблем, а також пов'язані з ними мотиваційні, вольові (вольовий контроль дій та намірів) та соціальні нахили та навички для успішного і відповідального використання рішень проблем у змінних ситуаціях» [222, с. 27]; «специфічна здатність, необхідна для ефективного виконання конкретної дії в конкретній предметній галузі, яка включає вузькоспеціальні знання, особливі предметні навички, способи мислення, а також розуміння відповідальності за свої дії. Бути компетентним – значить мати набір специфічних компетентностей різного рівня» [217, с. 111]; «здатність вирішувати проблеми й типові завдання, які виникають у реальних життєвих ситуаціях, у різних сферах діяльності на основі використання знань, навчального й життєвого досвіду відповідно до



засвоєної системи цінностей» [52, с. 78]; «якість особистості, яка необхідна для якісної продуктивної діяльності в певній сфері» [100, с. 639]; включає також абстрактні загальні та предметні вміння та навички, конкретні життєві навички, які будуть корисні людині будь-якого віку та професії [100, с. 639].

Розглядаючи компетентність як внутрішню, потенційну основу життєдіяльності, вітчизняний вчений І. Зязюн характеризує це поняття не тільки з позиції наявності знань, а й алгоритму діяльності, системи цінностей і взаємостосунків; компетентність – це «здатність фахівця до розв’язання професійних завдань у конкретній галузі, для чого необхідні знання, уміння, навички та досвід; виявляється в практиці професійної діяльності як системна характеристика зі своєю власною структурою [64, с.111]; компетентність у цьому випадку виступає як персоніфікована компетенція, особистісна якість людини».

Досить повно, на нашу думку, дано визначення цьому поняттю вченою Л. Ковальчук: «компетентність (лат. *competens* – відповідний, здатний) – система знань і вмінь, переконань, реалізація себе у певних видах діяльності, цілісність і гармонійна єдність індивідуальних властивостей. Матрицю компетентностей педагога становлять: професійна компетентність (грунтовні професійні знання, вміння і навички, професійні якості, настанови на професійну діяльність та ін.); психолого-педагогічна (грунтовні педагогічні й психологічні знання, вміння застосовувати способи і засоби виховного впливу, педагогічні цінності й досвід педагогічної діяльності та ін.); методична (вміння застосовувати методи, прийоми, засоби і технології навчання, форми організування навчання тощо); комунікативна компетентність (сформованість культури мовлення, вміння застосовувати сучасні інформаційно-комунікаційні технології, ефективні моделі поведінки, стилю, вербальних і невербальних засобів педагогічного спілкування тощо)» [68, с.20].

Формування компетентностей відбувається на основі компетентнісного підходу (Н. Бібік, Ю. Бойчук, Н. Нагорна, Н. Ничкало, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко), який нині є основоположним у системі підготовки педагогічних кадрів в закладах вищої освіти. Він передбачає поступовий перехід від трансляції знань і формування навичок до конструювання нового змісту освіти. Суть компетентнісного підходу можна представити такою послідовністю: професійні/навчальні функції – професійні/навчальні дії – компетенції – освітні результати.

Компетентнісний підхід є студентоцентрованим і передбачає цілісний розвиток особистості, здатної до саморозвитку, оволодіння нею різного роду умінь, що дозволяють їй ефективно діяти в ситуаціях професійного, особистого і громадського життя, сприяє формуванню компетентностей, що забезпечують можливість набуття досвіду життєвого самовизначення та успішної соціалізації. Його реалізація передбачає перенесення акцентів на виховну, розвивальну функції освіти, на становлення в процесі навчання особистості майбутнього фахівця, його гармонійний духовний і моральний розвиток, високу психологічну стійкість і готовність до корисної праці.

У нашій країні підготовка фахівців на компетентнісній основі стала реалізовуватися після окреслення Радою Європи новітніх підходів до підготовки сучасних фахівців на основі оволодіння ними ключовими компетентностями і приєднання України до Болонського процесу.

У межах європейського проєкту TUNING визначено такі класи компетентностей:

- спеціальні (фахові) – вони є ключовими для здобуття будь-якого ступеню, безпосередньо пов'язані із спеціальними знаннями предметної області;
- загальні (універсальні) – набуваються у процесі оволодіння певною навчальною програмою; надають додаткові (часто вирішальні) перспективи для працевлаштування, формують здатність до працевлаштування;

- інструментальні (когнітивні, методологічні, технологічні та лінгвістичні здатності; наприклад, здатність до аналізу і синтезу, управління інформацією, володіння другою мовою тощо);
- міжособистісні (соціальна взаємодія та співпраця тощо);
- системні (поєднання розуміння, сприйнятливості та знань; наприклад, здатність до навчання, лідерство тощо) [174].

На основі компетентнісного підходу розроблено освітні стандарти вищої освіти. У них у нормативному аспекті посилюється виховна мета підготовки фахівців, яка виражається в кінцевому інтегрованому результаті вищої освіти - професійній компетентності випускника закладу вищої освіти. Цей результат досягається завдяки формуванню у здобувачів освіти в ході фахової підготовки академічних, особистісних і фахових груп компетенцій. Про їх сформованість можна говорити лише тоді, коли вони трансформувалися в особистісні якості індивіда.

Відповідно до Європейського проєкту TUNING у поняття «компетенція» входять:

- знання і розуміння (поняття, концепції, методичні підходи до змісту, здатність застосовувати знання для успішної діяльності в певній галузі);
- знання, як діяти (практичне й оперативне застосування знань у конкретних ситуаціях (здатність застосовувати уміння для успішної діяльності в певній сфері діяльності) – складають функціональний компонент;
- знання, як бути (ціннісні і мотиваційні орієнтації як невід’ємна частина способу сприйняття і життя з іншими у соціальному контексті (здатність застосовувати особистісні якості для успішної діяльності в певній галузі), які входять в особистісний (ціннісний) компонент) [230]. У сучасній психолого-педагогічній науці наявні різні підходи до розуміння і тлумачення понять «компетентність» і «компетенція».

Наприклад, дослідниця проблеми С. Лейко поняття «компетентність» і «компетенція» розмежовує у такий спосіб: «компетентність – якість особистості, її певне надбання, що ґрунтується на знаннях, досвіді, моральних засадах і проявляється в критичний момент за рахунок уміння знаходити зв'язок між ситуацією та знаннями, у прийнятті адекватних рішень нагальної проблеми»; «компетенція – це певна сфера, коло діяльності, наперед визначена система питань, щодо яких особистість повинна бути добре обізнана, тобто володіти певним набором знань, умінь, навичок та власного до них ставлення»; «компетенції передбачають дію людини за стандартною ситуацією, уміщують в собі елемент готовності до ситуації через особистісну характеристику людини, через перехід від якості знання до якості діяльності, яка може бути нестандартною. І тому за своєю суттю поняття «компетентність» є значно ширшим від поняття «компетенція» [83, с. 129].

Конкретність понятійного змісту терміну «компетенція» тлумачиться вченими як спосіб застосування знань, умінь і навичок. Тобто, уміння використовувати отримані чи набуті знання засвідчують про володіння здобувачами освіти конкретними компетенціями як прояву певного виду компетентності. Про неї можна говорити абсолютно конкретно у тому випадку, якщо суб'єкт (спеціаліст, педагог, здобувач освіти) демонструє свою компетентність, тобто не лише щось знає, але й уміє застосовувати свої знання, уміння і навички як на репродуктивному, так і на продуктивному рівнях в ситуаціях професійної чи навчальної діяльності і в інших сферах.

Тобто, компетенції – це інтегративна цілісність знань, умінь і навичок, що забезпечують професійну/навчальну діяльність; компетенції – це здатність людини реалізовувати на практиці свою компетентність.

Якщо знання, значення мають суспільну, соціальну природу, то ціннісні орієнтації та смисли є індивідуальними, що відрізняє

компетентність від простої грамотності або освіченості. Загалом вона являє собою здатність до розв'язання сукупності різних професійних завдань.

Здійснений теоретичний аналіз наукових понять «компетентність» і «компетенція» дозволяє нам дійти висновку про те, що у сучасній психолого-педагогічній літературі не існує їх однозначного тлумачення і розуміння, а це засвідчує про їх багатоаспектність.

Узагальнено поняття «компетентність» означає: володіння низкою необхідних знань, навичок, досвіду діяльності в певній галузі; готовність до професійної діяльності; вміння самостійно діяти і приймати відповідальні рішення в різних життєвих ситуаціях. Саме з формуванням компетентності майбутнього фахівця пов'язують сьогодні якість професійної освіти, що забезпечує конкурентоспроможність випускника на ринку праці.

Для успішної життєдіяльності в соціумі індивіду слід оволодіти великою кількістю компетентностей. У педагогіці вирізняють ключові компетенції і компетентності, якими індивід повинен оволодіти для сприятливої життєдіяльності у суспільстві, а також професійні компетенції і компетентності, що передбачають належне виконання професійних обов'язків фахівцем, результатом якого є гармонійна сформована особистість, що забезпечує подальший розвиток суспільства. Йдеться про сформованість етичної компетентності.

Про те, що вчительська/викладацька діяльність має здійснюватися відповідно до етичних та професійних норм, сприяти вирішенню освітньо-виховних проблем, забезпечувати збереження історичної і культурної спадщини світу вперше було окреслено в Рекомендаціях ЮНЕСКО «Про становище учителів» на Спеціальній міжурядовій конференції в Парижі 1966 р. Йшлося також про необхідність розробки кодексу професійної етики учителя, який має сприяти забезпеченню престижу професії вчителя.

Етична складова вчительської професії обговорювалася також на Третньому міжнародному конгресі Всесвітньої організації вчителів та викладачів (Education International) (25–29 липня 2001 р. у Йомтієні,

Таїланд). Учасниками конференції було прийнято «Декларацію професійної етики Всесвітньої організації вчителів та викладачів», у якій окреслено морально-етичні вимоги до професії вчителя: *зобов'язання вчителів щодо професії* (турбота про підвищення престижу вчительської професії, підтримання високого рівня професійних знань та навичок упродовж життя); *зобов'язання вчителів перед учнями* (визнання унікальності кожної дитини, урахування потреб і запитів дітей, повага до прав дітей і сприяння захисту їх інтересів, дотримання принципу конфіденційності у роботі з дітьми тощо); *зобов'язання вчителів перед колегами* (сприяння створенню комфортного психологічного середовища у вчительському колективі, що проявляється у щоденній взаємній допомозі, повазі, взаємовиручці тощо); *зобов'язання перед батьками учнів* (визнання прав батьків на отримання повної інформації про успіхи та проблеми дітей, повага до батьків, надання професійних консультацій з питань освіти і виховання, заохочення до участі у вихованні дітей) [46].

Важливим рішенням Європейської спільноти було прийняття у 2004 р. Бухарестської Декларації з етичних цінностей і принципів вищої освіти в Європейському регіоні, у якій проголошено такі цінності та принципи: академічна етика, культура та спільнота; академічна доброчесність у процесах викладання та навчання; демократичне та етичне керівництво та управління; дослідження, що ґрунтуються на академічній доброчесності та соціальній відповідальності [50, с. 54].

Етична складова вчителя, педагогічного працівника, науковця відображена також у низці таких сучасних документів, як: «Перелік етичних стандартів» (розробник – Асоціація міжнародних освітян (NAFSA)) [224], «Етичний кодекс» (розробник – Національна Освітня Асоціація) [58], «Етичні принципи» і «Етична поведінка всіх учасників освітнього процесу» (2013р., розробник – Рада Європи на Пан-Європейській платформі з питань етики, прозорості та чесності в галузі освіти) [216]; «Керівництво для інституційних Кодексів етики в галузі вищої освіти» (2004 р., розробник

Міжнародна асоціація університетів, Велика Хартія університетів) [225]; «Етичний кодекс членів Фулбрайтівського товариства України» [59], «Кодекс рекрутації академічних працівників» [203], «Висновки щодо дослідницької доброчесності» (“The EU Council Conclusions on Research Integrity”) (2015) [228]; Європейський кодекс дослідницької доброчесності (2017) [227] тощо.

Прийняття таких важливих документів на європейському рівні слугувало поштовхом для розробки Етичного кодексу українського вчителя, Кодексів етики в закладах вищої освіти.

Наприклад, у проєкті Етичного кодексу українського вчителя визначено, систематизовано, упорядковано та закріплено єдину систему норм, правил і критеріїв професійної етики в усіх видах педагогічної діяльності, що регулюють відносини між учителями та їх учнями, а також іншими членами колективу закладу освіти, захищають їх людську цінність і гідність, підтримують якість професійної діяльності вчителів і честь їх професії, створюють культуру освітніх і виховних закладів, що ґрунтується на довірі, відповідальності і справедливості та дотриманні принципів педагогічної етики: принципу законності; твори добро; принципу справедливості; гендерної рівності; принципу незалежності вчителя; відповідальності; домінантності інтересів учня; компетентності та сумлінності; чесності та порядності; культури поведінки; авторитету учителя [58].

Серед низки компетентностей, які окреслені в Професійному стандарті учителя нового покоління, важливе місце відводиться формуванню «компетентностей, пов’язаних з уміннями учителя взаємодіяти у різних ситуаціях професійної діяльності, встановлювати відносини педагогічного партнерства, управляти освітнім процесом» [130]; тобто йдеться про формування етичної компетентності.

Оскільки Етичний кодекс ми розглядаємо як нормативно-моральний документ професійної діяльності, що конкретизує загальні етичні принципи

та цінності, обґрунтовує моральні імперативи професії, характер і особливості взаємовідносин у професійному середовищі, то у контексті проблеми дослідження ми спробували з'ясувати сутнісні характеристики Етичних кодексів (Кодексів честі), якими керуються у своїй роботі сучасні заклади вищої освіти.

Як приклад, наводимо основні положення Етичного кодексу університетської спільноти в Центральноукраїнському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка. Нами з'ясовано, що діяльність університетської спільноти ґрунтується на таких принципах: академічної свободи, академічної доброчесності, справедливості, законності, гендерної рівності, взаємної довіри, чесності і порядності, компетентності та професіоналізму, свободи в дослідницькій і викладацькій діяльності, партнерства і взаємодопомоги, взаємодопомоги, прозорості, безпеки та добробуту. У кодексі також визначені етичні норми діяльності професорсько-викладацького складу, аспірантів, докторантів, слухачів довузівської підготовки, здобувачів вищої освіти, адміністрації, навчально-допоміжного персоналу; вказано на неприпустимість порушення етичних принципів і норм членами університетської спільноти; представлено Правила поведінки здобувачів освіти, у яких описано загальні правила поведінки на території і в приміщеннях університету, права і обов'язки здобувачів університету, заохочення і стягнення [58].

Як бачимо, ці положення Етичного кодексу становлять основу моральних цінностей та ідеалів, моральних якостей викладача університету, визначаючи норми гармонійної професійної взаємодії між професорсько-викладацьким складом університету та здобувачами освіти: духовне ненасилля, толерантність, повагу до внутрішнього світу іншої людини, вимога до кожного підвищувати свій освітній, культурний і професійний рівень. Його цінність полягає в тому, що необхідні моральні та культурні вимоги описані в ньому як приписи. Крім того, цей документ визначає міру відповідальності за порушення правил і регулює їх виконання.



Прийняття таких документів на міжнародному, державному та загальноуніверситетському рівнях засвідчує про важливість проблеми формування етичної компетентності у педагогічних працівників. Адже від рівня їх сформованості у майбутніх учителів залежить і рівень сформованості цих якостей в учнів. Несформованість етичної складової людини може призвести до регресії суспільства, його культури, економіки, освіти тощо, що в цілому може спричинити послаблення безпеки нашої держави.

Розглянемо поняття «етична компетентність». Етична компетентність ґрунтується на знаннях філософії, педагогіки, соціальної педагогіки, психології і передбачає розвиток таких моральних якостей як чуйність, емпатія, повага, толерантність, терплячість, відповідальність, конгруентність, справедливість тощо. За своєю природою і особливостями реалізації вона належить до надпредметних компетентностей. У вітчизняній психолого-педагогічній науці поняття «етична компетентність» досліджувалася Б. Без'язичним [17], Н. Головань [38], К. Гулей [44], О. Дубасенюк [52], К. Журбою [60], І. Зязюном [64], В. Онищенко, Н. Сидорчук [143]; С. Шендриком, Л. Хоружою [187] та ін.

У сучасних психолого-педагогічних дослідження етична компетентність розглядається як «складне індивідуально-психологічне утворення, яке об'єднує професійні теоретичні знання, ціннісні орієнтації, особистісні якості та практичні вміння вчителя у сфері професійної етики, що дозволяє здійснювати свідомий вибір етичної поведінки відповідно до професійних та освітніх норм» [185, с. 18]; ідентифікується із сформованістю в особистості знань, умінь, навичок та особистісних якостей морально-етичного характеру, «що дозволяють педагогу виявляти глибину розуміння етичних норм і принципів, застосовувати їх у своїй педагогічній діяльності та розв'язувати етичні проблеми» [184, с. 129].

Вчені Аннеліс де Шрайвер, Йерун Маесшалк визначають етичну компетентність, як:

1) загальне поняття, тому що вона виражає загальну позицію у контексті етичної компетентності та етичної поведінки. Тобто етична поведінка формується за допомогою структури «індивід – роль». Керуючись етичною поведінкою, майбутній учитель іноземної мови повинен усвідомити та засвоїти певні правила поведінки, щоб успішно виконувати свою «роль»;

2) поняття, що базуються на теорії Дж. Реста; в її основі чотирикомпонентна модель, що передбачає єдність таких психологічних процесів:

- *моральне усвідомлення* – означає бути чутливим до етичної дилеми, етичної ситуації;

- *моральне судження або міркування* – здатність судити про те, яка поведінка є морально правильною;

- *моральна мотивація* – спонукання до вчинків, які є морально правильними;

- *моральний характер* – варто бути достатньо сильним, щоб дотримуватися морально-правильної поведінки;

3) поняття, що ґрунтується на психолого-педагогічній тріаді «знання – уміння – навички» (етична компетентність включає високу етичну обізнаність, індивідуальні навички вирішення етичних питань, функціонально-організаційну структуру, навички спілкування та аргументації, упевненість та емоційну силу) [204 с. 45].

У низці досліджень сутність етичної компетентності розглядається у контексті сформованих здатностей: усвідомлення гуманістичних цінностей, моральних норм, принципів педагогічної етики; розуміння морального змісту педагогічної професії; необхідності розвитку культурних потреб та інтересів; етична рефлексія власних учинків; уміння розв'язувати конфлікти, розуміти почуття та потреби здобувачів освіти; реалізація у професійній поведінці стратегії і тактики етичного адекватного спілкування з різними учасниками навчально-виховного процесу [138, 160, 168, 184], а

також низки сформованих якостей, які вважаємо етичною константою вчителя іноземних мов:

- емпатії (здатність співпереживати, адекватно реагувати на різноманітні ситуації; готовність прийняти іншого таким, який він є, прийти на допомогу, виявити прихильність і повагу до іншого, незалежно від його стану, поведінки, почуттів; здатність управляти власними емоційними станами);
- толерантності (здатність взаємодіяти із зовнішнім середовищем у проблемних та кризових ситуаціях);
- гуманності (повага та доброзичливість у ставленні до інших);
- відповідальності (моральна готовність відповідати за свої дії);
- комунікабельності (сформованість навичок спілкування, в т. ч. іншомовних, що дозволяють швидко орієнтуватися в різноманітних педагогічно-комунікативних ситуаціях);
- конгруентності (вільне й адекватне вираження у поведінці своїх почуттів та переживань; здатність діяти природно, відкрито; зосередженість на виконанні визначених завдань);
- конструктивності (неконфліктність, доброзичливий настрій; здатність проникнути в сутність явища, визначити закономірності і сприймати різного роду протиріччя як рушійну силу подальшого свого розвитку);
- обов'язку (готовність до прояву своїх обов'язків перед самим собою, людьми, суспільством та державою);
- сумісності (досвід взаємодії з людьми та спільне вирішення проблем; уміння співпрацювати, працювати в команді, відчувати себе частиною цілого);
- почуття власної гідності (моральне самоствердження);
- рефлексивності (проявляється у самопізнанні, самооцінці, самоконтролі, самоприйнятті, самоформуванні і передбачає розвиток умінь здійснювати самоаналіз та аналіз процесу взаємодії; здатність вирішувати

професійні проблеми та завдання відповідно до своєї соціальної ролі (тобто чітко сприймати та оцінювати ситуацію, аналізувати інформацію, передбачати результати своїх дій).

Сформована етична компетентність передбачає вміння і готовність аналізувати морально-етичні ситуації, розробляти та застосовувати етичні стратегії та рішення; розвиток здатності до адекватного розуміння та оцінки етичних проблем, готовності до відповідальної поведінки в етичних ситуаціях, усвідомлення власної етичної позиції та здатності до конструктивної співпраці з іншими людьми в розв'язанні етичних проблем. А для цього слід забезпечити оволодіння майбутніми вчителями основами загальнолюдської моралі та педагогічної етики, навчити їх поважати права та гідність інших людей, розвивати вміння розуміти та розв'язувати етичні проблеми, виховувати почуття емпатії, толерантності та терпимості. Тому важливим є створення у закладі освіти сприятливої етичної атмосфери, де б здобувачі освіти могли вільно спілкуватись, обмінюватися знаннями і висловлювати свої думки щодо вирішення морально-етичних ситуацій і дилем, робити висновки й узагальнення. Дотримання професійно-етичних норм та правил поведінки є також важливим і для повноцінного функціонування самого закладу освіти, виконання ним важливої соціально-культурної ролі у сучасному суспільстві.

У психолого-педагогічній літературі наявні дослідження щодо взаємозв'язку етичної компетентності та етичної взаємодії.

Сформована етична компетентність дозволяє вчителю швидко адаптуватися до оточуючого його середовища (педагогічного і учнівського колективу, до батьків учнів), «реалізувати у професійній поведінці стратегії та тактики етично адекватного спілкування з учасниками навчально-виховного процесу; здійснення етичної рефлексії» [187, с. 83], приймати адекватні рішення, діяти найбільш продуктивним способом. Це пояснюється тим, що ці процеси проявляються у відповідь на виникнення різного роду педагогічних ситуацій. Основною метою взаємодії у цьому

випадку є не лише очікуваний результат, а й зв'язки і взаємостосунки, які при цьому виникають. «Етична компетентність – це взаємодіюче, взаємопроникаюче утворення змістовного, особистісного та діяльнісного характеру, яке є системою взаємопов'язаних між собою компонентів: змістовного (когнітивного), особистісного й операціонально-процесуального [30, с. 235]. В основі успішної взаємодії – вироблення етичної поведінки, яка відповідає професійним вимогам.

У контексті нашого дослідження нам імпонує позиція Л. Лісіної, на думку якої, «етичний розвиток майбутнього фахівця здійснюється в контексті формування його цілісної особистості; специфічні моральні утворення (цінності, почуття, мотиви, досвід тощо) є передумовою формування етичної компетентності майбутнього вчителя; етична поведінка – поведінка вольова, яка вимагає свідомого рішення і вольових зусиль для її здійснення; порушення етичних норм педагогом є іноді наслідком розбіжностей між предметними, соціальними еталонами, нормами праці з індивідуальними нормами й критеріями, наявності педагогічних стереотипів; етична компетентність передбачає узгодженість мотиваційної й операційної професійних сфер (розбіжність призводить до предметоцентризму, егоцентризму, тощо) [86].

Етична компетентність виступає показником особистісної готовності майбутнього вчителя іноземних мов до професійної діяльності; відображає всю його діяльність у звичках, принципах, психічних станах, діях, вчинках і якостях, забезпечує дотримання свідомої поведінки відповідно до морально- та професійно-етичних норм; відображає систему професійних норм і правил поведінки в морально-етичних ситуаціях життєдіяльності та є водночас психолого-педагогічним засобом впливу на здобувача вищої освіти.

У цьому контексті слушною є точка зору Роберта Дж. Дікі, який у своїй науковій праці «Професіоналізм і етичний кодекс у викладанні англійської мови як іноземної (EFL)» визначає роль і значення етичної

компетентності у роботі вчителя іноземних мов, а також окреслює основні вимоги до цієї професії: володіння глибокими і міцними знаннями з іноземної мови, психології і педагогіки, загальними культурологічними знаннями; бути відповідальним, проявляти індивідуальну ініціативу та чесність у своїй професійній діяльності; бути справедливим та чесним; дотримуватися прозорості, точності і справедливості під час проведення тестування учнів; пам'ятати, що не для всіх здобувачів освіти іноземна мова є рідною, тому вчителю іноземних мов слід створити сприятливе мовленнєво-етичне освітнє середовище; уміння встановлювати контакт із здобувачами світи, розуміння емоційного стану усіх учнів класу загалом і кожного окремо; створення реальних, а не умовних ситуацій у роботі з учнями; сприяти особистісному розвитку школяра, що знаходить свій прояв у сформованості таких особистісних якостей майбутнього учителя, як любов до дітей, доброзичливість у ставленні до інших, добро; виявляти високий ступінь професійного самопізнання та самовизначення, які дають змогу виробити педагогу професійну позицію та сформувати свою позитивну Я-концепцію, впливати на формування такої самої життєвої концепції у своїх вихованців; ставитися до професії як до життєвого покликання [220, с. 20].

Ці етичні вимоги перегукуються з професійними вимогами: вчитель повинен володіти спеціальними знаннями з методики викладання предмету «Іноземна мова»; бути компетентним у методах, які використовує під час викладання; уміти вибирати різні стратегії навчання і поєднувати їх відповідно до потреб своїх учнів; володіти сучасними методиками викладання іноземної мови; володіння іноземною мовою повинно бути максимально наближеним до рівня С; залучати усіх учнів до роботи на уроці; використовувати CLT (Communicative Language Teaching) підхід у викладанні, як найбільш ефективний [220, с. 18].

Професійна підготовка майбутніх учителів іноземних мов в ЗВО передбачає формування у здобувачів освіти не тільки здатностей, умінь і

навичок розв'язувати освітньо-виховні завдання, пов'язані з майбутньою професійною діяльністю, а й формування в них моральних рис характеру, етичних норм і правил поведінки, що в цілому передбачають сформованість етичної компетентності.

Тому ми вирішили з'ясувати, наскільки етична складова підготовки майбутнього вчителя іноземних мов відображена в освітньо-професійних програмах закладів вищої освіти, що здійснюють підготовку фахівців з іноземної мови. З цією метою ми здійснили аналіз освітньо-професійних програм за спеціальністю «Середня освіта. Англійська мова і література, друга іноземна мова» Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Волинського національного університету імені Лесі Українки, Мукачівського державного університету, Рівненського державного гуманітарного університету, Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Аналіз освітньо-професійних програм засвідчив, що в них усіх окреслені певні групи компетенцій, якими повинні оволодіти майбутні вчителі іноземних мов: інтегральною, яка характерна для здобувачів освіти незалежно від їх спеціальності; загальними компетенціями, які відображають педагогічну складову спеціалістів, серед яких й фахові компетенції, які характерні лише спеціальності вчителя іноземної мови.

Оскільки професія вчителя належить до типу «людина – людина», а предметом впливу цього типу професії є люди, соціальні системи, суспільство загалом, то професія вчителя іноземних мов має яскраво виражену гуманістичну спрямованість, а її етична складова займає своє місце у процесі формування етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов. Свідченням цього є окреслені в Освітньо-професійній програмі «Середня освіта (Англійська мова і література) другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 014.021 Середня

освіта (Англійська мова і література) Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка такі компетентності: «ЗК 9 – здатність толерантно сприймати, розуміти, цінувати ідеї, думки і судження інших людей, мультикультурність; ЗК 10 – здатність до постійного особистісного і професійного вдосконалення і розвитку, до навчання впродовж усього життя; ЗК 6 – здатність *розуміти і сприймати етичні принципи*, сумлінно виконувати професійні обов'язки, усвідомлювати значущість і дотримуватись *норм академічної доброчесності і професійної етики*» (курсив наш)», а також в Освітньо-професійній програмі «Середня освіта, Англійська мова та зарубіжна література» другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 014. Середня освіта (мова і література (англійська): «ЗК 6 – здатність *дотримуватися етичних принципів, виявляти поцінування та повагу до полікультурного мультилінгвального соціуму* (курсив наш); зберігати, примножувати моральні, культурні, наукові цінності в міжнародному інформаційному контенті на основі розуміння філософії розвитку предметної галузі» [111].

Як бачимо, етична складова є важливою у професійній підготовці майбутнього вчителя іноземних мов, передбачає моральний розвиток здобувача освіти: «здатність адаптуватися до майбутньої професійної діяльності, автономно діяти та приймати рішення у міжособистісних, соціальних і міжкультурних ситуаціях та складних непередбачуваних обставинах; конструктивно взаємодіяти в команді, брати на себе відповідальність, мотивувати учасників освітнього процесу до вирішення професійних завдань» [111].

Отже, етична компетентність майбутнього вчителя диктується моральними вимогами до професії вчителя як носія духовності, культури, освіченості, інтелігентності, уміщує в собі цілий спектр педагогічних орієнтирів у становленні високоморальної, духовної особистості, здатної самореалізуватися у майбутній професії. Вона ґрунтується на суспільно-



гуманітарних знаннях, конструюється через емоційно-ціннісний і соціально-творчий досвід здобувачів освіти, що набуваються в освітньому процесі закладу вищої освіти.

За результатами теоретичного аналізу сучасної психолого-педагогічної літератури, нормативних європейських і вітчизняних документів з питань педагогічної етики, етичної компетентності, освітньо-професійних програм закладів вищої освіти, що здійснюють підготовку фахівців з іноземної мови, ми формулюємо визначення поняття «етична компетентність майбутнього вчителя іноземних мов» у такий спосіб: *«етична компетентність майбутнього учителя іноземних мов – це ціннісно-сміслова професійно-особистісна властивість, яка інтегрує системні морально-етичні знання, творчі уміння, навички, досвід діяльності, мотиви та цінності і характеризує його спроможність та готовність до здійснення міжособистісної і міжкультурної взаємодії в освітньому просторі ЗВО, а також функціонального співробітництва з представниками інших культур»*.

Таке складне особистісне утворення, як етична компетентність, не може бути якісно сформована лише в процесі оволодіння здобувачами вищої освіти загальнопрофесійних і спеціальних навчальних дисциплін. Її розвиток потребує комплексного підходу в реалізації навчальних і виховних, аудиторних і позааудиторних педагогічних засобів у межах цілісного освітнього процесу. Тому логічним вважаємо вирізнення педагогічного потенціалу позааудиторної діяльності у формуванні етичної компетентності у майбутнього учителя іноземних мов.

## **1.2. Педагогічний потенціал позааудиторної діяльності у формуванні у майбутнього вчителя іноземних мов етичної компетентності**

Позааудиторна діяльність є складовою системи освіти ЗВО і здійснюється відповідно до Конституції України [74], Законів України «Про освіту» [125], «Про вищу освіту» [123], «Про професійний розвиток працівників» [128], Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки [129], Концепції розвитку педагогічної освіти [124], Концепції національно-патріотичного виховання у системі освіти, Статутів закладів вищої освіти, Положень про діяльність наукових гуртків, проблемних груп студентів, органів студентського самоврядування тощо.

У вітчизняній педагогіці педагогічний потенціал позааудиторної діяльності у контексті розвитку виховної системи закладу освіти досліджували К. Байша [9], О. Безкоровайна [15], Л. Бобко [23], Ж. Петрочко [117], С. Шашенко [194], Г. Ясякевич [196] та ін.; її сутність як виду самостійної навчальної роботи – А. Алексюк [5], Л. Онучак [110] та ін.; як науково-дослідної діяльності здобувачів освіти – Л. Петриченко [115], Т. Мишковська [116], О. Чиж [189] та ін.; як сукупність певних форм, окремих заходів, спрямованих на розвиток особистості здобувача освіти – Н. Семченко [142], О. Голік [37] та ін.; як однієї з форм організації дозвілля – В. Бочелюк [27], В. Коваленко [66], В. Коваль [67], Т. Ковальчук [70]; як важливої організаційної форми у системі змішаного навчання – О. Ковальчук [69], Ю. Рамський [135], Н. Рашевська [136], К. Словак [149], Є. Смирнова-Трибульська [154] та ін.

Різні погляди на природу та структуру позааудиторної діяльності представлені в роботах В. Лис, М. Донченко [51], Т. Гуменникової [45], Л. Петриченко [115], Л. Смеречак [153], О. Стоян [171], Г. Овчаренко [107] та ін.; методологічні підходи до її організації окреслено в наукових дослідженнях Л. Онучак [110]; її роль у формуванні особистості

схарактеризовано в працях Т. Іванайської, М. Донченко [51], Г. Карпової [65], Н. Галєєвої, Н. Руденко, О. Теплої та ін.; виховний аспект позааудиторної діяльності з іноземної мови розкрито в працях Л. Кондрашової, Г. Троцько [181] та ін.

Розглянемо наукові позиції сучасних вітчизняних вчених щодо сутності вище зазначеного поняття.

Позааудиторна діяльність, на думку М. Донченко, є «складовою професійно-педагогічної підготовки, не обмежена часовими межами, чітко не регламентована формами та методами, що дає можливість створити умови для реалізації здобувачам освіти своїх здібностей, нахилів, соціально-громадської активності, упроваджувати самоврядування як ефективну форму громадської діяльності, посилити мотивацію до навчання». На думку дослідниці, під час позааудиторної діяльності здобувачі освіти вдосконалюють набуті здібності [51, с. 12].

У цьому контексті з позицією вченої суголосна і дослідниця проблеми Т. Гуменникова [45], яка стверджує, що позааудиторна діяльність дозволяє цілеспрямовано та результативно вирішувати завдання особистісно орієнтованої підготовки здобувачів освіти до професійної діяльності, удосконалювати їхні пізнавальні інтереси та потреби; формує звичку до систематичної безперервної роботи над собою, основи особистісно-професійного самоменеджменту, передбачає розвиток проєктувальних особистісних змін здобувачів освіти.

Вчена І. Когут розглядає позааудиторну роботу як «систему – цілісне утворення, що складається із взаємопов'язаних елементів; як засіб активізації інтелектуальної діяльності, розвитку творчих здібностей, формування творчих умінь. Основна специфічна особливість позааудиторної роботи студентів педагогічного вишу зумовлюється специфікою професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя, що передбачає оволодіння не тільки спеціальними знаннями й умінями зі свого предмета, а й оволодіння сукупністю професійних компетенцій та

особистісних якостей, необхідних для здійснення цілісного навчально-виховного процесу в умовах сучасної школи, що постійно ускладнюються з посиленням вимог суспільства до системи освіти» [71, с. 14].

«Позааудиторна діяльність, – переконана Л. Пінчук, – це будь-яка діяльність студентів, яка здійснюється в рамках навчального закладу поза навчальним процесом і сприяє особистісному розвитку студентів, розширенню та поглибленню професійних знань, умінь та навичок» [120, с. 241].

Наукова позиція Л. Пінчук щодо тлумачення цього поняття певною мірою суголосна з точкою зору Л. Петриченко, яка стверджує, що особливість позааудиторної діяльності – у специфіці професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя, яка передбачає оволодіння не тільки спеціальними знаннями й уміннями зі свого предмета, а й оволодіння сукупністю професійних компетенцій та особистісних якостей, необхідних для здійснення цілісного навчально-виховного процесу в умовах сучасної школи, що постійно ускладнюються з посиленням вимог суспільства до системи освіти [115, с. 36].

Вітчизняна дослідниця проблеми позааудиторної діяльності В. Коваленко розглядає її у контексті організації вільного часу і дозвілля здобувачів освіти, пов'язує з діяльністю органів студентського самоврядування за активної допомоги і тактовного керівництва з боку педагогічного колективу, особливо кураторів груп [66, с. 114]. Цінним у контексті нашого дослідження вважаємо визначення поняття «позааудиторна діяльність» у Педагогічному словнику за редакцією М. Д. Ярмаченка, яке тлумачиться як «спеціально організовані й цілеспрямовані позааудиторні заняття та система пізнавальних і виховних заходів, метою яких є поглиблення та розширення знань, отриманих в умовах навчального процесу, формування творчих здібностей, наукових інтересів, різноманітних умінь і навичок» [113, с. 167].

За результатами теоретичного аналізу цього поняття доходимо висновку, що позааудиторна діяльність – це складова освітнього процесу ЗВО, педагогічно керований процес організації життєдіяльності здобувачів освіти на основі визначених цілей, завдань і змісту; нерегламентована навчальними планами і програмами, різноманітна за функціями, багатогранна за змістом, не обмежена часовими межами діяльність, спрямована на особистісний розвиток здобувача освіти, його інтереси і здібності, поглиблення професійних знань і на цій основі - формування професійно значущих якостей.

У закладах вищої освіти, що здійснюють підготовку фахівців з іноземних мов, позааудиторна діяльність створює додаткові можливості для вдосконалення знань, умінь та навичок іншомовного спілкування з дотриманням етичних норм спілкування; подолання недоліків аудиторного навчання; вдосконалення професійно-етичної культури майбутнього вчителя іноземних мов; розвиток інтелекту; залучення до культурних цінностей країни, мова якої вивчається; змістовного проведення дозвілля; самоосвіти та саморозвитку; розвитку і вдосконалення міжособистісних стосунків; задоволення потреб у спілкуванні; занять науково-дослідною діяльністю з іноземної мови; стимулювання морально-етичного розвитку, етичної компетентності тощо.

Позааудиторну діяльність ми розглядаємо як розвиваючий життєвий простір здобувача освіти, де формуються взаємостосунки і розвиваються взаємозв'язки, спрямовані на удосконалення здобувача освіти як майбутнього учителя, як простір, у якому реалізується спеціально організована діяльність різних систем з розвитку індивіда, що є особливо значущим для професії учителя іноземних мов. Суб'єктна значущість позааудиторної діяльності полягає у можливості відчувати результати власної педагогічної діяльності у контексті інших видів, осмислити її тут і зараз.

Поняття *«позааудиторна діяльність майбутнього учителя іноземних мов з формування етичної компетентності»* ми визначаємо як педагогічну

систему, що уміщує в собі мету, завдання, зміст, методи та форми її виховної діяльності, спрямовані на вибудовування морально-етичних взаємин і зв'язків, розвиток творчих здібностей до педагогічної взаємодії, в якій етична складова відіграє провідну роль.

На нашу думку, позааудиторна діяльність з формування етичної компетентності має стати домінантою у становленні і розвитку майбутніх учителів іноземних мов, оскільки ґрунтується на сучасній педагогічній аксіології, що виражається у:

– *суспільно значущих цінностях* (гуманізм, справедливість, духовна культура, демократія, висока громадянська активність, свобода, соціальна відповідальність, професіоналізм, інноваційний стиль педагогічного мислення тощо);

– *морально-етичних цінностях* (інтелігентність, позитивне сприйняття себе як педагога, бажання й уміння працювати з іншими, здійснювати педагогічну співпрацю з батьками школярів, колегами; любов до дітей, здатність вбачати у вихованні зростаючої особистості головний смисл педагогічної діяльності; уміння приймати кожного школяра таким, яким він є, спираючись на його позитивне, визначати стратегію і тактику його розвитку; емоційна саморегуляція, інтерес до людей тощо);

– *цінностях педагогічної етики*: професійно-педагогічний обов'язок (сукупність морально-етичних вимог, що ставляться суспільством до вчителя/викладача, а також виконання ним своїх професійних обов'язків); педагогічна справедливість (моральна якість вчителя/викладача і оцінка міри його впливу на школярів, що відповідає реальним заслугам перед колективом); педагогічна честь (передбачає не тільки усвідомлення вчителем своєї значущості, але і суспільне визнання, суспільну пошану його моральних якостей); педагогічний авторитет (моральний статус у колективі учнів і колег, своєрідна форма дисципліни, за допомогою якої авторитетний і шанований педагог регулює поведінку учнів, впливає на їх переконання) [30, с. 78];

– *особистісних якостях*: душевна чуйність (уміння зрозуміти інших, «вловити» настрій, за потреби – надати необхідну допомогу); делікатність (доброзичливе ставлення до інших, помірні вимогливість); почуття гумору (уміння зрозуміти і підтримувати емоційний стан інших); інтуїтивність (уміння екстраполювати поведінку інших як у ситуаціях, що склалися на даний момент, так і в прогнозованих і непередбачуваних); деїмпулсивність (здатність стримуватися від прийняття необдуманих рішень, контролювати свою поведінку тощо).

Для того, щоб майбутні вчителі іноземних мов були залучені до активної позааудиторної діяльності, у них має бути установка на таку діяльність, емоційне захоплення майбутнім результатом, відповідність визначеним цілям (усвідомленим і неусвідомленим) і переконаність у їх досягненні. Досягнути цих цілей їх можна за таких умов: 1) активна опора на здатність і здібності майбутнього учителя іноземних мов до позааудиторної діяльності; 2) врахування інтересів, здібностей і запитів майбутніх учителів, в т.ч. й інтересу до оволодіння етичною компетентністю; 3) розвиток емоційної сфери особистості, зміни вражень та накопичення емоційно-етичного досвіду поведінки; 4) емоційно-етичне і професійно зорієнтоване насичення змісту позааудиторної діяльності; 5) формування морально-етичного ставлення до майбутньої професії шляхом актуалізації морально-етичних переживань; 6) розвиток творчого потенціалу майбутніх вчителів іноземних мов, їх морально-емоційної сфери шляхом включення у види діяльності професійно-етичного спрямування; 7) вироблення потреби та уміння знаходити свою інтерпретацію завдання чи справи, що пропонується для виконання; 8) рівноправне спілкування в системі «викладач – здобувач», «здобувач – здобувач» з дотриманням його морально-етичних норм і правил; 9) створення атмосфери доброзичливості та натхнення, максимальної реалізації здобувача освіти в позааудиторній діяльності; 10) регулярний самоаналіз результатів позааудиторної діяльності, в т.ч. й тих, що стосуються розвитку етичної компетентності;

11) прояв уваги до кожного учасника позааудиторної діяльності і об'єктивна оцінка результатів участі в ній.

Наявність у майбутніх учителів іноземних мов чіткого уявлення про значення етичних знань, етичних цінностей, норм і правил етичної поведінки у майбутній професійній діяльності та особистому житті, можливість засобами іноземної мови задовольнити потреби у підвищенні рівня своєї морально-етичної вихованості, етичної компетентності, а також опора на «змагальні» чи суто особисті позитивні мотиви (похвала, заохочення, нагорода) активізують здобувачів освіти у позааудиторній діяльності з іноземної мови. А це, своєю чергою, спонукає викладачів до оновлення змісту позааудиторної діяльності з метою розвитку етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у контексті їх професійної підготовки. Адже у процесі позааудиторної діяльності іноземною мовою забезпечується розвиток культури спілкування в різних видах колективної взаємодії, що передбачає співпрацю та вирішення проблем різного характеру; вдосконалення умінь і навичок з говоріння, аудіювання, читання та мовлення; вирішення психолого-педагогічних ситуацій етичного характеру. Зазначимо, ще одну характерну особливість позааудиторної роботи з іноземних мов: вона полягає в тому, що кожен здобувач освіти, незалежно від рівня володіння іноземною мовою, повною мірою може проявити свої можливості, розвинути творчі здібності.

Згідно наукової позиції Г. Овчаренко, позааудиторна діяльність в закладах вищої освіти здійснюється за такими напрямками: «науково-дослідним, суспільно-політичним, художньо-естетичним, трудовим, історико-культурним й етнографічним, фізкультурно-спортивним, організаційно-управлінським» [107, с. 36].

За результатами теоретичного аналізу поняття «позааудиторна діяльність» [66; 107; 115; 120] ми виокремили такі її функції:



– *освітньо-пізнавальна* – сприяє засвоєнню, розширенню та поглибленню морально-етичних знань, умінь і навичок етичної поведінки майбутніх учителів іноземних мов;

– *аксіологічна* – сприяє формуванню у майбутніх вчителів особистісно значущих цілей, цінностей життя та майбутньої професії, ціннісних орієнтацій;

– *організуюча* – сприяє продуктивному розподілу вільного часу здобувачів освіти, в т. ч. й для оволодіння етичною компетентністю;

– *гедоністична* – орієнтує здобувачів освіти на підтримку і розвиток позитивних емоційних станів, переживання повноти життєвих вражень;

– *мобілізаційна* – створює настрій, регулює вибір лінії поведінки і на основі цього характер взаємодії, яка адекватна системі духовно-моральних цінностей закладу вищої освіти;

– *сугестивна* – націлює учасників педагогічного процесу на підтримку відносно стійких станів і властивостей (оптимізму, мажорного настрою), які необхідні для ефективної взаємодії усіх учасників позааудиторної діяльності;

– *компенсуюча* – допомагає майбутнім учителям іноземних мов повірити в себе, задовольнити потребу у досягненні успіху в оволодінні базовими компонентами культури загалом й етичної компетентності зокрема;

– *рекреаційна* – забезпечує відновлення фізичних, інтелектуальних сил, витрачених під час аудиторної діяльності;

– *стимулююча* – спонукає особистість до самореалізації на рівні вимог до самого себе з метою подолання існуючих недоліків.

Реалізація цих функцій передбачає врахування закладами освіти соціального складу здобувачів освіти, їх ціннісних орієнтацій, життєвих стратегій, здатності до самореалізації в сучасних умовах, формування морально-етичних якостей, етичної компетентності.

Процес формування етичної компетентності в майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності ми розглядаємо як систему, що ґрунтується на таких принципах:

– *цілісності* – означає, що позааудиторна діяльність є складовою частиною цілісного педагогічного процесу, її зміст спрямовується на гармонійний розвиток особистості, на формування в неї цілісної картини світу; передбачає наступність у реалізації напрямів та етапів виховної роботи на всіх рівнях; охоплює усі сфери життєдіяльності студентської молоді;

– *загальної етики* – відображає загальні вимоги, необхідні для успішної життєдіяльності людини у суспільстві; вони ґрунтуються на загальнолюдських нормах моралі і передбачають сформованість таких якостей, як любов, добро, справедливість, відповідальність, доброчесність, професійна солідарність, усвідомлення почуття обов'язку і честі; терпимість і толерантність, співчуття й співпереживання тощо;

– *професійно-педагогічної етики* – передбачає дотримання етичних норм та правил поведінки в межах змісту педагогічної діяльності. Вони чітко окреслені в етичних кодексах педагогів та виконують соціальні функції, спрямовані на успішне вирішення професійних завдань із урахуванням особистих і суспільних інтересів, забезпечуючи тим самим наступність прогресивних морально-етичних цінностей професії;

– *персонально-особистісної етики* характеризують моральні якості та очікування кожного педагога і включають моральні переконання та відповідальність за свої вчинки, повагу до прав інших, надійність, чесність, порядність, справедливість тощо. Персонально-особистісна етика дозволяє майбутньому вчителю іноземних мов усвідомити сформований рівень морально-етичних знань, навичок морально-етичної поведінки і вчинків, виробити власну систему етичних норм, що регулюють професійну взаємодію у режимі «вчитель – вчитель», «вчитель – здобувач освіти».

*–орієнтації на розвиток творчого потенціалу особистості –* передбачає розвиток внутрішніх ресурсів здобувачів освіти в позааудиторній діяльності, вплив на їхню мотиваційну сферу як рушійну силу формування етичної компетентності;

*–самоактуалізації –* передбачає створення умов для реалізації інтелектуальних, комунікативних, художньо-естетичних здібностей у процесі позааудиторної діяльності з метою формування етичної компетентності і на цій основі формування індивідуальності майбутнього вчителя іноземних мов;

*–творчості та успіху –* передбачає створення умов для розвитку індивідуальних особливостей майбутніх учителів іноземних мов з метою досягнення ними успіхів в обраному виді діяльності; формування позитивної Я-концепції, стимулювання процесу самовдосконалення та самоформування позиції «Я-особистість із сформованою етичною компетентністю».

Етична компетентність майбутнього учителя, що акумулює у собі вище зазначені принципи, тісно пов'язана з гуманістичними ідеями сучасної вищої освіти і передбачає підготовку компетентного, конкурентоспроможного на вітчизняному та європейському рівнях педагога із сформованою етичною компетентністю, складниками якої є етичні знання, етичні цінності, мотивація до прояву етичних норм поведінки.

Виокремлюючи принципи формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності, ми враховували те, що їх ефективність залежить від змісту і позааудиторної діяльності, яка своєю чергою відображає мету і завдання закладу освіти, специфіку підготовки фахівців, особливості виховного процесу закладу вищої освіти, факультету чи окремо взятої академічної групи. Крім цього важливим є врахування соціально-політичного та економічного розвитку країни, відповідність сучасним тенденціям та перспективам розвитку освіти, науки і культури, використання сучасних інформаційно-

комунікативних технологій, психолого-педагогічних та науково-методичних досягнень.

Оскільки здобувач вищої освіти – не готовий набір сформованих позитивних чи негативних якостей, то формування етичної компетентності слід здійснювати з урахуванням його вікових і психологічних особливостей.

Сучасні здобувачі вищої освіти (студентство) – це особлива соціальна група, що формується з різних соціальних верств населення і характеризується особливими умовами життя, праці та побуту, особливою суспільною поведінкою та психологією, для яких у більшості випадків, оволодіння знаннями та підготовка до майбутньої професійної діяльності є головним заняттям. Тобто їх розвиток пов'язаний з когнітивним удосконаленням, що значною мірою впливає на формування свідомості і самосвідомості, їхній світогляд (як системи уявлень про світ), ставлення до обраної професії, інших людей і до самих себе.

Сам факт навчання у ЗВО зміцнює віру здобувачів вищої освіти у свої сили і надію на повноцінне і цікаве в освітньому плані життя та діяльність.

У процесі навчання вони досить швидко пристосовуються до нових умов життя: здійснюють конкретні кроки, пов'язані з особистісним і професійним зростанням; об'єктивно оцінюючи свої сильні і слабкі сторони, виявляють готовність до нових дій та відповідальних вчинків; долаючи життєві ілюзії, вчаться самостійно вирішувати життєві труднощі; зосереджуючись на своїх цілях, не боячись оцінки оточуючих і працюють над їх досягненням. Вони продумують можливі варіанти свого життєвого шляху, можливості розвитку професійної кар'єри, формують свої найближчі та перспективні життєві плани. Тобто це період активного оволодіння морально-етичними знаннями, засвоєння морально- та професійно-етичних норм і правил поведінки, що згодом стануть основою їхньої життєдіяльності.

Особливістю юнацького (студентського) віку є відкриття юнаками і юнками свого внутрішнього світу, усвідомлення своєї індивідуальності і

неповторності, становлення свідомості і самосвідомості. Важливими для здобувачів освіти є особистісні орієнтири, визначення власної стратегії життя. У цей період починає формуватися образ «Я». Але, оскільки ідеальне «Я» ще не виявлене, а реальне «Я» повною мірою ще не усвідомлене, то вони намагаються свідомо «самовибудовуватися», використовуючи при цьому можливості позааудиторної діяльності закладу освіти.

Позиція майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності представлена різними ролями та статусами, в яких вони особистісно і професійно зростають. Така позиція спонукає здобувачів освіти до пізнання, творчості, власних відкриттів, розвитку морально-етичних взаємин на основі діалогу культур. При цьому формується нова позиція майбутнього учителя – активного учасника освітньо-виховної діяльності, для якого пріоритетними є етичні правила і норми поведінки.

У студентському віці відбувається активне становлення особистості і прояв таких особистісних новоутворень, як незалежність у мисленні і поведінці, тяжіння до самостійних активних форм роботи, готовність і вміння оцінювати себе у взаємодії і спілкуванні з позиції іншої людини. Важливим віковим новоутворенням здобувачів вищої освіти є розвиток самопізнання, прагнення відкрити й реалізувати своє «Я»-індивідуальне», тобто виникає потреба у досягненнях. І якщо вона не задовольняється в освітній діяльності, то зміщується на інші сфери життя (спорт, бізнес, неорганізований відпочинок і навіть кримінальні структури). І у цьому випадку належним чином організована позааудиторна діяльність у закладі освіти може слугувати ефективним засобом для успішного самоствердження як майбутніх учителів. Адже саме у ній вони можуть розкрити свою індивідуальність і неординарність, самостійність і творчий підхід.

Тому важливого значення набуває змістовий компонент позааудиторної діяльності, смислова наповнюваність якого залежить від

мети і завдань діяльності закладу освіти, факультету, кафедр, їх традицій, умов функціонування, існуючої системи освіти виховання.

Зміст – визначальна сторона цілісної виховної системи, що забезпечує формування переконань, почуттів, навичок поведінки, які слід розвивати відповідно до окреслених цілей і завдань. Змістове наповнення позааудиторної діяльності майбутніх учителів іноземних мов у контексті формування в них етичної компетентності включає три інтегровані аспекти: онтологічний, психологічний, пропедевтичний.

*Онтологічний аспект* передбачає формування в позааудиторній діяльності системи загальнолюдських, загальнокультурних, національних цінностей, що виступають основою морально-етичної поведінки.

*Психологічний аспект* позааудиторної діяльності зорієнтований на залучення здобувачів освіти до різних видів діяльності з метою формування у них позитивного емоційного ставлення до себе та оточуючих, підвищення мотивації до оволодіння професією вчителя, збагачення досвіду усвідомленої морально-етичної поведінки в соціумі, організації міжособистісної та групової взаємодії, конструктивного вирішення конфліктів.

*Пропедевтичний аспект* передбачає формування критичного мислення, здатності оцінити інформацію, об'єкти, події, вчинки тощо; розвиток сили волі та готовності протистояти нав'язуванню культурно неприйнятних та загрозливих психічному та фізичному здоров'ю поведінкових моделей в умовах зовнішніх та внутрішніх ризиків та загроз.

Для реалізації змісту позааудиторної діяльності використовують форми, методи, прийоми і технології виховання.

Форма виховання – це зовнішнє виявлення процесу виховання. Якщо зміст процесу виховання вказує на те, що є, то форма – у якому вигляді проявляється. Зміст викликає зміну форми і навпаки зміст формується, форма наповнюється змістом [100, с. 475].

Сучасне розмаїття форм позааудиторної діяльності збільшують можливість успішного вирішення завдань удосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців, досягнення позитивних результатів у формуванні етичної компетентності, що проявляється в процесі суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Розвиток форм і видів діяльності відбувається від колективних і групових до індивідуальних. Ця динаміка носить нелінійний характер і ґрунтується на структурі соціальних взаємовідносин як у суспільстві, так і конкретному закладі вищої освіти.

*Індивідуальні форми позааудиторної діяльності* забезпечують індивідуальну траєкторію розвитку майбутнього вчителя іноземних мов. Вони передбачають роботу з підручниками та посібниками, в т. ч. й з електронними; підготовку доповідей, рефератів з обраної тематики, наукових публікацій, в т. ч. іноземними мовами; написання курсових та дипломних проєктів; створення мультимедійних презентацій, інтерактивних кросвордів та ребусів; консультаційну роботу; роботу в електронній мережі Інтернет; виконання домашніх завдань; самостійну науково-дослідну роботу; участь в олімпіадах, конкурсах студентських наукових робіт [35, с.32].

*Групові форми позааудиторної діяльності* передбачають об'єднання здобувачів освіти для спільного виконання якого проєкту, проведення морально-етичних бесід, ігрового проєктування, групових консультацій, дискусій, занять в гуртках і клубах за інтересами, проблемних студентських групах, наукових гуртках, студентських громадських організаціях, органах самоуправління; чемпіонати, конкурси, олімпіади, змагання; зустрічі з відомими та успішними педагогами, вченими, науковцями; участь в роботі клубів за інтересами, в т. ч. лінгвістичних та педагогічних клубах; форуми, конференції, виставки, фортсайти; волонтерська діяльність; обмін досвідом тощо.

*Масові форми позааудиторної діяльності* спрямовані на реалізацію пізнавальних та творчих інтересів здобувачів освіти, носять переважно розважально-пізнавальний характер, чим викликають інтерес у здобувачів освіти: це переважно тематичні тижні іноземних мов, студентські форуми, творчі звіти, дні відчинених дверей тощо.

Для того, щоб підсилити зміст позааудиторної діяльності, її стимулюючий вплив слід дотримуватися принципу зв'язку різних видів позааудиторної діяльності з практикою життя. Цьому сприяють такі педагогічні прийоми:

- *прийом новизни* – передбачає включення в позааудиторну діяльність цікавих педагогічних фактів, відомостей, повідомлень, ідей, пропозицій, які слугують поштовхом для формування етичної компетентності у майбутніх учителів іноземних мов;

- *прийом актуалізації* – майбутнім учителям іноземних мов слід усвідомити, для чого їм слід включатися у той чи інший вид діяльності, яка користь від нього у контексті їхнього професійно-етичного чи особистісного розвитку, який кінцевий результат від пропонованої діяльності;

- *прийом відкриття* – передбачає самостійність, пошук, творчість, у процесі позааудиторної діяльності.

Перспективними у формуванні етичної компетентності майбутнього учителя іноземних мов у позааудиторній діяльності ми визначаємо такі технології:

- *технології роботи з інформацією* (технологія пошуку інформації, технологія організації роботи з інформацією (інформаційні портали, інтернет ресурси), портфоліо, технологія організації самостійної роботи (педагогічні музеї, бібліотеки, в т. ч. науково-педагогічні);

- *технології актуалізації особистісного потенціалу* (технології актуалізації мотиваційного потенціалу освітнього середовища; технології самопрезентації; технологія формування впевненості та готовності до



майбутньої професійної діяльності, технологія розвитку етичних взаємин у системі «викладач – здобувач освіти», «здобувач освіти – здобувач освіти»; технологія розвитку етичної компетентності здобувачів освіти в організації позааудиторної діяльності; технологія розвитку критичного мислення);

– *технології продюсування*: позитивні публікації у засобах масової інформації, в т.ч. й електронних; адміністративна підтримка; іменні стипендіальні програми тощо;

– *технології стимулювання*: рейтинг досягнень; грантова підтримка; стипендіальні програми; пільгові програми; стажування ( в т. ч. й за кордоном); участь у рейтингових заходах тощо.

Окреслені форми і технології позааудиторної роботи спрямовані на формування у майбутніх учителів іноземних мов етичної компетентності, позитивного ставлення до майбутньої професійної діяльності, підвищення рівня духовної культури, згуртування студентського колективу, стимулювання творчої активності, розвиток комунікативних здібностей та якостей, які є важливим у професійній діяльності майбутнього учителя іноземних мов.

Свобода вибору майбутніми вчителями іноземних мов змісту, форм, методів і технологій позааудиторної діяльності передбачає право кожного (з урахуванням рівня запитів) вибирати ті форми і види діяльності, які дозволяють їм повною мірою реалізувати намічені цілі. А їх варіативність – організувати процес формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов відповідно до окреслених цілей і завдань.

### **Висновки до першого розділу**

У першому розділі дисертаційного дослідження здійснено теоретичний аналіз нормативних документів з проблеми дослідження, а також понять «етика», «компетентність», «компетенція», «етична компетентність»,

позааудиторна діяльність», що складають критеріально-поняттєвий апарат дослідження.

За результатами теоретичного аналізу низки нормативно-правових документів концептуального значення, серед яких Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про професійний розвиток працівників», Концепція розвитку педагогічної освіти, Професійний стандарт учителя нового покоління, Рамка безперервного професійного розвитку вчителів, Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки тощо, з'ясовано, що у сучасній педагогічній науці високо актуалізується і позиціонується роль етичної компетентності у становленні сучасного вчителя.

Грунтовний аналіз стану досліджуваної проблеми засвідчив про актуальність проблеми дослідження; своє відображення вона знайшла в працях сучасних вітчизняних вчених: Н. Бібік, О. Безкоровайна, Б. Без'язичного, Ю. Бойчука, М. Головань, К. Гузей, О. Дубасенюк, К. Журби, І. Зязюна, Л. Лісіної, Н. Нагорної, Н. Ничкало, В. Онищенко, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, Н. Сидорчук, С. Шендрика, Л. Хоружої та ін.

Узагальнено сутність понять:

*«компетентність»* – володіння низкою необхідних знань, навичок, досвіду діяльності в певній галузі; готовність до діяльності; уміння самостійно діяти і приймати відповідальні рішення в різних життєвих ситуаціях;

*«компетенція»* – інтегрована цілісність знань, умінь і навичок, що забезпечують професійну/навчальну діяльність; здатність людини реалізовувати на практиці свою компетентність;

*«компетентнісний підхід»* – спрямування освітнього процесу на цілісний розвиток особистості, здатної до саморозвитку, оволодіння нею різного роду умінь, що дозволяють їй ефективно діяти в ситуаціях професійного, особистого і громадського життя. На основі

компетентнісного підходу розроблено освітні стандарти вищої освіти. У них у нормативному аспекті посилюється виховна мета підготовки фахівців, яка виражається в кінцевому інтегрованому результаті вищої освіти – професійній компетентності випускника закладу вищої освіти.

Здійснено теоретичний аналіз сучасних європейських та вітчизняних документів, у яких відображена етична складова вчителя, педагогічного працівника, науковця, зокрема: Бухарестська Декларація з етичних цінностей і принципів вищої освіти в Європейському регіоні, «Перелік етичних стандартів», «Етичний кодекс», «Етичні принципи», «Етична поведінка всіх учасників освітнього процесу», «Керівництво для інституційних Кодексів етики в галузі вищої освіти», «Етичний кодекс членів Фулбрайтівського товариства України», «Кодекс рекрутації академічних працівників», «Висновки щодо дослідницької доброчесності»; Європейський кодекс дослідницької доброчесності, проєкт Етичного кодексу українського вчителя, Етичний кодекс університетської спільноти в Центральноукраїнському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка тощо. У цих документах увага акцентується на підвищенні престижу вчительської професії, підтримці високого рівня професійних знань та навичок упродовж життя, створенню комфортного психологічного середовища у вчительському колективі, дотриманню принципів академічної доброчесності тощо. З'ясовано, що несформованість етичної складової людини може призвести до регресії суспільства, його культури, економіки, освіти тощо, що в цілому може спричинити послаблення безпеки нашої держави.

Узагальнено, що етична компетентність ґрунтується на суспільно-гуманітарних знаннях, конструюється через емоційно-ціннісний і соціально-творчий досвід здобувачів освіти, що набуваються як в освітньому процесі, так і в позааудиторній діяльності шляхом участі у соціально значущій діяльності та рефлексії.

Етична компетентність визначається формуванням ціннісно-сміслової, мотиваційної, емоційно-вольової сфер особистості, які, своєю чергою, ефективно можуть розвиватися при поєднанні аудиторної і позааудиторній діяльності. Вимоги до формування етичної компетентності, сутність якої конкретизована в освітніх стандартах вищої освіти з підготовки фахівців педагогічних спеціальностей (нами проаналізовані окремі з них) з урахуванням вимог компетентнісного підходу, адекватні цілям і завданням освітнього процесу закладу вищої освіти загалом і позааудиторної діяльності зокрема.

З'ясовано, що позааудиторна діяльність з формування етичної компетентності у майбутнього учителя іноземних мов ґрунтується на сучасній педагогічній аксіології, що виражається у *суспільно значущих і морально-етичних цінностях, цінностях педагогічної етики, особистісних якостях*. Вирізнено низку якостей, які вважаємо етичною константою вчителя іноземних мов: емпатія, толерантність, делікатність, гуманність, душевна чуйність, відповідальність, комунікабельність, конгруентність, інтуїтивність, конструктивність, обов'язок, почуття власної гідності, деїмпулсивність, почуття гумору, рефлексивність.

Сформульовано авторське визначення поняття «етична компетентність майбутнього вчителя іноземних мов» – це ціннісно-сміслова професійно-особистісна властивість, що інтегрує системні морально-етичні знання, творчі уміння, навички, досвід діяльності, мотиви та цінності і характеризує його спроможність та готовність до здійснення міжособистісної і міжкультурної взаємодії в освітньому просторі ЗВО, а також функціонального співробітництва з представниками інших культур.

Таке складне особистісне утворення, як етична компетентність, не може бути якісно сформована лише в процесі оволодіння здобувачами вищої освіти загальнопрофесійних і спеціальних навчальних дисциплін. Її розвиток потребує комплексного підходу в реалізації навчальних і

виховних, аудиторних і позааудиторних педагогічних засобів у межах цілісного освітнього процесу.

Здійснено теоретичний аналіз поглядів сучасних вітчизняних вчених М. Донченко, В. Коваленко, Л. Кондрашової, Г. Овчаренко, Л. Онучак, В. Лис, Л. Петриченко, Л. Пінчук, Н. Руденко, Л. Смеречак, О. Стоян, О. Теплої, Г. Троцько та ін. на сутність поняття «позааудиторна діяльність».

З'ясовано, що позааудиторна діяльність – це складова освітнього процесу ЗВО, педагогічно керований процес організації життєдіяльності здобувачів освіти на основі визначених цілей, завдань і змісту; нерегламентована навчальними планами і програмами, різноманітна за функціями, багатогранна за змістом, не обмежена часовими межами діяльність, спрямована на особистісний розвиток здобувача освіти, його інтереси і здібності, поглиблення професійних знань і на цій основі – формування професійно значущих і морально-етичних якостей; особливий виховний простір формування загальнолюдських, морально-, професійно-етичних цінностей і компетентностей здобувачів освіти і викладачів як основи їх ділової та особистісної взаємодії у спільній творчій діяльності; простір для набуття професійних компетентностей; діяльність, у якій здобувач освіти виконує різні ролі: ініціатора, організатора, лідера, активного творчого учасника, експерта результатів.

Вирізнено напрями позааудиторної діяльності в закладах вищої освіти: науково-дослідний, художньо-естетичний, трудовий, фізкультурний, спортивно-оздоровчий, організаційно-управлінський.

Схарактеризовано:

– *функції* позааудиторної діяльності: освітньо-пізнавальна, аксіологічна, організуюча, гедоністична, мобілізаційна, сугестивна, компенсаторна, рекреаційна, стимулююча;

– *принципи* її організації: цілісності, загальної етики, професійно-педагогічної етики, персонально-особистісної етики, орієнтації на розвиток творчого потенціалу особистості, самоактуалізації, творчості та успіху.

- *інтегровані аспекти*: онтологічний, психологічний, пропедевтичний;
- *форми*: індивідуальні, групові, масові;
- *прийоми*: новизни, актуалізації, відкриття;
- *технології*: технології роботи з інформацією; актуалізації особистісного потенціалу; продюсування; стимулювання.

Сформульовано авторське визначення поняття «позааудиторна діяльність майбутнього вчителя іноземних мов» – це педагогічна система, що уміщує в собі мету, завдання, зміст, методи та форми її виховної діяльності, спрямовані на вибудовування морально-етичних взаємин і зв'язків, розвиток творчих здібностей до педагогічної взаємодії, в якій етична складова відіграє провідну роль.

Матеріали першого розділу дисертації висвітлено в наукових працях здобувачки: [12; 159; 160; 164; 165; 166].

## РОЗДІЛ 2

### ТЕОРЕТИКО-ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ

#### 2.1. Структура та зміст етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов

У сучасній українській освіті важливим завданням є формування висококваліфікованих майбутніх учителів іноземних мов. Це стає актуально в контексті розвитку суспільства та змін у вимогах до сучасної професійної підготовки. Етична компетентність є важливою складовою професійної компетентності вчителя іноземних мов, що дозволяє забезпечити високу якість навчання та ефективність іншомовної комунікації із здобувачами освіти.

Розглянемо наукові точки зору сучасних вчених щодо структури етичної компетентності вчителів.

У монографії «Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика» її авторка, Л. Хоружа, окреслює такі складові етичної компетентності вчителів: змістову (когнітивну), особистісну та операційно-процесуальну [184].

О. Грінвальд [205], досліджуючи соціально-етичну компетентність здобувачів освіти ЗВО, пропонує таку структуру компетентності: теоретичний аспект (знання етичних основ професійної діяльності); практичний аспект (уміння та навички виконання професійної діяльності, що відповідають нормам та вимогам професійної етики, службового етикету); індивідуальний аспект (рефлексивні уміння, мотиваційно-ціннісні орієнтації та морально-вольові якості).

С. Архипова окреслює такі її характеристики: *гностичний* (когнітивний) компонент – відображає наявність необхідних знань, що є головною складовою компетентності; *регулятивний* – дозволяє

застосовувати наявні знання для вирішення завдань у процесі життєдіяльності, він включає проєктивну та конструктивну складові, які сприяють прогнозуванню щодо прийняття ефективних рішень; *рефлексивно-статусний* – уможлиблює діяти авторитетно, визначаючи свій статус. Комунікативна характеристика також є важливою, оскільки поповнення знань та практична діяльність здійснюються у процесі спілкування та взаємодії з іншими людьми [18, с. 100].

Дослідник проблеми Г. Рисаченко [138], Н. Кубенко [138], Л. Хоружа [187] у структурі етичної компетентності виокремлює такі її компоненти: когнітивний (система знань про зміст, структуру, особливості взаємодії, знання про стилі спілкування; загальнокультурна компетентність; творче мислення); поведінковий (загальні та специфічні вміння, що дозволяють успішно керувати ситуацією взаємодії, застосовувати конструктивні стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях; експресивні вміння; перцептивно-рефлексивні вміння); мотиваційний (розширення простору соціальних інтересів, спрямованість на взаємодію, високий рівень домагань та потреби в спілкуванні, готовність до прояву етичної компетентності, відповідальність); емоційний компонент (гуманістична установка на взаємодію, готовність вступати з іншою людиною в особистісні, діалогічні взаємини, високий рівень емпатії та рефлексії).

Вітчизняні вчені Г. Рисаченко [138], Н. Кубенко [138], Л. Хоружа [187] акцентують увагу на таких компонентах етичної компетентності:

1) мотиваційному – передбачає усвідомлення майбутніми вчителями важливості мотиваційно-ціннісних аспектів своєї професійної діяльності; активізацію внутрішньої мотивації майбутніх учителів на самостійне пізнання та оволодіння етичними знаннями, розуміння значущості особистої відповідальності, морального вдосконалення та особистісного зростання. Професійно-мотиваційна сфера особистості включає два основних компоненти: зовнішню та внутрішню мотивацію. Зовнішня мотивація – це усвідомлення майбутнім учителем іноземної мови ролі



етичної компетентності. Внутрішня мотивація включає: пізнавальний інтерес, який базується на інтересі здобувачів освіти до змісту майбутньої професійної діяльності, процес пізнавальних дій; мотиви досягнення;

2) когнітивний компонент – охоплює сферу формування моральної свідомості особистості майбутнього вчителя іноземної мови через систему етичних знань для сприйняття значення і змісту цінностей, зразків, принципів поведінки та спілкування; спрямований на оволодіння майбутніми вчителями морально-етичними категоріями у сфері своєї професії, а також знаннями професійно-моральних цінностей, норм і правил професійної діяльності; передбачає визнання майбутньої професії як соціально та морально значущою; прояв готовності до етико-пізнавального ставлення до майбутньої професії педагога. Когнітивний компонент етичної компетентності майбутніх учителів іноземної мови забезпечує засвоєння знань про цінності, про моральні норми, орієнтуючи майбутню діяльність на дотримання етичних професійних норм;

3) діяльнісний компонент проявляється у сформованості у майбутніх учителів умінь здійснювати педагогічну діяльність на основі професійної етики, налагоджувати комунікативні контакти з урахуванням ділової етики і культури професійного спілкування; передбачає сформованість моральної поведінки та прояв моральних якостей, виявлення інтересу до учнів, уміння встановлювати зв'язки під час професійної взаємодії: готовність до майбутньої професійної діяльності та прагнення здійснювати її ефективно та раціонально; творчо використовувати методи, засоби та прийоми формування етичної компетентності; володіння прийомами управління та самоуправління морально-етичною поведінкою.

4) особистісний компонент передбачає сформованість етичних якостей: справедливості у ставленні до інших, педагогічного такту, а також якостей, необхідних для успішної професійної діяльності: організованості, активності, інтелектуальної мобільності, комунікабельності, емоційної стійкості, емпатії, толерантності; вивчення своїх індивідуальних

особливостей, вчинків, дій, що впливають на вибудовування етичних взаємостосунків; актуалізація морального досвіду та корекції поведінки з позиції етичної взаємодії та вибудовування етичних взаємостосунків.

Етична компетентність майбутнього вчителя іноземної мови – це відпрацьована до автоматизму поведінка відповідно до етичних стандартів. Це здатність мінімізувати моральні ризики, приймати управлінські рішення з проявом високої міри етичності та володіти особистісними морально-етичними якостями і професійними цінностями. Це складна структура знань, навичок, цінностей, які забезпечують підтримку етичної ролі майбутнього учителя іноземних мов як морального взірця для учнів. Етично компетентний майбутній учитель іноземної мови повинен дотримуватися етичних стандартів у будь-яких умовах.

Етична компетентність дає змогу майбутнім учителям іноземних мов усвідомити важливість етики в професійній діяльності та відповідально підходити до вирішення професійно-етичних завдань. Це означає, що такі вчителі будуть дотримуватися високих стандартів етики та поведінки не тільки під час навчальних занять, а й у позакласній роботі закладу загальної середньої освіти. Сформованість етичної компетентності забезпечує сприятливі умови для обмірковування майбутніми учителями іноземних мов професійної практики та педагогічних взаємостосунків. Етична компетентність не обмежується лише аспектами взаємостосунків у роботі вчителя, вона стосується всієї сукупності його професійної діяльності: розробки навчальних програм, результативності уроків, вибору форм та методів викладання, методів контролю та оцінювання знань і поведінки школярів.

Педагогічно цінними у контексті нашого дослідження вважаємо наукові дослідження І. Бега, М. Грановського, С. Максименко, які до структури етичної компетентності відносять: етичні знання, етичні навички, етичні цінності, етичні установки, правила і стандарти, етичну чутливість,

етичні міркування, етичну мотивацію та характер. Деталізуємо зазначене вище з позиції сучасних дослідників проблеми.

Етичні знання – це певна форма духовного засвоєння результатів пізнання, процесу віддзеркалення моральної дійсності, яка характеризується усвідомленням їх істинності. Ознаками етичних знань є науковість, систематичність, усвідомленість, осмисленість. Вони охоплюють знання моральних вимог, норм, правил поведінки, виконують роль висхідних орієнтирів у світі цінностей, виступають передумовою відповідального ставлення до власної поведінки і поведінки інших.

Вітчизняний вчений М. Грановський визначає етичні знання як елемент моральної самосвідомості особистості. Він підкреслює, що без етичних знань не може сформуватися ні моральне ставлення до людей чи навколишньої дійсності, ні правильна самооцінка [18, с.79].

Суголосний з позицією І. Беґа та С. Максименко вітчизняний вчений І. Мар'єнко, який стверджує, що «тільки на основі засвоєних етичних знань виникають глибокі етичні почуття, формуються етичні переконання, з'являються навички і звички поведінки» [18, с. 135].

Будучи різновидом чесноти в дії, етичні знання дають змогу майбутнім учителям установлювати концептуальні та практичні зв'язки між такими основними морально-етичними цінностями як чесність, співчуття, справедливість і повага до інших, та їхнім власним щоденним вибором і діями. Це дозволяє майбутнім учителям не розглядати викладання виключно в технічних, педагогічних, навчальних, дисциплінарних та оцінювальних термінах, а оцінювати потенційний морально-етичний вплив, який їхня практика має як формально, так і неформально на учнів [202, с. 360].

Етичні навички майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності ототожнюють з рефлексивним практиком (це той, хто здатний досягати потенційних рішень, проаналізувати досвід попередніх знань).

Етичні навички майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності варто розглядати на прикладі моделі Дж. Реста.

Етичне усвідомлення стосується усвідомлення конкретної ситуації як етично актуального питання. Емпатична інтерпретація ситуації допомагає встановити, хто до неї причетний, які дії слід вжити та які можливі реакції і результати [206, с. 18].

Етичне судження стосується компонента аргументації. Судження вчителів переважно важливіші, ніж технічні елементи їх роботи. Судження підживлюють соціокультурні, моральні та політичні переконання вчителя. Варто зазначити, що вчителі зазвичай у центрі моральних конфліктів, але вони повинні справитися з ними, користуючись етичними судженнями. Цей крок вимагає визначення обґрунтування можливих варіантів, зокрема тих із них, які є етично обґрунтованими [218, с. 164].

Етичні цінності є важливим критерієм формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов. Оскільки вчителі відіграють важливу роль у вихованні молодого покоління та формуванні майбутнього суспільства, їхня етична компетентність є особливо важливою. Етичні цінності допомагають усвідомленню та розумінню принципів їх поведінки у професійній діяльності, в міжособистісних взаємостосунках. Це такі цінності: повага до інших людей, терпимість, розуміння та прийняття різних культур, чесність, довіра, справедливість. Їх сформованість допоможе учителю налагодити довірливі взаємостосунки з школярами та забезпечити рівний доступ до навчальних можливостей.

Етичні установки передбачають дотримання майбутніми вчителями іноземних мов основних принципів і цінностей у своїй професійній діяльності. Однією з найважливіших етичних установок є повага до учнів, адже кожен учень унікальний, передбачає реалізацію особистих потреб і цілей у житті, а вчитель повинен допомогти їх досягнути. Сформованість етичної установки на дотримання принципу індивідуального підходу до кожного учня, забезпечення рівного доступу до навчання також є важливою

і необхідною для вчителя іноземних мов. Крім того, вони мають бути терпимими та терплячими. Наступна важлива етична установка – довіра між учителем та учнем. Учителі мають бути відкритими та чесними зі своїми учнями, вибудовувати довірливі стосунки, дотримуючись принципу конфіденційності не розголошувати інформацію про учнів без їхньої згоди. Етичні установки передбачають дотримання принципів справедливості та чесності у взаємодії та взаєностосунках з учнями, однакових стандартів поведінки з усіма учнями, чесність в оцінюванні та недопущення будь-яких форм дискримінації.

Безумовно, схарактеризовані компоненти тісно пов'язані між собою, і їх поділ є суто теоретичним. Щоб досягти етичної дії, сприйнятливості, судження, мотивація та дія повинні функціонувати разом.

Концептуальну основу структури етичної компетентності *складають* правила та стандарти. Більшість погодиться з тим, що правила та стандарти справді є важливим аспектом етичної компетентності. За М. Майне, етична компетентність означає розуміння закону і формальних правил та їх однакове застосування [213].

Цінним у цьому контексті є для нас точка зору Е. Гришина. Для того, щоб працівник відповідав стандартам етично компетентної особистості він повинен знати і дотримуватися офіційних правил, інструкцій, стандартів та положень, законів і Кодекси етичної поведінки. Проте знання лише правил і стандартів недостатньо. Етично компетентна особа повинна також володіти навичками застосування цих правил і стандартів у конкретних ситуаціях. Деякі досвідчені професіонали здатні інтуїтивно застосовувати правила і стандарти, насправді не володіючи ними. Це, можливо і ймовірно, призведе до етичної поведінки цих професіоналів, але це стане важким випробуванням, якщо мати справу з новими та складними ситуаціями та відповідати за свої дії [198].

Етична чутливість – представляє три важливі аспекти: усвідомлення наслідків своїх дій для інших, усвідомлення можливого рішення та його впливу на інших, співпереживання та роль.

Етично компетентна людина повинна відчувати, які цінності в ситуаціях життєвого вибору слід вибрати. Такі етичні дилеми виникають, наприклад, коли правила суперечать одне одному або коли вони суперечать цінностям (наприклад, лояльність, рівність, справедливість і чесність). Вони також можуть виникнути тоді, коли інтереси різних груп людей суперечать один одному. Етично компетентна людина не тільки повинна бути чутливою до цих дилем, але й повинна мати достатньо навичок, щоб передбачати різні варіанти їх вирішення та можливі наслідки для себе та інших. Однак ці навички можна застосувати лише тоді, коли людина має здатність співпереживати та оцінювати ситуацію з позиції інших.

*Етичні міркування* частково ґрунтуються на компоненті «етичного судження» Дж. Реста [218]. Вчений акцентує увагу на результаті процесу прийняття рішень (тобто вибір найбільш морально виправданого курсу дій) у теоретичному терміні, але його емпіричні дослідження, зокрема з тестом на визначення проблем [218, с. 112], здається, ґрунтуються на процесі міркування, який передує цьому рішення, та використовує аргументацію, щоб виправдати це. Обидві інтерпретації є важливими частинами структури етичної компетентності.

Очевидним є факт, що етично компетентна людина повинна бути ознайомлена з різними типами моральних аргументів. Наприклад, аргументи, що стосуються правил і процедур; наслідків дії для інших; наслідків для себе. Тому етично компетентний працівник повинен знати і розуміти ці три типи аргументів. Етично компетентна особа повинна володіти навичками застосування цих знань у конкретних ситуаціях. Працівник повинен мати можливість вибрати між трьома відповідними типами аргументів, враховуючи різні контекстуальні елементи ситуації. Однак лише знань для фактичного поєднання їх на практиці недостатньо.

Потрібно більш фундаментальне ставлення до гнучкості: готовність визнати, що ніколи не існує тільки одного рішення проблеми. Етично компетентна людина майже автоматично підходить до конкретної ситуації з різних позицій. Вона глибоко розуміє, що кожен із трьох типів аргументів несе певні типи ризиків.

Етична мотивація та характер стосується знань, навичок і здібностей для формування етики поведінки, прийняття відповідних рішень. У той час як етичні міркування пов'язані зі здатністю займати різні позиції та розуміти, що це необхідно, «етична мотивація і характер» тепер стосуються наявності сили продовжувати це міркування, вибрати правильне етичне рішення та реалізувати це рішення в конкретній поведінці. Тоді як моральні аргументи представляють «наслідки для себе», моральна мотивація та характер зміщує фокус, підкреслюючи, що інші два аргументи (тобто правила та наслідки для інших) повинні зайняти пріоритетне місце [231].

Однак це не обов'язково означає, що поведінка, обумовлена егоїстичними міркуваннями, завжди неетична. Вчитель може, наприклад, відмовитися від подарунка від учня, його батьків, колеги-вчителя не тому, що це може вплинути на його авторитет або створити сприйняття неетичної поведінки, що підриває суспільну довіру, але й тому, що він боїться покарання. Така поведінка може бути етичною, тому вона не демонструє етичну компетентність.

Варто підсумувати, що субкомпетенції представлені в логічному порядку, а не в причинно-наслідковому. Модель структурує різні компоненти етичної компетентності; це не покрокова модель процесу прийняття етичних рішень.

Майбутній учитель іноземних мов має бути етично компетентним, тобто володіти моральними знаннями і знаннями професійної етики, кодексів і законів; бути мотивованим до етичних норм поведінки в різних педагогічних і життєвих ситуаціях; дотримуватися високих стандартів особистої та професійної поведінки; здійснювати правильні етичні дії на

основі етичних міркувань, коли має справу зі складними ситуаціями; сприяти етичній практиці та поведінці обраної професії. Відданість, знання, етичне міркування, етичні дії є ключовими елементами етичної компетентності.

Отже, етична компетентність – це сукупність усіх компонентів та субкомпетенцій, це фундаментальна риса, яка має бути сформована у майбутніх учителів іноземних мов для виконання своїх професійних обов'язків. Нехтування моральним виміром стосунків між учителями та учнями можуть призвести до дисфункцій, таких як тривога, відсутність упевненості в собі, постійний страх перед школою, протест проти шкільних вимог. Етична компетентність включає знання, навички, цінності та установки, які підтримують учителя як морально-етичного зразка поведінки для здобувачів вищої освіти. Тому професія вчителя передбачає не просто успішну передачу інформації до групи одержувачів, але й постійні інтелектуальні та моральні зусилля, процес прийняття рішень, боротьбу за відповідний етичний підхід.

Структуру будь-якого педагогічного явища, в т.ч. й етичної компетентності, складають також критерії, показники та рівні її сформованості. Здійснимо короткий аналіз цих понять.

В Академічному тлумачному словнику української мови дається таке визначення терміну «критерій» – підстава для оцінки, визначення або класифікації чогось; мірило [4]. У словнику іншомовних слів поняття «критерій» (гр., засіб судження) тлумачиться як: 1) мірило для визначення, оцінки предмета, явища; ознака, взята за основу класифікації; 2) критерій істини – мірило вірогідності знань, їхньої відповідності об'єктивній дійсності [79, с. 431].

Вітчизняний вчений М. Боришевський визначає поняття «критерій» як ознаку, мірило, на основі яких здійснюється оцінка рівнів вихованості особистості та результатів виховного впливу; а Л. Ковальчук як «необхідна (достатня) ознака, на основі якої вибирають, класифікують чи оцінюють



об'єкт за значеннями одного критеріального показника (простий), кількох показників (складний) [68, с.211].

Критерії слугують для класифікації, оцінювання показників при визначенні динаміки розвитку якогось педагогічного явища.

Складником критерію є показник. Показник – якісна або кількісна характеристика, необхідна для оцінення властивості або сукупності властивостей об'єкта [68, с. 202]; це типові і конкретні прояви того чи іншого компоненту. Вони повинні бути унікальними, об'єктивними, повними, надійними та зрозумілими [77, с. 264], відобразити динаміку вимірюваної якості в просторі й часі.

Для реалізації цих критеріїв та показників В. Білоусова розробила такі їх характеристики-індикатори: ступінь прояву, вираженість, міцність, глибина, повнота, дієвість, соціальна значущість характеристик, що вивчаються, самостійність у реалізації етичних знань, умінь та навичок [114, с. 13].

У педагогіці існують різні підходи до визначення рівнів сформованості того чи іншого педагогічного явища: елементарний, репродуктивний, продуктивний, творчий; низький, середній, достатній, високий.

Критеріально-діагностичну базу дослідження, що являє собою комплекс обґрунтованих компонентів, критеріїв, показників та діагностичних матеріалів ми опишемо у підрозділі 2.2.

Формування етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов у позааудиторній діяльності ми пов'язуємо з реалізацією педагогічних умов. Здійснимо теоретичний аналіз цього поняття.

У педагогіці поняття «педагогічна умова» розглядається багатоаспектно, із зазначенням чогось спільного і відмінного. Звернемося спочатку до тлумачення цього поняття у довідковій літературі.

Словник-довідник з професійної педагогіки визначає педагогічні умови як обставини, від яких залежить цілісний продуктивний педагогічний

процес професійної підготовки фахівців, що опосередкований активністю особистості, групою людей [152, с. 193].

Педагогічні умови розглядають як систему певних форм і методів, матеріальних умов, реальних ситуацій, що об'єктивно склалися чи суб'єктивно створені, необхідні для досягнення педагогічної мети [119, с. 23]; обставини чи обстановка, які впливають на формування і розвиток певних педагогічних явищ, процесів, систем, якостей особистості; особливості організації освітнього процесу в закладі вищої освіти, що детермінують результати освіти, формування і розвитку здобувача вищої освіти, об'єктивно забезпечують можливість їх досягнення [56, с. 135–136]; «обставини, за яких компоненти навчального процесу (зміст, викладання та навчання) подані в найкращому взаємозв'язку та створюють атмосферу плідної співпраці між викладачем і здобувачем освіти, що забезпечує плідне викладання, керівництво навчальним процесом, а здобувачем освіти — успішне навчання»; «комплекс спеціально спроектованих генеральних чинників впливу на зовнішні та внутрішні обставини навчально-виховного процесу й особистісні параметри всіх його учасників» [85, с. 36]; «особливості організації навчально-виховного процесу, що детермінують результати виховання, освіти та розвитку особистості. Це такі особливості організації навчально-виховного процесу, які забезпечують цілісність навчання та виховання майбутніх учителів, сприяють усебічному гармонійному розвитку особистості здобувачів освіти та створюють сприятливі можливості для виявлення та розвитку їх педагогічної обдарованості» [39, с. 55].

У контексті нашого дослідження цінною є точка зору Н. Болюбаша [25], Л. Гаврутенка [36] та Б. Чижевського [191], які розглядають поняття «педагогічні умови» як «сукупність взаємопов'язаних факторів, які необхідні для цілеспрямованого процесу формування професійної компетентності з метою формування ключових та базових компетенцій [25, с. 78]; «сукупність дій та взаємодій, що сприяють активізації до

професійної діяльності майбутніх фахівців, їхньої готовності, самостійності, професійних якостей та компетентностей» [36, с. 41]; «відображають функціональну залежність головних компонентів педагогічного процесу» [191, с. 73].

Отже, доходимо висновку, педагогічні умови – це сукупність зовнішніх і внутрішніх ситуацій, чинників, комплекс заходів та елементів, які сприяють ефективному педагогічному процесу та забезпечують сприятливі умови для розвитку організаційних, психологічних, виховних і навчальних здібностей, якостей та базових компетентностей здобувачів вищої освіти.

## **2.2. Організація констатувального експерименту**

Процес формування етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов в позааудиторній діяльності передбачає розробку Програми дослідно-експериментальної роботи, яка в педагогіці розглядається як «план діяльності; узагальнена модель педагогічного дослідження; науковий документ дослідження, що є його коротким теоретико-методологічним і організаційно-методичним описанням [68, с. 121]. У контексті нашого дослідження Програма дослідно-експериментальної роботи з проблеми формування етичної компетентності майбутнього учителя іноземних мов в позааудиторній діяльності закладу вищої освіти розкриває зміст дослідно-експериментальної роботи відповідно до етапів: діагностичного, прогностично-конструювального, практичного, підсумково-загальнюючого [145, с. 40], із конкретно зазначеним об'єктом та методами дослідження задля досягнення очікуваного результату (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1

**Програма дослідно-експериментальної роботи з проблеми формування етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов у позааудиторній діяльності закладу вищої освіти**

<b>ДІАГНОСТИЧНИЙ ЕТАП – 2018 р.</b>	
<i>1</i>	<i>2</i>
Об'єкт дослідження	Нормативно-правові документи з питань організації освітньої діяльності в ЗВО, концепції, дисертаційні дослідження, монографії, наукові публікації тощо.
Зміст роботи	Вивчення теоретичних основ проблеми формування етичної компетентності у психолого-педагогічній, довідковій літературі, в нормативних документах; визначення та обґрунтування актуальності проблеми дослідження.
Методи дослідження	Загальнонаукові методи: вивчення інформаційних джерел, аналіз, синтез, індукція, дедукція, диверсифікація, аналогія, порівняння, систематизація, класифікація, узагальнення.
Результат	З'ясовано стан дослідження проблеми формування етичної компетентності в психолого-педагогічній, довідковій літературі, нормативних документах; обґрунтовано актуальність проблеми дослідження.
<b>ПРОГНОСТИЧНО-КОНСТРУЮВАЛЬНИЙ ЕТАП – 2018-2019 рр.</b>	
Об'єкт дослідження	Етична компетентність майбутніх вчителів іноземних мов; документація закладів вищої освіти (плани роботи наукових студентських проблемних груп, наукових гуртків, клубів, тимчасових об'єднань тощо; форми і методи формування етичної компетентності в ЗВО).

1	2
Зміст роботи	Визначення мети та завдань дослідження, визначення бази проведення експерименту, формулювання гіпотези, розробка діагностичного інструментарію та здійснення діагностики рівнів сформованості етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов в позааудиторній діяльності на різних його етапах; розробка програми педагогічного експерименту; виокремлення та обґрунтування педагогічних умов процесу формування етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов в позааудиторній діяльності.
Методи дослідження	Методи діагностики (анкетування, тестування, бесіди, опитування, інтерв'ю, спостереження); аналіз одержаних результатів; пошукові методи, методи проектування та моделювання; прогностичні методи.
Очікуваний результат	Визначено мету та завдання дослідження; визначено базу проведення експерименту та сформовано контрольну й експериментальну групи; здійснено первинну діагностику рівнів сформованості етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов в позааудиторній діяльності; сформовано гіпотезу дослідження; розроблено програму педагогічного експерименту; обґрунтовано педагогічні умови процесу формування етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов в позааудиторній діяльності.
<b>ПРАКТИЧНИЙ ЕТАП – 2019-2021 рр.</b>	
Об'єкт дослідження	Педагогічні умови процесу формування етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов.

1	2
Зміст роботи	Перевірка ефективності упровадження педагогічних умов процесу формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов як цілісної педагогічної системи.
Методи дослідження	Компаративний метод (метод порівняльного аналізу); аксіологічні методи (аналіз та моделювання); метод педагогічного експерименту; кореляційні методи; візуальні методи; апробаційні методи.
Результат	Перевірено ефективність впровадження педагогічних умов процесу формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов в позааудиторній діяльності як цілісної педагогічної системи.
<b>ПІДСУМКОВО-УЗАГАЛЬНЮЮЧИЙ ЕТАП – 2022 р.</b>	
Об'єкт дослідження	Етична компетентність майбутніх учителів іноземних мов.
Зміст роботи	Підсумкова діагностика (анкетування, тестування, спостереження, інтерв'ю, бесіда, аналіз продуктів діяльності здобувачів освіти; обробка емпіричних даних; оформлення та опис педагогічного експерименту; обґрунтування висновків та узагальнень).
Методи дослідження	Методи експертного оцінювання; методи математичної статистики; методи узагальнення; графічні методи; верифікаційні методи.
Результат	Здійснено підсумкову діагностику та оброблено емпіричні дані щодо рівнів сформованості етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов в позааудиторній діяльності; здійснено оформлення та опис педагогічного експерименту; обґрунтовано висновки та узагальнення.

Чільне місце в Програмі відводиться організації педагогічного експерименту.

Педагогічний експеримент – дослідницька діяльність з метою вивчення причинно-наслідкових зв'язків у педагогічних явищах, яка передбачає дослідне моделювання педагогічного явища й умов його функціонування; активний вплив дослідника на педагогічні явища; вимірювання результатів педагогічного впливу і взаємодії. Особливості педагогічного експерименту полягають в тому, що він дає можливість отримати достовірні результати, розкриває можливості для повнішого дослідження властивостей об'єктів, його можна відтворити багато разів [68, с. 177].

У контексті нашого дослідження педагогічний експеримент складався з трьох його етапів: констатувального, формувального, контрольного, кожен з яких передбачав реалізацію мети і завдань з проблеми дослідження.

Мета констатувального експерименту – з'ясувати вихідний рівень сформованості етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності. Для її реалізації нами були визначені такі завдання:

- обґрунтувати та розробити структуру етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов, складниками якої є компоненти, критерії, показники та рівні її сформованості;

- здійснити добір діагностичних методик відповідно до визначених компонентів, критеріїв та показників;

- обрати експериментальну базу для проведення дослідження;

- сформувати експериментальну та контрольну групи для організації та проведення педагогічного експерименту;

- здійснити вихідну діагностику рівнів сформованості етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності;

– виокремити та обґрунтувати педагогічні умови процесу формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності.

Розробляючи структуру етичної компетентності, ми виходили з авторського визначення цього поняття: «етична компетентність – це ціннісно-сміслова професійно-особистісна властивість, яка інтегрує системні морально-етичні знання, творчі уміння, навички, досвід діяльності, мотиви та цінності і характеризує його спроможність та готовність до здійснення міжособистісної і міжкультурної взаємодії в освітньому просторі ЗВО, а також функціонального співробітництва з представниками інших культур.

Для ефективної реалізації педагогічного експерименту з проблеми формування етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов в позааудиторній діяльності ми розробили критеріально-діагностичну базу дослідження, що являє собою комплекс обґрунтованих компонентів, критеріїв, показників та діагностичних матеріалів.

На основі аналізу науково-методичної літератури [17; 68; 145] ми визначили такі структурні компоненти етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов у позааудиторній діяльності: когнітивний, мотиваційний, діяльнісний, кожен з яких корелюється з чітко сформульованими критеріями і показниками.

*Критерій* – це ознака, якість, властивість досліджуваного феномену, що дає можливість оцінити або визначити його вхідний стан, простежити його динаміку, визначити результативність експериментальної роботи [17, с. 191].

*Показник* – це якісна або кількісна характеристика, необхідна для оцінення властивості або сукупності властивостей об'єкта [68, с. 202].

При розробці критеріїв ми враховували такі вимоги: критерії повинні об'єктивними, валідними, надійними, корелюватися з показниками і



відображати динаміку сформованості етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов в часі та просторі.

*Когнітивний компонент* передбачає оволодіння майбутніми учителями іноземних мов системою професійно-етичних знань, які складають основу етичної компетентності і які необхідні для використання як в повсякденному житті, так і в майбутній педагогічній діяльності, оволодіння навичками спілкування з дотриманням норм педагогічної етики.

*Когнітивно-сміслові критерії:* повнота, міцність і усвідомлення отриманих знань.

*Показники:* володіння системою знань з педагогічної (професійної) етики, усвідомлення їх важливості в особистісно професійному становленні як майбутнього вчителя іноземних мов; розуміння цілей і завдань в оволодінні морально-етичними нормами спілкування, необхідними майбутньому вчителю іноземних мов для проектування і реалізації різних видів педагогічної діяльності, а також розуміння цілей і завдань позааудиторної діяльності в оволодінні етичною компетентністю.

*Мотиваційний компонент* характеризується системою сформованих ціннісних ставлень до самого себе як до майбутнього вчителя іноземних мов, а також до інших учасників освітнього процесу; являє собою систему етичних цінностей та орієнтацій майбутніх учителів, мотивів професійно-етичної діяльності, установок на нове морально-етичне мислення; забезпечує розвиток етично значущих якостей майбутнього вчителя в позааудиторній діяльності.

*Мотиваційно-ціннісні критерії:* ставлення до учасників освітнього процесу та майбутньої професійної діяльності з дотриманням етичних вимог.

*Показники:* сформованість мотивації та інтересу до майбутньої педагогічної діяльності і проблем формування етичної компетентності; сформованість установок, ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя іноземних мов, ціннісного ставлення, поваги та емпатії до всіх учасників

освітнього процесу під час позааудиторної діяльності, прагнення до оволодіння етичною компетентністю.

*Діяльнісний компонент* передбачає сформованість етично значущих якостей та професійно-етичних умінь, що забезпечують вибір майбутнім учителем іноземних мов свідомої етичної поведінки відповідно до професійно-педагогічних норм.

*Діяльнісно-комунікативні критерії:* прояв активності й ініціативності в позааудиторній діяльності етичного характеру.

*Показники:* сформованість морально-етичних якостей; володіння способами етичної поведінки та умінням організувати етичну взаємодію з усіма учасниками освітнього процесу в т. ч. й в позааудиторній діяльності; уміння творчо використовувати в позааудиторній діяльності методи, засоби і прийоми етичної взаємодії, аналізувати свої вчинки і дії, що впливають на вибудовування етичних взаємин з іншими та здійснювати корекцію поведінки з позиції етичної взаємодії та взаємостосунків.

Усі три компоненти і критерії є взаємопов'язаними і взаємодоповнюючими; у характеристиці етичної компетентності становлять цілісність, що дає змогу повною мірою оцінити результативність цього педагогічного явища. З метою дослідження сформованості усіх компонентів етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов в позааудиторній діяльності нами були розроблені рівні її сформованості: високий, середній і низький.

*Високий рівень* характеризується сформованістю у майбутніх учителів іноземних мов системи знань з педагогічної (професійної) етики, усвідомленням їх значущості в особистісно-професійному становленні, розумінням цілей і завдань позааудиторної діяльності в оволодінні етичною компетентністю і способами її організації для проектування і реалізації різних видів позааудиторної діяльності; сформованістю мотивації та інтересу до майбутньої педагогічної діяльності з дотриманням етичних норм поведінки, установок, ціннісних орієнтацій, ціннісного ставлення до

всіх учасників освітнього процесу; сформованістю морально-етичних якостей і практичних умінь у сфері професійної етики; умінням управляти своїми емоціями, регулювати свій емоційний стан, толерантно, з дотриманням етичних норм вирішувати морально-етичні дилеми та педагогічні ситуації; володінням способами етичної поведінки та умінням організовувати етичну взаємодію з усіма учасниками освітнього процесу в позааудиторній діяльності; умінням творчо використовувати в позааудиторній діяльності методи, засоби і прийоми етичної взаємодії; аналізувати свої вчинки і дій, що впливають на вибудовування етичних взаємин з іншими та здійснювати корекцію поведінки з позиції етичної взаємодії та взаєностосунків.

*Середній рівень* характеризується сформованістю у майбутніх учителів іноземних мов базових понять педагогічної (професійної етики), неповним розумінням їх значущості в особистісно-професійному становленні і цілей і завдань позааудиторної діяльності в оволодінні етичною компетентністю та способами її організації для проектування і реалізації різних видів позааудиторної діяльності; частковою сформованістю мотивації та інтересу до майбутньої педагогічної діяльності з дотриманням етичних норм поведінки, установок, ціннісних орієнтацій, ціннісного ставлення до всіх учасників освітнього процесу; частковою сформованістю морально-етичних якостей і практичних умінь у сфері професійної етики; несистемним проявом уміння управляти своїми емоціями та регулювати свій емоційний стан; несистематичним проявом почуття толерантності у вирішенні морально-етичних дилем та педагогічних ситуацій у зв'язку з неволодінням способами етичної поведінки та умінням організовувати етичну взаємодію з усіма учасниками освітнього процесу; частковою сформованістю умінь творчо використовувати в позааудиторній діяльності методи, засоби і прийоми етичної взаємодії і аналізувати свої вчинки і дій, що впливають на вибудовування етичних взаємин з іншими та здійснення корекції поведінки з позиції етичної взаємодії та взаєностосунків.

*Низький рівень* сформованої етичної компетентності характеризується відсутністю у майбутніх учителів іноземних знань з педагогічної (професійної) етики, нерозумінням і не усвідомленням їх значущості в особистісно-професійному становленні; нечітким розумінням цілей і завдань позааудиторної діяльності в оволодінні етичною компетентністю і способами її організації для проектування і реалізації різних видів позааудиторної діяльності; частковою відсутністю мотивації та інтересу до майбутньої педагогічної діяльності з дотриманням етичних норм поведінки, установок, ціннісних орієнтацій, ціннісного ставлення до всіх учасників освітнього процесу; низьким рівнем сформованості морально-етичних якостей і практичних умінь у сфері професійної етики; невмінням управляти своїми емоціями і регулювати емоційний стан; проявом нетолерантності у вирішенні морально-етичних дилем та педагогічних ситуацій; низьким рівнем прояву способів етичної поведінки та уміння організувати етичну взаємодію з усіма учасниками освітнього процесу в позааудиторній діяльності; несформованістю умінь творчо використовувати в позааудиторній діяльності методи, засоби і прийоми етичної взаємодії; нездатністю аналізувати свої вчинки і дії, що впливають на вибудовування етичних взаємин з іншими та здійснення корекції поведінки з позиції етичної взаємодії та взаємостосунків.

Для з'ясування початкового рівня сформованості етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов в позааудиторній діяльності ми розробили діагностичний інструментарій з урахуванням визначених нами показників до кожного з компонентів (таблиця 2.2).

Таблиця 2.2

**Діагностичний інструментарій для визначення рівнів сформованої етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов в позааудиторній діяльності**

<b>Компоненти</b>	<b>Показники</b>	<b>Назва діагностики</b>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Когнітивний	Володіння системою знань з професійної етики, усвідомлення їх важливості в особистісно професійному становленні як майбутнього вчителя іноземних мов; розуміння цілей і завдань в оволодінні морально-етичними нормами спілкування, необхідними майбутньому вчителю іноземних мов для проектування і реалізації різних видів педагогічної діяльності, а також розуміння цілей і завдань позааудиторної діяльності в оволодінні етичною компетентністю.	Адаптована анкета для визначення рівня сформованих професійно-етичних знань (за Р. Зозуляк-Случик); опитувальник «Етична компетентність» (автор Н. Станіславчук).
Мотиваційний	Сформованість мотивації та інтересу до майбутньої педагогічної діяльності і проблем формування етичної компетентності; сформованість установок, ціннісних орієнтацій	Тест «Педагогічні цінності» (Л. Григорович); методика визначення професійно-педагогічної

	майбутнього вчителя іноземних мов, ціннісного ставлення, поваги та емпатії до всіх учасників освітнього процесу під час позааудиторної діяльності, прагнення до оволодіння етичною компетентністю.	мотивації (автор К. Замфір (модифікація А. Реана)); ранжування.
Діяльнісний	Сформованість морально-етичних якостей; володіння способами етичної поведінки та умінням організувати етичну взаємодію з усіма учасниками освітнього процесу в т. ч. й в позааудиторній діяльності; уміння творчо використовувати в позааудиторній діяльності методи, засоби і прийоми етичної взаємодії, аналізувати свої вчинки і дій, що впливають на вибудовування етичних взаємин з іншими та здійснювати корекцію поведінки з позиції етичної взаємодії та взаєностосунків.	Анкета визначення рівня сформованості професійно-етичних умінь (за Р. Зозуляк-Случик); опитувальник; спостереження за виконанням громадських доручень.

Експериментальною базою дослідження було обрано заклади вищої освіти, в яких здійснюється підготовка майбутнього вчителя іноземних мов, а саме: Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Волинський національний університет імені Лесі Українки, Мукачівський державний університет, Рівненський державний гуманітарний університет, Тернопільський національний педагогічний

університет імені Володимира Гнатюка, Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. Усього 350 респондентів.

Усіх респондентів вищезазначених ЗВО ми розподілили на 2 підгрупи: експериментальну (ЕГ) і контрольну (КГ). До складу експериментальної групи увійшло 172 респонденти, до складу контрольної – 178. (таблиця 2.3.)

**Таблиця 2.3**

**Кількісний розподіл учасників педагогічного експерименту з проблеми «Формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов в позааудиторній діяльності» на експериментальну і контрольну підгрупи**

<b>№№ з/п</b>	<b>Назва закладу вищої освіти</b>	<b>Всього к-сть здобувачів освіти</b>	<b>ЕГ</b>	<b>КГ</b>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
1.	Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського	65	30	35
2.	Волинський національний університет імені Лесі Українки	50	25	25
3.	Мукачівський державний університет	50	25	25
4.	Рівненський державний гуманітарний університет	60	28	32
5.	Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка	60	32	28

1	2	3	4	5
6.	Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка	65	32	33
	<b>Всього</b>	<b>350</b>	<b>172</b>	<b>178</b>

Вибірка експериментальної та контрольної груп характеризується однорідністю (усі респонденти – це здобувачі першого (бакалаврського) рівня вищої освіти закладів освіти, які навчаються на факультетах іноземної філології; повторювальністю (респонденти кожної групи беруть участь у контрольно-вимірювальних процедурах з використанням однакового діагностичного інструментарію); репрезентативністю і пропорційністю (вік, стать, соціальні умови навчання та проживання, навчальний та практичний досвід практично однакові). За весь період проведення експерименту жодна із груп не зазнала значних змін.

Оскільки етичну компетентність майбутнього учителя іноземних мов ми розуміємо як цілісне педагогічне явище, складовими якого є когнітивний, мотиваційний і діяльнісний компоненти, то діагностика рівнів його сформованості здійснювалася покомпонентно згідно зазначених в таблиці 2.1 показників і діагностичних методик.

Розглянемо результати діагностики сформованості кожного компонента етичної компетентності.

Адаптована анкета для визначення рівня сформованого когнітивного компонента етичної компетентності (за Р. Зозуляк-Случик) містить завдання на визначення розуміння основних понять професійно-етичної культури. Ми запропонували респондентам обох груп здійснити тлумачення таких понять: «етика», «етична компетентність», «педагогічна (професійна) етика», «позааудиторна діяльність». Зазначимо, що респонденти обох груп стикнулися з труднощами щодо тлумачення деяких



понять. І, якщо поняття «етика» є зрозумілим для респондентів, то поняття «педагогічна (професійна) етика» вони тлумачать так: «професійні знання», «професійні норми поведінки», «культура поведінки», «культурна вихованість». Труднощі також викликало завдання щодо визначення етичних функцій. А ось до етичних цінностей респонденти віднесли: педагогічний такт, совість, честь, професійний імідж, гідність, досконале володіння спеціальністю.

Аналіз відповідей на запитання «Що ви розумієте під поняттям «етична компетентність вчителя?» засвідчив, що 54,6% респондентів ЕГ і 55,8% – КГ розуміють це поняття як високий рівень спеціальних знань учителя; 16,7% респондентів ЕГ і 18,4% – КГ вважають, що це – знання, уміння і навички вчителя, що ґрунтуються на досвіді та готовності до здійснення професійно-педагогічної діяльності; решта не змогли визначитися з відповіддю на це запитання. Нерозуміння базових понять дослідження респондентами ми пов'язуємо з умовами їх навчання (початок першого курсу). За результатами анкетування з'ясовано, що до складових етичної компетентності респонденти відносять: професійну етику – 51,4% респондентів ЕГ і 54,7% – КГ; систему прийнятих в суспільстві морально-етичних норм поведінки – 27,9% респондентів ЕГ і 24,7% – КГ; компетентність – відповідно, 19,8% респондентів ЕГ та 22,4% – КГ; мотивацію професійної діяльності – 12,4% респондентів ЕГ і 9,2% – КГ.

На запитання «Чи є етична компетентність характеристикою професіоналізму вчителя?» ми отримали ствердну відповідь обох груп (100%).

Запитання «Які навчальні дисципліни забезпечують формування етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов?» викликало особливу зацікавленість; результати ранжування наводимо у порядку частоти їх згадування в анкеті: педагогіка, психологія, іноземна мова, історія української культури, теорія і методика виховання, філософія, загальне мовознавство, історія зарубіжної літератури.

На думку респондентів, формуванню етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов сприятимуть: розвиток інтересу й мотивації до вивчення іноземних мов як під час аудиторних, так і позааудиторних занять – відповідно 68,9% респондентів ЕГ і 67,6% – КГ; використання інтерактивних форм і методів навчання – 54,8% респондентів ЕГ і 57,2% – КГ; збагачення змісту позааудиторної діяльності етичною компонентою – відповідно 62,8% респондентів ЕГ і 63,4% – КГ.

Запитання анкети «Які форми позааудиторної роботи з іноземної мови, на вашу думку, сприяють формуванню етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов?» викликало певні труднощі у респондентів. 11,4% респондентів ЕГ і 15,6% – КГ вирішили заняття в дискусійному клубі, 22,7% респондентів ЕГ і 24,9% – КГ – зустрічі з цікавими людьми, серед яких носії мови; участь в лінгвістичних конкурсах – 7,0% респондентів ЕГ і 7,6% – КГ.

Такі результати слугували поштовхом до вивчення документації щодо організації позааудиторної діяльності в експериментальних ЗВО. З'ясовано, що основним видом позааудиторної діяльності є участь здобувачів освіти в конкурсах студентських наукових робіт, олімпіадах, програмах студентського обміну “Work and travel”, “Study English worldwide”, дискусійних клубах, органах студентського самоврядування тощо. Але це характерно для здобувачів освіти третього та четвертого років навчання. А ось здобувачі першого року навчання дуже рідко залучаються до активних форм позааудиторної діяльності, особливо тих, які сприяють формуванню етичної компетентності.

Отримавши ствердну відповідь респондентів обох груп на запитання анкети «Чи вважаєте Ви, що рівень сформованості етичної компетентності сприяє ефективній професійній діяльності вчителя іноземних мов» і «Чи вважаєте Ви себе особистістю із сформованою етичною компетентністю», ми запропонували їм визначити наявний у кожного з респондентів рівень етичної компетентності. Відповіді такі: жоден з респондентів не зазначив

про високий рівень її сформованості у самого себе; 21,8% респондентів ЕГ і 17,8% – КГ визначили належний рівень її сформованості; 43,4% респондентів ЕГ і 39,4% – КГ – низький; решта не дали відповіді на це запитання. Відповіді на запитання анкети засвідчують про готовність підвищити свій рівень етичної компетентності відповідно до вимог сучасного суспільства, вмотивованість, здатність адекватно оцінювати власний рівень професійної підготовки та зацікавленість у її вдосконаленні.

Узагальнені результати вихідної діагностики рівнів сформованості когнітивного компонента етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов в позааудиторній діяльності відображені в таблиці 2.4.

**Таблиця 2.4**

**Рівні сформованості когнітивного компонента етичної компетентності респондентів експериментальної і контрольної груп за результатами констатувального експерименту**

Компонент	Група	Загальна к-сть респ.	Високий		Середній		Низький	
			к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%
Когнітивний	ЕГ	172	21	12,20	59	34,3	92	53,48
	КГ	178	20	11,23	64	35,97	94	52,80

Таким чином, високий рівень сформованості когнітивного компонента наявний в 12,20% респондентів ЕГ і 11,23% – КГ; середній – в 34,3% респондентів ЕГ і 35,97% – КГ. В обох групах переважає кількість респондентів, які віднесені до низького рівня – відповідно 53,48% респондентів ЕГ і 52,80% – КГ.

Сформованість мотиваційного компоненту етичної компетентності ми діагностували за допомогою методики визначення професійно-педагогічної мотивації (автор К. Замфір в модифікації А. Реана). З'ясовано, що

провідним при виборі професії став зовнішній вид мотивації, тобто вплив батьків, родичів, друзів тощо – відповідно 72,9% респондентів ЕГ і 78,6% – КГ. Усвідомлено здійснили вибір професії вчителя іноземної мови 27,1% респондентів ЕГ і 22,4% – КГ, оскільки вважають професію вчителя престижною. Ми отримали й такі відповіді: належний рівень заробітної плати – 22,6% респондентів ЕГ і 28,1% – КГ; можливість самореалізуватися в житті – 47,3% респондентів ЕГ і 48,7% – КГ; покликання – 13,9% респондентів ЕГ і 16,2% – КГ; перспективи професійного зростання – 43,9% респондентів ЕГ і 38,4% – КГ; любов до дітей – 52,3% респондентів ЕГ і 48,5% – КГ; знання іноземної мови дає можливість знайти роботу за кордоном – 74,3% респондентів ЕГ і 81,6% – КГ. Таким чином, у більшості випадках спостерігається установка на подальшу професійну діяльність і розвиток.

У процесі проведення діагностики ми використали бесіду як цілком самостійний метод вивчення мотивації професійно-етичного розвитку особистості за заздалегідь продуманим планом і переліком запитань, що вимагають ґрунтовних відповідей. За її результатами ми дійшли висновку, що більшість респондентів ЕГ і КГ усвідомлюють власні недоліки, які ускладнюють процес формування в них етичної компетентності: бояться виступати перед аудиторією, спілкуватися з носіями мов, оскільки відчувають певні комунікативні труднощі в процесі організації іншомовного спілкування та комунікації у зв'язку з несформованістю комунікативних умінь і навичок.

Проте всі респонденти відзначають високий ступінь зацікавленості у формуванні етичної компетентності, вважаючи її найважливішим показником професіоналізму педагога і формування особистого іміджу.

Використавши метод спостереження, ми проаналізували використання респондентами обох груп етичної лексики, професійної етики в повсякденному житті. Результати діагностики засвідчили про неналежний рівень володіння етикою спілкування. Під час занять майбутні вчителі

іноземних мов, як правило, оперують звичайними термінами і поняттями, проте деякі з них демонструють некультурність і нетолерантність у процесі педагогічного спілкування, використовують сленги і жаргони. Причиною таких результатів вважаємо неналежну теоретичну і практичну підготовку в межах ЗВО, низьку комунікативну і психологічну готовність майбутніх педагогів до реалізації етичної компетентності.

Використання методики Л. Григорович «Педагогічні цінності» було спрямовано на вивчення професійних цінностей, що дозволили виявити ціннісно-особистісну спрямованість майбутніх учителів іноземних мов у розвитку в них етичної компетентності. Розподіл за узагальненими показниками подаємо в таблиці 2.5.

Таким чином, для респондентів найбільшу значущість мають такі професійні педагогічні цінності, які спрямовані на інтелектуальний розвиток (5,00 (ЕГ) і 4,89 (КГ)), життєву активність і прагнення до саморозвитку, самоудосконалення (4,71 (ЕГ) і 4,23 (КГ)). Морально-етичні цінності (2,57 (ЕГ) і 2,35 (КГ)), цінності етичного сприйняття світу (2,34 (ЕГ) і 2,87 (КГ)), цінності соціальної взаємодії (3,65% (ЕГ) і 3,48 (КГ)), ціннісна спрямованість на творче самовираження в позааудиторній діяльності (2,84 (ЕГ) і 2,96 (КГ)), які виражають орієнтацію на ціннісні зв'язки та є значущими характеристиками рівня розвитку етичної компетентності майбутнього вчителя, характеризуються низькою вибіркою. На нашу думку, такі дані обумовлені тим, що у першокурсників недостатньо досвіду взаємодії з оточуючими, а також належного педагогічного спілкування.

Узагальнені результати вихідної діагностики рівнів сформованості мотиваційного компонента етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов в позааудиторній діяльності відображені в таблиці 2.6

Таблиця 2.5

**Особливості розподілу педагогічних цінностей у майбутніх  
учителів іноземних мов (в усереднених балах)**

№№	Цінності	Показники	
		ЕГ	КГ
1.	Життєва активність, активно виражене прагнення до саморозвитку, самоудосконалення	4,71	4,23
2.	Цінності особистого фізичного здоров'я	4,56	4,97
3.	Цінності особистого психічного здоров'я	4,23	4,19
4.	Цінності особистого соціального здоров'я	3,19	3,25
5.	Цінності, спрямовані на інтелектуальний розвиток здобувача освіти	5,00	4,89
6.	Морально-етичні цінності та їх усвідомлення здобувачами освіти	2,57	2,35
7.	Цінності, що розкривають естетичне сприйняття світу	2,34	2,87
8.	Ціннісна спрямованість на творче самовираження в позааудиторній діяльності	2,84	2,96
9.	Цінності, спрямовані на навчальні досягнення	4,13	4,02
10.	Цінності соціальної взаємодії	3,65	3,48

Таблиця 2.6

**Рівні сформованості мотиваційного компонента етичної компетентності респондентів експериментальної і контрольної груп за результатами констатувального експерименту**

Компонент	Група	Загальна к-сть респ.	Високий		Середній		Низький	
			к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%
Мотиваційний	ЕГ	172	17	9,88	62	36,04	93	54,06
	КГ	178	19	10,67	67	37,64	92	51,68

Таким чином, високий рівень сформованості мотиваційного компонента характерний для 9,88% респондентів ЕГ і 10,67% – КГ; середній – для 36,04% респондентів ЕГ і 37,64% – КГ. В обох групах переважає кількість респондентів, які віднесені до низького рівня – відповідно 54,06% респондентів ЕГ і 51,68% – КГ.

Сформованість діяльнісного компоненту етичної компетентності ми діагностували за методикою Р. Зозуляк-Случик, спостережень за виконанням респондентами громадських доручень.

Методика Р. Зозуляк-Случик ґрунтується на дослідженні 6 типів умінь: інтелектуальних, організаторських, вольових, комунікативних, рефлексивних, етичних. Найвищий бал оцінки – 5, найнижчий – 1.

Аналіз результатів дослідження дає підстави для таких узагальнень. Серед інтелектуальних умінь на 5 балів оцінили своє уміння здобувати нові знання, які сприяють професійно-етичному вдосконаленню, самовдосконаленню та саморозвитку 16,7% респондентів ЕГ і 20,9% КГ, в 1 бал оцінили такі уміння 44,8% респондентів ЕГ і 49,3% – КГ; у 5 балів оцінили свої уміння здійснювати аналіз, синтез, порівняння моральних явищ 16,8% респондентів ЕГ і 19,2% – КГ; у 2 бали – відповідно, 54,8%

респондентів ЕГ і 49,8% – КГ; у 4 бали оцінили свої уміння оперувати професійно-етичними категоріями 42,5% респондентів ЕГ і 39,0%– КГ респондентів, у 2 бали 54,5% респондентів ЕГ і 51,0% – КГ.

Загалом, непогано розвинуті в респондентів вольові уміння. Про це засвідчують такі дані. Про уміння володіти своїми емоціями (5 балів), уміння здійснювати саморегуляцію, відповідально виконувати будь-яку роботу, проявляти витримку, терпіння, старанність, альтруїзм у діяльності зазначили 34,8% респондентів ЕГ і 41,5% – КГ; а про невміння (1 бал) 13,4% респондентів ЕГ і 15,7% – КГ.

Важливим у контексті нашого дослідження є розвиток комунікативних умінь респондентів, адже професія педагога вимагає дотримання етичних норм поведінки, а спеціальність вчителя іноземних мов – розвиток іншомовних комунікативних навичок. На 4 бали оцінили свої уміння встановлювати зворотний емоційний зв'язок з одногрупниками 44,4% респондентів ЕГ і 58,7% – КГ; про несформованість умінь встановлювати психологічний контакт зі школярами, вчителями-колегами, батьками здобувачів освіти, уміння аналізувати вчинки школярів та аналізувати мотиви таких вчинків зазначили практично 100% респондентів обох груп. І це не дивно, оскільки усі респонденти – це першокурсники.

Нас цікавив також рівень сформованості в респондентів іншомовної комунікації у контексті сформованої етичної компетентності. Про розвиток мовленнєвих навичок і умінь, готовність ефективно взаємодіяти в реальних ситуаціях міжкультурного спілкування зазначили лише 5,8% респондентів ЕГ і 5,6% – КГ. Про бажання покращити рівень володіння іноземною мовою, поглибити знання, які слугують підґрунтям для адекватного тлумачення комунікативної поведінки представників іншої культури та зміни власної поведінки в інтерактивному процесі зазначили 100% респондентів.

Здатність виявляти толерантність, емпатію, повагу, доброзичливість до співрозмовника в процесі комунікації, в т. ч. й іншомовної, уміння зняти



напругу під час спілкування, особливо в конфліктних ситуаціях зазначило 23,4% респондентів ЕГ і 28,2% –КГ.

Про сформованість етичних умінь, а саме уміння здійснювати морально-етичний аналіз принципів, змісту, умов та засобів педагогічної роботи, уміння установлювати взаємозв'язки між морально-етичними компонентами педагогічної роботи зазначили лише 11,6% респондентів ЕГ і 8,4% – КГ (це ті респонденти, які вступили на навчання через рік після закінчення ЗЗСО, і мають досвід роботи в школі). На 5 балів оцінили своє уміння здобувати нові знання, які сприяють професійно-етичному вдосконаленню, самовдосконаленню та саморозвитку 16,7% респондентів ЕГ і 20,9% – КГ, в 1 бал оцінили такі уміння 44,8% респондентів ЕГ і 49,3% – КГ.

У процесі діагностики нами було з'ясовано, що половина респондентів не бере участі в позааудиторній діяльності, з небажанням виконують громадські доручення. Тому ми з'ясували чинники, які, на думку респондентів, негативно впливають на якість позааудиторної діяльності в ЗВО. Отримані відповіді подаємо в таблиці 2.7.

Отримані дані дали нам змогу з'ясувати недоліки в організації позааудиторної діяльності в закладах вищої освіти, які є експериментальною базою дисертаційного дослідження, і переформувати її у контексті теми дослідження.

Узагальнені результати вихідної діагностики рівнів сформованості діяльнісного компонента етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов в позааудиторній діяльності відображені в таблиці 2.8.

Прослідковуємо, що високий рівень сформованості діяльнісного компонента характерний для 11,62% респондентів ЕГ і 12,92% – КГ; середній – для 38,37% респондентів ЕГ і 35,95% – КГ. В обох групах переважає кількість респондентів, які віднесені до низького рівня – відповідно 50,0% респондентів ЕГ і 51,12% – КГ

Таблиця 2.7

**Чинники негативного впливу на якість позааудиторної діяльності  
в ЗВО (в %)**

№№	Твердження	ЕГ	КГ
1	Велике навчальне навантаження	75,0	67,9
2	Низький рівень мотивації здобувачів освіти до участі в позааудиторній діяльності	49,4	51,1
3	Відсутність методів стимулювання здобувачів освіти в позааудиторній діяльності	84,2	89,8
4	Не належний рівень використання інформаційно-комунікативних технологій в позааудиторній діяльності	10,4	11,7
5	Нецікаві (несучасні) форми і методи організації позааудиторної діяльності	76,7	75,8
6	Слабо виявлений професійно-етичний аспект позааудиторної діяльності	78,4	74,1
7	Неналежна організація виховної діяльності в закладі освіти	37,2	38,2

Таблиця 2.8

**Рівні сформованості діяльнісного компонента етичної  
компетентності респондентів експериментальної і контрольної груп за  
результатами констатувального експерименту**

Компонент	Група	Загальна к-сть респ.	Високий		Середній		Низький	
			к- сть	%	к- сть	%	к- сть	%
Діяльнісний	ЕГ	172	20	11,62	66	38,37	86	50,00
	КГ	178	23	12,92	64	35,95	91	51,12

Результативність сформованості етичної компетентності як цілісного педагогічного явища за результатами проведеного констатувального експерименту в ЕГ і КГ ми перевіряли за формулою

$$\frac{(N_1 + N_2 + N_3)}{3}$$

3

де,  $N_1$  – кількість респондентів, які досягли високого рівня сформованої етичної компетентності,  $N_2$  – кількість респондентів, які досягли середнього її рівня,  $N_3$  – кількість респондентів, які досягли низького рівня досліджуваного цього педагогічного явища, 3 – кількість рівнів ( $p=3$ ).

Узагальнені результати вихідної діагностики рівнів сформованості етичної культури майбутніх учителів іноземних мов в позааудиторній діяльності як цілісного педагогічного явища відображені в таблиці 2.9.

**Таблиця 2.9**

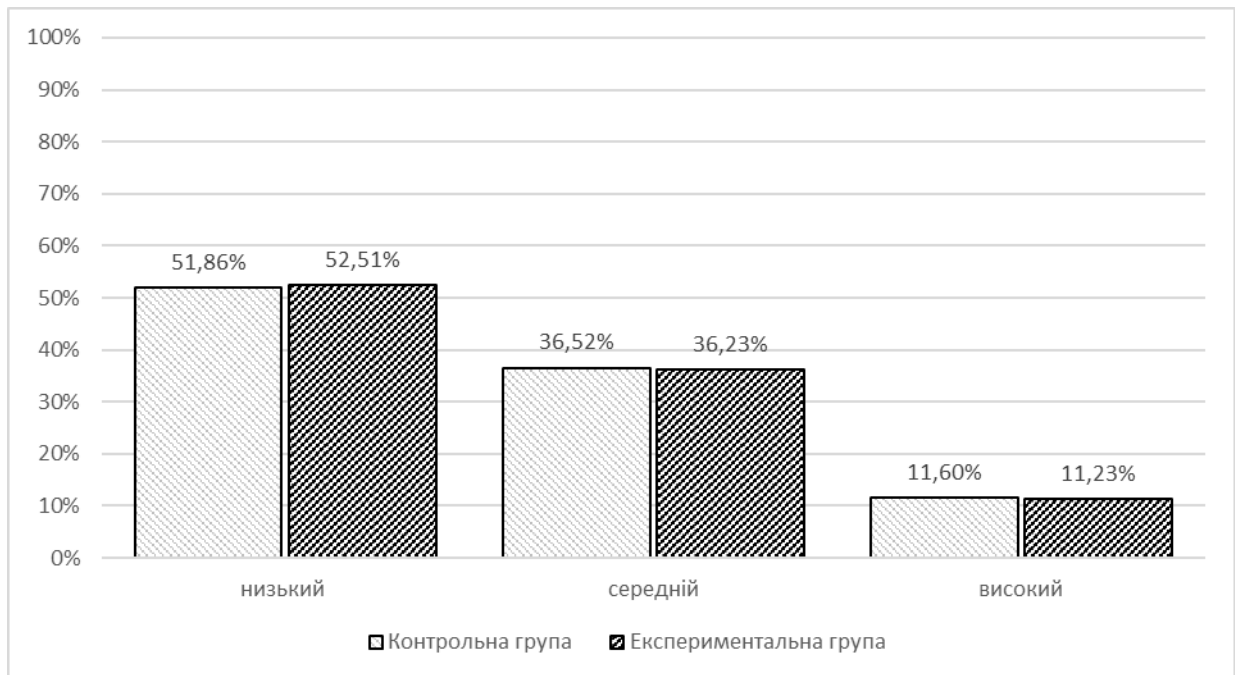
**Рівні сформованості етичної компетентності як цілісного педагогічного явища в респондентів експериментальної і контрольної груп за результатами констатувального експерименту (%)**

	<b>Рівні</b>	<b>ЕГ</b>	<b>КГ</b>
Етична компетентність як цілісне педагогічне явище	високий	11,23	11,60
	середній	36,23	36,52
	низький	52,51	51,86

Динаміку рівнів сформованості етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов в позааудиторній діяльності як цілісного педагогічного явища за результатами констатувального експерименту представляємо на рис. 2.1.

Як бачимо, д високого рівня сформованої етичної компетентності віднесено 11,23% респондентів експериментальної групи і 11,60% –

контрольної. До середнього рівня відповідно 36,23% і 36,52%. Найбільшу групу складають респонденти, які віднесені до низького рівня сформованості цього педагогічного явища, відповідно 52,51% респондентів ЕГ і 51,86% – КГ. Для респондентів обох груп характерний низький рівень сформованості етичної компетентності



**Рис. 2.1** Динаміка рівнів сформованості етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов в позааудиторній діяльності як цілісного педагогічного явища за результатами констатувального експерименту

Отримані діагностичні дані:

– уможливили нам здійснити оцінку наявного стану сформованості етичної компетентності шляхом порівняння і зіставлення досягнутих результатів з критеріями та показниками, які виступають еталоном результативності (реалізувалася *оціночна функція* педагогічної діагностики);

– сприяли виявленню резервних можливостей і прогнозу у формуванні етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов (реалізувалася *прогностична функція* педагогічної діагностики);

– слугували підставою для обґрунтування гіпотези дослідження, сутність якої полягає в тому, що рівні сформованості етичної компетентності респондентів підвищаться за таких педагогічних умов: 1) створення розвивального освітньо-етичного середовища, у якому позааудиторна діяльність є провідним засобом формування етичної компетентності у майбутнього вчителя іноземних мов; 2) розвиток у майбутніх учителів іноземних мов мотивації до оволодіння етичною компетентністю в процесі позааудиторної діяльності; 3) використання в позааудиторній діяльності інтерактивних форм і методів, які відповідають віковим особливостям здобувачів освіти, колу їхніх професійних інтересів й активізують процес формування етичної компетентності;

– виступили підґрунтям для моделювання процесу формування етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов в позааудиторній діяльності (реалізувалася *конструктивна функція* педагогічної діагностики).

Результати констатувального експерименту слугували підставою для проведення формувального експерименту дослідно-експериментальної роботи.

### **Висновки до другого розділу**

У другому розділі здійснено теоретичний аналіз поглядів сучасних вчених С. Архипової, О. Грінвальда, Н. Кубенко, С. Максименко, Г. Рисаченко Дж. Реста, Л. Хоружої та інших на структуру етичної компетентності.

З'ясовано, що за своєю структурою етична компетентність – складна структура знань, навичок, цінностей, які забезпечують підтримку етичної

ролі майбутнього учителя іноземних мов як морального взірця для учнів; етичних установок, дотримання правил та стандартів, етичну чутливість, етичні міркування, етичну мотивацію та характер. Її складниками вчені визначають етичні знання, етичні навички, етичні цінності, етичні установки, правила і стандарти, етичну чутливість, етичні міркування, етичну мотивацію та характер.

Розроблено авторську Програму дослідно-експериментальної роботи з проблеми формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов в позааудиторній діяльності закладу вищої освіти, яка розкриває зміст дослідно-експериментальної роботи відповідно до її етапів: діагностичного, прогностично-конструювального, практичного, підсумково-узагальнюючого.

Здійснено опис ходу констатувального експерименту, за результатами якого:

- розроблено критеріально-діагностичну базу дослідження, що являє собою комплекс обґрунтованих компонентів, критеріїв, показників та діагностичних матеріалів;

- обґрунтовано і розроблено *структуру етичної компетентності майбутнього учителя іноземних мов у позааудиторній діяльності*, складниками якої є: *компоненти* (когнітивний, мотиваційний, діяльнісний), *критерії* (повнота, міцність і усвідомлення отриманих знань; ставлення до учасників освітнього процесу та майбутньої професійної діяльності з дотриманням етичних вимог; активність й ініціативність в позааудиторній діяльності морально-етичного характеру); *показники* (володіння системою знань з професійної етики, усвідомлення їх важливості в особистісно професійному становленні як майбутнього вчителя іноземних мов; розуміння цілей і завдань в оволодінні морально-етичними нормами спілкування, необхідними майбутньому вчителю іноземних мов для проєктування і реалізації різних видів педагогічної діяльності, а також розуміння цілей і завдань позааудиторної діяльності в оволодінні етичною

компетентністю; сформованість мотивації та інтересу до майбутньої педагогічної діяльності і проблем формування етичної компетентності; сформованість установок, ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя іноземних мов, ціннісного ставлення, поваги та емпатії до всіх учасників освітнього процесу під час позааудиторної діяльності, прагнення до оволодіння етичною компетентністю); *рівні її сформованості* (високий, середній і низький);

– здійснено добір діагностичних методик для визначення рівнів сформованості етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов в позааудиторній діяльності відповідно до визначених компонентів, критеріїв та показників: когнітивний компонент - адаптована анкета для визначення рівня сформованих професійно-етичних знань (за Р. Зозуляк-Случик), опитувальник «Етична компетентність» (автор Н. Станіславчук); мотиваційний компонент - тест «Педагогічні цінності (Л. Григорович), методика визначення професійно-педагогічної мотивації (автор К. Замфір (модифікація А. Реана)), ранжування; діяльнісний компонент - анкета визначення рівня сформованості професійно-етичних умінь (за Р. Зозуляк-Случик), опитувальник, спостереження за виконанням громадських доручень;

– обрано експериментальну базу для проведення дослідження, це заклади вищої освіти, в яких здійснюється підготовка майбутнього вчителя іноземних мов, а саме: Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Волинський національний університет імені Лесі Українки, Мукачівський державний університет, Рівненський державний гуманітарний університет, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. Усього 350 респондентів;

– сформовано експериментальну та контрольну групи для організації та проведення педагогічного експерименту: експериментальну групу (ЕГ) склало 172 респонденти, контрольну (КГ) – 178 респондентів;

– здійснено вихідну діагностику рівнів сформованості етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов в позааудиторній діяльності і з'ясовано, що до високого рівня сформованої етичної компетентності віднесено 11,23% респондентів експериментальної групи і 11,60% – контрольної; до середнього рівня - відповідно 36,23% і 36,52%; до низького рівня сформованості цього педагогічного явища – відповідно 52,51% респондентів ЕГ і 51,86% – КГ;

– здійснено оцінку наявного стану сформованості етичної компетентності й узагальнено, що в обох групах превалює низький рівень сформованості етичної компетентності у майбутніх учителів іноземних мов;

– обґрунтовано гіпотезу дослідження, сутність якої полягає в тому, що рівні сформованості етичної компетентності респондентів підвищаться за таких педагогічних умов:

1) створення розвивального освітньо-етичного середовища, у якому позааудиторна діяльність є провідним засобом формування етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов;

2) розвиток у майбутніх вчителів іноземних мов мотивації до оволодіння етичною компетентністю в процесі позааудиторної діяльності;

3) використання в позааудиторній діяльності інтерактивних форм і методів, які відповідають віковим особливостям здобувачів освіти, колу їхніх професійних інтересів й активізують процес формування етичної компетентності.

Вирізненні педагогічні умови виступили підґрунтям для моделювання процесу формування етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов в позааудиторній діяльності.

Основні положення другого розділу дисертації висвітлено у таких публікаціях авторки: [161; 162; 167; 168; 223].



### РОЗДІЛ 3

## ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ФОРМУВАННЯ ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ПОЗААУДИТОРНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

### 3.1. Апробація педагогічних умов формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності

З метою перевірки ефективності та позитивної результативності комплексу педагогічних умов процесу формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов в позааудиторній діяльності нами був організований формувальний експеримент, у якому взяли участь 172 респонденти експериментальної групи (на період його організації вони були здобувачами четвертого року навчання). А з респондентами контрольної групи цей процес відбувався в умовах організації традиційної системи виховання в закладах вищої освіти.

*Мета формувального експерименту* полягала у перевірці ефективності виокремлених нами педагогічних умов формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов в позааудиторній діяльності, а саме: 1) створення розвивального освітньо-етичного середовища, у якому позааудиторна діяльність є провідним засобом формування етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов; 2) розвиток у майбутніх учителів іноземних мов мотивації до оволодіння етичною компетентністю в процесі позааудиторної діяльності; 3) використання в позааудиторній діяльності інтерактивних форм і методів, які відповідають віковим особливостям здобувачів освіти, колу їхніх професійних інтересів і активізують процес формування етичної компетентності.

Вибір педагогічних умов зумовлений вимогами до професії вчителя, сформульованими в Стратегії розвитку вищої освіти: «реформування

педагогічної освіти покликане забезпечити досягнення високої якості освіти, набуття здобувачами освіти високого рівня універсальних і професійних компетенцій» [104], Професійному стандарті вчителя нового покоління, в якому зазначається, що етична компетентність передбачає сформованість такого вчителя, який спроможний «керувати власними емоціями; будувати діалоги та полілоги з учнями, уміє слухати і чути; поважає кожного, не допускає дискримінації; відстоює свої права, навчає цього учнів; залучає інших до прийняття спільних колективних рішень» [130], а також вимог, окреслених в Рамці безперервного професійного розвитку вчителів: «учитель/учителька нової української школи: дотримується педагогіки партнерства, що передбачає спілкування, взаємодію та співпрацю між учителями, учнями і батьками; визнає освітні та соціальні цінності сталого розвитку, рівності та справедливості; дотримується принципів демократії й соціальної справедливості через чесну, прозору та інклюзивну практичну діяльність; цінує і поважає різноманіття своєї країни та світу; залучає учнів до вирішення життєвих проблем з метою наближення учіння до реалій життя; поважає та підтримує права усіх учнів, у тому числі право приймати рішення щодо учіння; демонструє свою відкритість, чесність, толерантність і мудрість; критично аналізує свої ставлення та переконання щодо особистісного та професійного розвитку з подальшою їх трансформацією у процес навчання, постійно самовдосконалюється; розвиває культуру довіри і поваги; створює і гарантує безпечне навчальне середовище; мотивує та заохочує до учіння; використовує усі можливості безперервного професійного розвитку» [134].

Ми вирізнили такі методологічні підходи в організації формувального експерименту: аксіологічний, акмеологічний, компетентнісний, середовищний.

*Аксіологічний підхід.* У педагогіці цей підхід носить гуманістичний характер, адже в його основі розуміння цінності людського життя. Оскільки цінності є основою цього підходу, то у контексті формування етичної

компетентності майбутнього вчителя іноземних мов він забезпечує формування таких загальнолюдських цінностей, які є основою діяльності вчителя (гуманність, добро, педагогічний такт, справедливість, честь, совісність, відповідальність), традиційних цінностей закладу вищої освіти (гідність, рівність, справедливість, толерантність і культурне розмаїття, турбота, чесність, довіра, верховенство права, нетерпимість до корупції та фаворитизму, патріотизм, екологічно-патріотична цінність, соціальна відповідальність, лідерство та самореалізація, свобода [189]; індивідуальних, що становлять сферу найбільшої свободи, різноманітності та гнучкості.

*Акмеологічний підхід* забезпечує підґрунтя для професійного становлення майбутнього вчителя і ґрунтується на ініціативі, самостійному цілепокладанні, плануванні, передбаченні, інтенсивній включеності у діяльність; прагненні до саморегуляції (самоконтролю, самокорекції, самокомпенсації), постійній орієнтації особистості на саморозвиток і самооновлення; прагнення до самореалізації і творчого творення [157].

*Діяльнісний підхід* дозволяє розглядати участь здобувача освіти в позааудиторній діяльності як необхідну та ефективну у процесі професійно-етичного розвитку майбутнього вчителя іноземних мов в період навчання у закладі освіти.

*Компетентнісний підхід* спрямований на формування цілісної системи педагогічних знань, умінь та навичок для вирішення різного типу професійних, етичних, комунікативних проблем, а також самостійної діяльності та особистої відповідальності здобувачів освіти. У межах компетентнісного підходу як основного показника професійно-особистісного розвитку майбутнього фахівця виступає набута ним у результаті позааудиторної діяльності певна сукупність компетентностей, які є базою для майбутньої педагогічної діяльності, і які необхідні для успішного оволодіння здобувачем освіти професією, оскільки утворюють

певну систему діяльності у різних умовах та ситуаціях, розкриваючи потенційні можливості та здібності майбутнього вчителя іноземних мов.

*Особистісно-орієнтований підхід* в організації позааудиторної діяльності майбутнього вчителя іноземних мов передбачає задоволення їхніх освітніх запитів, інтересів, потреб, створення умов для реалізації особистісного, творчого та інтелектуального потенціалу; розвитку та саморозвитку кожного здобувача з урахуванням його індивідуальних особливостей, схильностей та інтересів, можливостей та здібностей, ціннісних орієнтацій та суб'єктивного досвіду.

*Середовищний підхід* сприяє включенню особистості в систему педагогічних впливів, під впливом яких відбувається оволодіння культурними, нормативно-ціннісними зразками поведінки, етичними моделями поведінки.

*Системний підхід* уможливорює розгляд розвитку етичної компетентності позааудиторній роботі в межах спеціально розробленої системи, що складається з взаємопов'язаних та взаємозумовлених структурних компонентів (мета, завдання, принципи, умови, зміст, форми, методи, засоби позааудиторної діяльності).

Розкриємо хід упровадження першої педагогічної умови *створення розвивального освітньо-етичного середовища, у якому позааудиторна діяльність є провідним засобом формування етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов.*

Освітньо-етичне середовище – це простір особливої суб'єкт-суб'єктної взаємодії, в якому здобувач освіти відчуває себе особистісно включеним у корисну для нього позааудиторну діяльність, яка своєю чергою стимулює його до оволодіння необхідними морально-етичними знаннями, уміннями; усвідомлює значущість набутого досвіду етичної поведінки. Таке середовище сприяє реалізації та розвитку суб'єктної позиції особистості. Воно має стати для його учасників подією, що здійснює емоційно-позитивний вплив на кожного його учасника. У такому просторі неможливо

здійснювати управління процесом вихованням, що ґрунтується на командно-адміністративному підході. Тут потрібна опосередкована стратегія управління, що ґрунтується на врахуванні сукупності культурних, особистісних, людських чинників і гуманітарних змін усіх компонентів системи якості виховання, тобто на дотриманні норм і правил педагогічної етики.

Розвиток освітньо-етичного середовища ми пов'язуємо зі створенням сприятливих умов для формування етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов в позааудиторній діяльності як під час суб'єкт-суб'єктної комунікації та спілкування в межах позааудиторної діяльності закладу освіти, так і міжнародних студентських організацій і співтовариств (Темпус, Еразмус, Корпус Миру), що передбачає обмін інформацією професійно-етичного характеру, удосконалення рівня володіння іноземними мовами на засадах партнерського діалогу, участь у міжнародних програмах і проектах.

У контексті нашого дослідження розвивальне освітньо-етичне середовище характеризується такими ознаками:

- гнучкістю – здатністю до перебудови відповідно до запитів суспільства, вимог, визначених в Рамці безперервного професійного розвитку вчителя [134], а також потреб особистості;
- інтегрованістю – забезпечує вирішення завдань формування етичної компетентності шляхом тісної взаємодії усіх складових структури розвивального освітньо-етичного середовища;
- відкритістю – передбачає активну участь усіх суб'єктів виховання в управлінні процесом формування етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов;
- саморозвитком і саморегуляцією – ґрунтується на процесах професійно-етичного розвитку і саморозвитку особистості;

– установкою на дієве педагогічне спілкування усіх суб'єктів освітнього процесу з метою обміну інформацією професійно-педагогічного характеру;

– неперервністю – виражається у взаємодії усіх складових елементів розвивального освітньо-етичного середовища;

– установкою на професійно-етичне спілкування усіх комунікантів процесу формування етичної компетентності, що здійснюється на основі педагогічної підтримки викладача ЗВО.

Етична компетентність є складовою професійно-етичної компетентності і в ЗВО формується у процесі оволодіння здобувачами освіти навчальними дисциплінами, тобто під час аудиторних занять. У той же час позааудиторна діяльність з іноземної мови, містить у собі великий педагогічний потенціал у контексті формування в здобувачів освіти етичної компетентності.

Позааудиторна діяльність з майбутніми викладачами іноземних мов у ЗВО розглядається нами як педагогічно організований й особисто регульований процес формування у майбутніх учителів іноземних мов етичної компетентності; як розвивальне середовище «соціально-культурних і професійних виборів особистості» [127], як простір, у якому здобувач освіти вибудовує різноманітні взаємини та зв'язки, спрямовані на вирішення завдань майбутньої педагогічної діяльності, на його педагогічне самовдосконалення як майбутнього вчителя іноземних мов із сформованою етичною компетентністю, на вдосконалення знань, умінь та навичок педагогічного спілкування. Важливим завданням позааудиторної роботи є організація діяльності, спрямованої на задоволення інтересів та запитів здобувачів освіти у такий спосіб, у який це не можна зробити на аудиторних заняттях з іноземної мови. За умови педагогічної підтримки з боку викладачів під час позааудиторних занять відбувається перехід від об'єкта навчання до суб'єкта освітнього процесу; здійснюється пізнання

особливостей професії вчителя та формування морально-етичних норм поведінки, що є складовою етичної компетентності.

Розвивальне освітньо-виховне середовище є динамічною системою. На першому курсі майбутній вчитель іноземних мов підпорядковується нормам і правилам його функціонування, бере участь у пропозованих формах виховної роботи. А на наступних курсах, стаючи активним його суб'єктом, майбутній вчитель бере активну участь у доповненні та перетворенні змісту його діяльності, реалізуючи при цьому свої інтереси і потреби, пов'язані з майбутньою професійною діяльністю. Ефективність спільної діяльності викладача та здобувача у формування етичної компетентності багато в чому визначається позицією, яку займає викладач. Партнерську позицію ми вважаємо оптимальною, тому що вона ґрунтується на співтворчості, співуправлінні, емоційній зацікавленості, педагогічному такту, стимулюючи цим самим до прояву етичних норм поведінки.

Формування етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов відображає реалізацію запитів здобувачів освіти у майбутній професійній діяльності і в межах цих запитів забезпечує повноту та цілісність особистісного розвитку та самореалізацію. З педагогічної точки зору це означає, що оволодіння етичною компетентністю відбувається не лише під час аудиторних занять, а й у позааудиторній діяльності. В ЗВО майбутній педагог як активний суб'єкт, оволодіваючи майбутньою професією, навчається проєктувати та творчо перетворювати власну морально-етичну діяльність.

Деталізуємо функції розвивального освітньо-етичного середовища:

– *інформативно-пізнавальна функція* – сприяє процесу засвоєння та поглиблення знань, умінь та навичок майбутніх вчителів іноземних мов у процесі позааудиторної діяльності і їхній саморозвиток засобами іншомовного спілкування, оволодінню морально- та професійно-етичними нормами і правилами поведінки, забезпечує розвиток інтелектуальних здібностей;

– *розвивальна функція* – забезпечує умови для дослідження методологічних проблем, суті, категорій і специфіки педагогічної етики й моралі (педагогічного такту, честі, совісті, обов'язку), а також реалізацію інтересів, потреб і мотивів, пов'язаних із майбутньою професійною діяльністю;

– *гуманістична функція* сприяє формуванню духовної і моральної підтримки майбутнього вчителя іноземних мов, реалізації умов для самоствердження як конкурентоспроможного вчителя, задоволенню його інтелектуальних, морально-етичних потреб;

– *комунікативна функція* – передбачає розвиток комунікативних здібностей у різних видах позааудиторної діяльності (пізнавальної, наукової, дослідницько-експериментальної, організаційної, художньо-естетичної тощо), що, своєю чергою, позитивно впливає на оволодіння майбутнім учителем іноземних мов етичною компетентністю;

– *самостверджувальна функція* – забезпечує усвідомлення майбутнім вчителем іноземних мов цінності свого «Я» і на цій основі відчуття особистої значущості й адекватної самооцінки;

– *компенсаторна функція* – сприяє духовно-моральному розвитку майбутнього вчителя іноземних мов; забезпечує педагогічну підтримку у формуванні в нього етичної компетентності;

– *аксіологічна функція* позааудиторної діяльності забезпечує формування особистісно значущих та професійних цінностей, ціннісних орієнтацій, соціально-ціннісних якостей вчителя Нової української школи, способів етичної поведінки з людьми різних вікових категорій під час виконання різних соціальних ролей;

– *корекційно-регулятивна функція* сприяє регуляції емоцій, коригуванню впливів зовнішнього оточення відповідно до сформованих ціннісних орієнтацій, норм етичної поведінки; встановленню професійно-етичних та етико-моральних стосунків з іншими; забезпечує подальший розвиток вольових якостей особистості;



– *релаксаційно-терапевтична функція* – сприяє зниженню психологічної напруженості в процесі виконання різних видів позааудиторної діяльності.

У створеному нами розвивальному освітньо-етичному середовищі формування етичної компетентності майбутнього вчителя відбувається відповідно до таких *напрямів позааудиторної діяльності*:

– *науково-дослідний* (формування наукового світогляду, оволодіння навичками дослідницької діяльності; поглиблення професійних знань, умінь і навичок);

– *морально-етичний* (формування духовного потенціалу особистості, потреби у постійному морально-етичному удосконаленні);

– *суспільно-політичний* (участь в житті ЗВО, формування активної життєвої позиції в громадських організаціях і об'єднаннях),

– *трудоий* (формування ціннісного ставлення до різних видів праці; організація добродчинної і волонтерської діяльності);

– *організаційно-управлінський* (розвиток суспільної і соціальної активності й відповідальності, лідерських якостей; комунікативної культури);

– *художньо-естетичний* (формування основ естетичної культури, оволодіння надбаннями національної та світової культури; організація культурного відпочинку).

Позааудиторна діяльність з формування етичної компетентності реалізується шляхом залучення майбутніх учителів іноземних мов до різних форм діяльності, які в педагогіці згруповані у такий спосіб: індивідуальні, групові та масові. У контексті проблеми дослідження ми виокремлюємо форми позааудиторної роботи, які сприяють формуванню етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов у поєднанні з оволодінням іноземною мовою, удосконаленням іншомовної комунікації.

*Індивідуальні форми позааудиторної діяльності* забезпечують індивідуальну траєкторію розвитку, яка поєднується з якісною професійною

підготовкою. Вони передбачають написання курсових та освітньо-кваліфікаційних робіт, участь в конкурсах, олімпіадах, вікторинах, іншомовних турнірах, індивідуальних іншомовних освітніх проєктах, підготовку доповідей, рефератів, виступів, мультимедійних презентацій, стажування в інших країнах тощо.

*Групові форми позааудиторної діяльності* передбачають об'єднання здобувачів освіти для спільного аналізу проблем, розгляду можливих способів професійно-етичного самовдосконалення, особистісного розвитку, взаємної підтримки. У вирішенні вищезазначеної проблеми особлива увага приділяється заняттям в наукових гуртках, проблемних студентських наукових групах, професійних майстернях, дискусійних клубах, дискусійних майданчиках, іншомовних лінгвоклубах, гуртках спеціалізованого перекладу; участь в групових освітніх проєктах, тематичних тижнях іноземних мов, грантах з освітньої політики в Україні та за кордоном тощо.

*Масові форми організації позааудиторної діяльності* спрямовані на те, щоб постійно підтримувати та поповнювати наявні у здобувачів освіти знання про сутність етичної компетентності та формувати навички й уміння застосовувати їх у щоденній практиці, що, своєю чергою, забезпечують конструктивну взаємодію зі здобувачами освіти, оволодіння ними способами розв'язування морально-етичних завдань. Масові форми представлені студентськими конференціями регіонального, всеукраїнського та міжнародного рівнів, фестивалями, публічними дискусіями, круглими столами, форумами, обміном студентськими делегаціями, презентаціями досвіду, ярмарками ідей, творчими звітами, днями відкритих дверей, міжнародною комунікативною діяльністю в межах роботи World cafe, міжнародною волонтерською діяльністю в межах Корпусу Миру (США), міжнародними обмінами в межах програм Tempus, Erasmus, Mundus, Jan Monet тощо.

Ми виокремлюємо такі етапи формування етичної компетентності

майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності (за Е. Бараником):

1) *професійно-орієнтовний етап* – здобувач освіти ознайомлюється із сутністю понять, що відображають етичну компетентність і професійно-етичну культуру вчителя, формування інтересу до професії вчителя; мотиваційної основи професійної діяльності; формування свого «Я» у професії. На даному етапі в процесі оволодіння психолого-педагогічними дисциплінами відбувається оволодіння морально-етичними знаннями і нормами поведінки; іноземна мова вивчається на основі опрацювання професійно орієнтованих текстів, що мають професійно етичну спрямованість, вивчення ролі та місця вчителя іноземних мов у сучасному суспільстві. Головна вимога цього етапу – усвідомлення здобувачем освіти потреби дотримуватися морально-етичних норм поведінки при взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу; усвідомлення себе майбутнім професіоналом, формування мотивації до оволодіння необхідними знаннями, навичками та уміннями. На даному етапі можливе проведення діагностики для виявлення вихідного рівня сформованості етичної компетентності здобувача освіти ЗВО;

2) *ціннісно-орієнтаційний етап* передбачає формування у майбутніх учителів іноземних мов ціннісних орієнтацій, професійно-етичних норм, формування почуття відповідальності, обов'язку, гідності, честі; формування здатності ідентифікувати свої емоції та керувати ними. На цьому етапі здобувачі освіти ознайомлюються з професійними нормами поведінки та цінностями професії вчитель, вивчають проблемне поле професійної етики, ознайомлюються з професійним етикетом, стилями педагогічного спілкування, вирішують етичні дилеми, набувають досвіду етичної компетентності в різних освітніх ситуаціях;

3) під час *перетворювального етапу* майбутні вчителі іноземних мов переносять набуті знання у ситуації самостійних творчих завдань, які мають евристичний та проблемний характер. На цьому етапі вони займаються

самостійним створенням дослідницького чи творчого продукту, що відображає етичні проблеми професійної сфери. Вони беруть активну участь в різних видах діяльності, як в аудиторних, так і поза аудиторних: наукових гуртках, проблемних групах, наукових студентських конференціях, конкурсах тощо.

Ці етапи є умовними, вони не мають чітких обмежень у часі, залежать від особливостей організації освітньої діяльності закладу вищої освіти, що передбачає організацію аудиторної і позааудиторної діяльності.

Оскільки друга педагогічна умова пов'язана з *розвитком у майбутніх учителів іноземних мов інтересу і мотивації до оволодіння етичною компетентністю в процесі позааудиторної діяльності*, то розглянемо спочатку сутність поняття «мотивація».

У педагогічній літературі поширене визначення мотивації як сукупності різних спонукань (мотивів, потреб, інтересів, прагнень, цілей, прагнень, диспозицій тощо), що у широкому значенні цього слова передбачає спонукання до виконання чогось. Мотивація відіграє суттєву роль у розвитку особистості та перетворенні діяльності, визначає її результативність, якість розвивального оточуючого середовища, допомагає у досягненні визначених цілей. Мотив не може виникнути сам по собі. Для цього треба стимули пізнавального характеру: наприклад, новизна інформаційного матеріалу (фактор внутрішнього середовища, який викликає інтерес, подив, зацікавлення тощо); демонстрація незавершеності теоретичних знань і т.п..

Розрізняють такі мотиви:

– пізнавального характеру, які, своєю чергою, розподіляються на широкі пізнавальні (орієнтація на оволодіння новими знаннями – фактами, явищами, закономірностями), навчально-пізнавальні (спрямованість на способи оволодіння знаннями, прийомів їх самостійного добування); мотиви самоосвіти (націленість на оволодіння додатковими знаннями, а потім на побудову спеціальної програми самоудосконалення;

– мотиви суспільного характеру – усвідомлення значущості майбутньої професії, необхідності приносити користь людям;

– мотиви особистісного характеру – задоволення потреби у суспільному визнанні, у самоактуалізації, самовираженні, у здійсненні сенсу життя та реалізації цінностей.

«Внутрішня (процесуальна або інтринсивна) мотивація – це прагнення виконати певну діяльність заради самого процесу діяльності, відчуття задоволення та радості від цієї активності, а не для одержання винагороди чи внаслідок зовнішніх вимог» [205, с. 55; 61, с. 143].

Відповідно до теорії Need for Achievement (N-Ach; потреба у досягненні) Р. Мюррея і Д. Макклелланда мотивація пов'язана із прагненням людини до значних досягнень, оволодіння навичками контролю або вищих стандартів будь-якої діяльності. Усвідомлена мотивація забезпечує подальшу діяльність.

Тому вважаємо, що спеціально підібрані форми і методи позааудиторної діяльності та відповідна організація зворотного зв'язку здатні викликати зацікавлення здобувача освіти, трансформувати його на інтерес до вивчення іноземних мов та розвинути мотивацію до етично спрямованої діяльності. Вибір здобувачем освіти різних видів позааудиторної діяльності є результатом його усвідомленої мотивації щодо розвитку етичної компетентності і досягається під час вирішення конкретних завдань різними засобами.

На нашу думку, змістовна організація позааудиторної діяльності здатна забезпечити процес формування мотивації (як внутрішньої якості особистості) майбутніх вчителів іноземних мов до оволодіння етичною компетентністю, починаючи з підвищення їхнього інтересу до позааудиторної діяльності. За належної її організації механізм формування мотивації працює як алгоритм «зацікавленість – інтерес – мотивація».

Зрозуміло, що інтерес з'являється при появі інформації, здатної викликати зацікавлення, наприклад, запрошення до участі в роботі

студентських наукових проблемних груп, наукових гуртків, дискусійних клубів, інтернет-кафе; студентських конференцій, конкурсах, олімпіадах; інформації про можливість взяти участь в міжнародних програмах по обміну студентами тощо.

Як приклад, наводимо план заняття студентської проблемної групи «Етична компетентність вчителя нового покоління» з теми «Етика взаємовідносин вчителя і учня, вчителя і вчителя», в ході якої було розглянуто такі питання:

1. Категорії педагогічної етики: педагогічна справедливість, педагогічний обов'язок, педагогічний такт, професійна честь і совість, професійна гідність, педагогічний авторитет, самодисципліна.

2. Характеристика поняття «етична компетентність вчителя нового покоління».

3. Етичні норми поведінки вчителя іноземної мови.

4. Етика взаємовідносин вчителя іноземної мови та учня в освітньому процесі закладу загальної середньої освіти.

5. Сутнісні характеристики понять: «любов до дітей», «повага до особистості учня», «морально-етичні стосунки вчителя та учня, вчителя та батьків школярів».

6. Обґрунтуйте свою точку зору з позиції кодексу педагогічної етики: «Вчитель повинен любити учнів чи достатньо просто сумлінно ставитись до обов'язків вчителя? Чи етично вчителю відкрито проявляти свою симпатію до одних учнів, і не проявляти до інших?».

Інтерес до запропонованих завдань з'явився одразу, адже здобувачі освіти вже проходили педагогічну практику в закладах загальної середньої освіти і в реальних ситуаціях стикалися з проблемою прояву любові до учнів з різними видами її прояву з боку вчителів.

Респонденти обговорили різні підходи до тлумачення категорій педагогічної етики, проаналізували зразки поведінки вчителя в різних педагогічних ситуаціях відповідно до морально-етичних норм, розглянули

особливості взаємовідносин вчителя і школяра, акцентуючи увагу на способах вираження симпатії і любові до нього: візуальному, кінестетичному, психологічному, педагогічному.

Візуальний спосіб вираження любові (контакт очей) – передбачає вміння педагога дивитися просто у вічі вихованцю під час спілкування. Приємний погляд стимулює та окрилює учня, надихає та емоційно підтримує його у важких ситуаціях, знижує рівень тривожності, зміцнює почуття безпеки та впевненості у собі (Олена К.).

Кінестетичний спосіб (фізичний контакт) – вираження любові до вихованця тактильним способом – дотиком до руки, плечей, можна погладити по голові тощо залежно від ситуації, віку, індивідуальних особливостей учня. Не слід використовувати вульгарні та панібратські форми впливу (Дарія В.).

Психологічний спосіб прояву любові проявляється у прояві уваги до вихованця: терпеливому вислуховуванні, повному зосередженні на його проблемах під час спілкування з школярем, умінні педагога вчасно відреагувати на душевний дискомфорт учня (Анастасія В.).

Педагогічна любов проявляється в умінні педагога гідно оцінити дії вихованця, разом з дитиною щиро радіти її успіхам і заспокоювати при невдачах. Стабільні розумні вимоги привчають школяра до певного стилю життя. Справжня любов до учня суворая та вимоглива (Вероніка Р.).


Оскільки у розвитку мотивації в оволодінні етичною компетентністю важливим є прояв у майбутніх учителів інтересу до цього педагогічного явища у формі вербалізації власних точок зору, ілюстрацій стратегій чи зразків морально-етичної поведінки, то ми запропонували респондентам розкрити сутність стилів педагогічного спілкування з вирізненням їх етичного аспекту, а також окреслити результат їх впливу на учнів (таблиця 3.1).

Таблиця 3.1

**Сутнісні характеристики гуманістичного й авторитарного стилів спілкування в шкільному середовищі (етичний аспект)**

<b>Гуманістичний стиль</b>	<b>Результат</b>
<ul style="list-style-type: none"> <li>– здобувач освіти – партнер у спілкуванні та взаємодії з вчителем;</li> <li>– взаємостосунки між вчителями і здобувачами освіти відкриті, щирі, гуманні, оскільки ґрунтуються на довірі;</li> <li>– управлінські функції виконують вчителі при активній участі здобувачів освіти;</li> <li>– врахування вікових особливостей здобувачів освіти при здійсненні виховного впливу;</li> <li>– сприяння розвитку активності, ініціативи, творчості;</li> <li>– повага до прав усіх учасників освітнього процесу, в т. ч. й на право окремо взятого учня щодо його навчання;</li> <li>– використання методів виховного впливу, які стимулюють навчальну діяльність школярів: заохочення, переконання, похвала, позитивний приклад, толерантне зауваження тощо;</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>– сформоване психологічно комфортне середовище для розвитку школяра та успішної його соціалізації у суспільстві;</li> <li>– сформовані ціннісні ставлення до самого себе, до інших, до оточуючого середовища;</li> <li>– сформовані такі загальнолюдські якості, як: толерантність, довіра, повага до старших, чесність, сумлінність, дисциплінованість, гуманність, емпатія, відповідальність, доброзичливість;</li> <li>– сприяння саморозвитку, самовихованню, самовдосконаленню зростаючої особистості;</li> <li>– сформована готовність до життєдіяльності в демократичному суспільстві;</li> </ul>



Авторитарний стиль		Результат
<ul style="list-style-type: none"> <li>– здобувач освіти – об’єкт педагогічного впливу;</li> <li>– взаємостосунки між вчителями і здобувачами освіти нещирі, недовірливі, ґрунтуються на жорсткому дотриманні норм і правил поведінки в учнівському колективі;</li> <li>– управління в учнівському колективі здійснюється вчителем;</li> <li>– методи виховного впливу на здобувача освіти: вимога, наказ, зауваження, покарання, погроза, подяка.</li> </ul>		<ul style="list-style-type: none"> <li>– здобувачі освіти відчують психологічний тиск і, відповідно, емоційний дискомфорт;</li> <li>– в учнівському колективі наявний страх; відчуття провини; відсутня довіра один до одного;</li> <li>– формування у здобувачів освіти таких якостей, як: недисциплінованість, неповага, жорстокість, зухвалість, боязнь.</li> </ul>

У контексті формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов ми запропонували їм підготувати повідомлення на теми: «Педагоги-гуманісти про шанобливе ставлення до дитини», «Формування культури етичної поведінки в університетському середовищі», які передбачали розвиток мотивації до оволодіння теоретичними знаннями й практичними навичками з проблеми формування етичної компетентності. Загальновідомо, що зосередження уваги людини на зовнішніх проблемах засвідчує вмотивованість її дій і вчинків. У цьому випадку на розвиток інтересу і мотивації вплинули особистісні чинники, а саме: прагнення виконати завдання, наявність елемента виклику, зацікавленість у завданні, наявність у середовищі новизни, об’єктів, які привертають увагу, почуття особистісного контролю над ситуацією та застосування образів уяви, які стимулюють емоційні та мисленнєві процеси [212, с. 234; 61, с. 148].

Ефективними у контексті розвитку інтересу і мотивації до формування етичної компетентності у майбутніх учителів іноземних мов є проблемні ситуації. Проблема ситуація – це інтелектуальне утруднення людини, коли вона не знаходить пояснення якому-небудь факту, явищу, події, процесу. Оскільки відомі їй способи дії не забезпечують досягнення цілей, тоді вона починає шукати нові. Саме проблемі ситуації створюють умови для включення здобувача освіти в діяльність, забезпечують перехід від засвоєння готових знань до самостійного осмислення фактів і явищ життя.

Наприклад, нами була запропонована керівником проблемної групи професійно-етична ситуація, яка трапилися з нею під час роботи в закладі середньої освіти: «У педагогічному колективі, в якому я працювала вчителькою, трапилася конфліктна ситуація. Причиною конфлікту з вчителькою, якій я не симпатизувала, стала негідна поведінка моєї колеги, з якою я була у дружніх стосунках». Далі викладачка пропонує включитися у вирішення ситуації, сказавши: «Як Ви думаєте, які були мої дії? Як би ви вчинили на моєму місці в цій ситуації? Якби Ви сказали правду, якою була б реакція педагогічного колективу? Якби Ви сказали неправду, які були б наслідки для Вас особисто? Я вирішила сказати правду про причину і хід конфлікту. Як Ви думаєте, чому в тій ситуації таке рішення було ефективним? (використовується прийом «ситуація успіху»).

Така інформація викликала зацікавлення у здобувачів освіти, яка за вмілої підтримки діалогу з боку викладача трансформувалася в більш стійкий стан – інтерес – і, нарешті, в мотив для подальшого пошуку та аналізу стратегії, що сприяє вирішенню ситуації. Але для вирішення ситуації одного лише інтересу до проблеми недостатньо. Трансформація інтересу в мотив, а потім у мету вивчення етичних норм спілкування та поведінки відбувається тоді, коли здобувач освіти усвідомлює потенційний результат, який буде значущим для нього у майбутньому, тобто викладач візуалізує йому свого роду «лінію горизонту» у вирішенні завдань етичного характеру.

Підтримка викладача полягала в цілеспрямованому створенні умов для позитивного емоційного сприйняття професійно-етичної ситуації і отримання відповідної реакції здобувачів освіти. Під час суб'єкт-суб'єктної взаємодії відбувається вплив викладача на розвиток когнітивного мислення здобувачів освіти. Тому неупереджене ставлення вчителя та прагнення виховати логічно мислячих і відкритих здобувачів освіти є прикладом прояву етичної поведінки. Підтримка і надання допомоги майбутнім учителям шляхом обміну педагогічними ідеями, варіантами вирішення морально-етичних проблем також є прикладом етичної поведінки, що підкріплюється етичними знаннями (когнітивний компонент), ціннісним ставленням до педагогічних проблем (мотиваційний компонент).

Загальновідомо, що навіть якщо похвала як прийом виховання носить точковий характер і виражається періодично, то все одно підтримується стійкий позитивний емоційний стан, інтерес і мотивація до оволодіння знаннями етичного характеру, реалізується можливість задоволення потреби у подоланні «перешкод» у створюваних викладачем ситуаціях. У цьому випадку на розвиток інтересу і мотивації впливають міжособистісні чинники: наявність конкуренції, змагання, що дає змогу простежувати та порівнювати процес перебігу діяльності, співпраця, що приносить відчуття задоволення від допомоги іншим та почуття спільності, схвалення, визнання іншими виконуваної діяльності [212, с. 237; 61, с. 142].

*Розкриємо хід реалізації третьої педагогічної умови – використання в позааудиторній діяльності інтерактивних форм і методів, які відповідають віковим особливостям здобувачів освіти, колу їхніх професійних інтересів і активізують процес формування етичної компетентності.*

Інтерактивні форми і методи виховання перш за все спрямовані на діалогічну суб'єкт-суб'єктну взаємодію, яка певною мірою забезпечується в процесі участі здобувачів освіти в клубах за інтересами.

У контексті соціокультурних аспектів клуб відображає культурну діяльність людини, націлену на перетворення себе як особистості. У клубі створюється, підтримується та розвивається унікальна, внутрішня субкультура, що ґрунтується на вільному виборі видів та сфер діяльності. У контексті нашого дослідження діяльність клубів – дискусійних, мовних, за інтересами – була спрямована на процес формування етичної компетентності усіх його членів. Розкриємо сутність діяльності окремих з них.

Мета мовного клубу *Weekly Speaking* – формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у контексті розвитку в них іншомовних комунікативних умінь і навичок. Діяльність будується на основі проблемно-ситуативного мовлення (рольової організації подачі матеріалу для опрацювання у вигляді проблеми дослідження і розвитку іншомовної комунікації), технологій вебквесту, наприклад, вебквестів з вирішення спірних проблем (*consensus-buildingtask*); творчих (*creative products task*) – передбачають створення певного продукту на пропоновану тему за результатами обговорення проблеми (плакату, мультимедійної презентації); *переконуючих вебквестів* (*persuasion task*) – передбачає розробку аргументів на користь будь-якого твердження, думки, варіанта вирішення проблеми на основі зібраних матеріалів, кінцевим продуктом якого є виступ, стаття, прес-реліз, постер, відеозапис, мультимедійна презентація, вебсторінка тощо.

Оскільки в кожному ЗВО наявні випадки прояву академічної недоброчесності здобувачами освіти, то ми запропонували учасникам клубу з'ясувати і проаналізувати мотиви подібної поведінки, причини її прояву і окреслити підходи до вирішення проблеми з акцентом на етичний аспект досліджуваного педагогічного явища. Обговорення педагогічної проблеми «Академічна доброчесність і академічне шахрайство: полярність поглядів» відбувалося у формі вебквесту з вирішення спірних проблем (*consensus-buildingtask*). Попередньо учасники дискусії опрацювали Закон України

«Про освіту» (2017 р., зі змінами) для з'ясування понятійного апарату проблеми для обговорення: академічна недоброчесність, плагіат, самоплагіат, обман, академічне шахрайство, фабрикація, авторське право, фальсифікація даних або посилань, обман, неправдива інформація, саботаж, упереджена оцінка. Оскільки обговорення відбувалося англійською мовою, то здобувачі освіти засвоїли ці поняття й англійською мовою. Учасники дискусії обговорили різні точки зору на явище обману під час написання контрольних робіт, виконання тестів, здачі заліків чи іспитів; плагіату під час написання рефератів і курсових; фальсифікації даних і посилань; ролі авторського права у сучасній науці тощо. Обговорювалася також проблема ставлення викладачів до прояву таких явищ у студентському середовищі, зокрема упереджене ставлення викладачів до здобувача освіти, проблема покарання оцінкою тощо.

Ми узагальнили думки учасників дискусії і, взявши за основу теорію мотивації Д. Мак-Грегора, вирізнили причини прояву явища академічної недоброчесності здобувачів освіти і шляхи їх подолання – позначимо їх умовно «теорія Х» і «теорія «Y» [209] (табл.3.2).

Таблиця 3.2

**Причини прояву явища академічної недоброчесності в студентському середовищі і шляхи їх подолання**

Теорія Х	Теорія Y
1	2
<b>Причини виникнення</b>	
Слабкі здобувачі освіти усіляко намагаються полегшити собі життя; вони ухиляються від систематичної навчальної роботи, подекуди поводять себе безвідповідально.	Загалом здобувачі освіти розуміють особисту відповідальність за результати навчання, є відповідальними, з усвідомлюють і розуміють сутність поняття академія

1	2
Саме тому явища прояву академічної недоброчесності характерні для цієї категорії здобувачів.	доброчесність. Поодинокі випадки академічного шахрайства, недоброчесності зі сторони здобувача освіти викликані якимось особистим внутрішнім станом здобувача, неналежними умовами організації освітнього процесу в ЗВО.
<b>Шляхи подолання</b>	
Такі здобувачі освіти повинні бути під суворим контролем викладача, система контролю має бути підсилена (шляхом упровадження системи покарань). Страх бути покараним за обман, шахрайство, списування, фабрикацію, плагіат, неправдиву інформацію тощо – ефективний спосіб боротьби із проявами академічного шахрайства.	Викладачеві слід створювати сприятливі умови для розкриття здібностей і нахилів здобувачів освіти, на життєвих прикладах доводити необхідність за будь-яких умов поводити себе чесно і відповідально. Запрошення до участі в студентських наукових конференціях, фестивалях педагогічних ідей, всеукраїнських і міжнародних програмах сприятиме розкриттю потенційних здібностей здобувачів освіти.

Як бачимо, теорія Х відповідає авторитарному підходу до навчання, а теорія Y – гуманному. Саме гуманний підхід відображає етичний аспект суб'єкт-суб'єктних взаємостосунків, передбачає заохочення ініціативи здобувачів освіти, розвиток їхньої самостійності та самоконтролю в навчанні. Враховуючи той факт, що більшість здобувачів освіти мають внутрішню мотивацію до навчання, бажають вчитися, тоді зовнішній контроль та загроза покарання не є необхідними засобами у вирішенні

проблеми подолання академічної недоброчесності здобувачів. Такі узагальнення засвідчуються про сформованість у респондентів експериментальної групи когнітивного компоненту етичної компетентності

Ефективною формою роботи у контексті формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов є їхня участь у роботі дискусійних клубів, зокрема World cafe, яка організовується в межах міжнародної програми ERASMUS+.

“The World Café” – всесвітньо відома технологія, яка дозволяє залучити у процес обговорення учасників та створити майданчик для рефлексії отриманого досвіду, планування та створення нових творчих ідей і продуктів. Розмова між учасниками є творчим процесом, що сприяє обміну знаннями та досвідом, а також створенню можливостей для подальшого співробітництва [141].

Для організації дискусії створюється дві команди по 5-7 осіб. Кожну команду очолює «господар столу». Група обговорює проблему упродовж 10-15 хвилин, а «господар столу» фіксує висунуті ідеї. Потім учасники дискусії міняються столами, висунуті ідеї залишаються на цьому столі і господар стола знайомить нових учасників з напрацюваннями попередньої групи. Нова група висуває свої ідеї у контексті вирішення дискутованої проблеми, які теж занотовуються господарем стола. Такий обмін столами відбувається 3-4 рази з обов'язковою фіксацією усіх ідей і пропозицій. Підсумки дискусії проводяться кожною командою за «своїм столом».

Тематика дискусій, запропонована для обговорення в студентських клубах відповідає віковим і психолого-педагогічним особливостям здобувачів освіти, відображає їхні інтереси і суголосна з віянням часу:

– «Етичні вчення філософів світу крізь призму сьогодення» (розглядалася проблема виховання зростаючої особистості з часів античності до тепер; вивчалися й аналізувалися погляди філософів старого та нового світу на підготовку вчителя, його ролі у розвитку освіти й науки. У контексті філософського підходу учасники дискусії шукали відповіді на

запитання: «Як розвивалася і розвивається сучасна вітчизняна освіта у контексті європейської? Яка роль українців у розвитку сучасної світової науки?»»;

– «Професійно-етична компетентність сучасного вчителя іноземних мов» (обговорювалася педагогічна цінність знання іноземних мов у процесі міжкультурної комунікації; здатність розуміти та етично висловлювати думки, почуття і факти в усному і писемному мовленні, уміння етично спілкуватися в різних комунікативних соціумах; розроблялися уміння створювати різні типи письмових матеріалів для різних цільових груп (пости в соціальних мережах, тексти петицій, офіційних листів, інформаційних бюлетенів, статей, звітів про діяльність тощо);

– «Етика спілкування в соціальних мережах» (дискутувалася проблема етичної комунікації та співпраці в інтернет-просторі; уміння критично підходити до використання онлайн-інформації, етична надійність джерел інформації; відповідальне використання цифрових технологій тощо);

– «Етика педагогічного спілкування» (розглядалися види і стилі педагогічного спілкування, їх вплив на формування морально-етичного світогляду здобувача освіти та навиків етичної поведінки в закладах освіти; повага до культурного розмаїття і зацікавленість у міжкультурній комунікації);

– диспут “How would you feel in someone's boots?” проводився в межах міжнародного проєкту “Connected through empathy” ERASMUS+ за участю команд університетів Румунії (обговорювалася проблема ставлення держави, громади, оточуючого середовища до людей з обмеженими можливостями) (додаток Е). Такі форми роботи ми вважаємо дуже ефективними, оскільки усвідомлення необхідності толерантного ставлення до інших, засвідчує, по-перше, про гнучкість суб’єктної позиції, що виражається у постійному пошуку найкращих умов міжособистісної взаємодії; по-друге, про етичну, психологічну і світоглядну зрілість особистості, яка проявляється у здатності розрізняти зовнішню причину



примусу до терпимості, і іманентно властива здатність особистості відноситися до відмінностей іншого. Можна констатувати наявність позитивної раціональної толерантності, яка включає рефлексію і такий етичний принцип, як налаштування на розуміння і прийняття іншого, наявність яких дозволяє формувати діалогічний простір якісно нових етичних взаєностосунків.

У процесі такого обговорення учасники дискусії паралельно удосконалюють свої іншомовні комунікативні уміння, ключові компетентності, серед яких й етична. Етична складова цієї технології полягає у дотриманні етичних норм проведення дискусій, умінні слухати і бути почутим, у визнанні і прийнятті кожної висунутої ідеї, в об'єктивності при підведенні підсумків.

По закінченню дискусії з'ясовувалася роль кожного учасника дискусії за допомогою питань: «Чи досягли Ви поставлених цілей у цій дискусії? Чи дізналися ви щось таке, чого не планували і не очікували дізнатися? Що ви відкрили для себе нового? Як ви співпрацювали з іншими під час дискусії? Якими нормами і правилами етичної поведінки Ви оволоділи?».

Тематика засідань клубів визначається їх спрямованістю і організовуються у різних формах, як-от: бесіда, мініконференція, диспут, екскурсія, відеоекскурсія, дискусія, круглий стіл, кінолекторій із наступним обговоренням, літературно-музичний вечір, короткі виступи у форматі «печа-куча» тощо.

Наприклад, під час круглого столу на тему «Етика взаєностосунків вчителя і учня» його учасники не лише обговорили проблему етики взаєностосунків учнів та вчителів, а й виробили етичні вимоги до професії вчителя, що передбачають сформованість особистісних і професійних якостей (зазначимо, що усі учасники круглого столу вже проходили педагогічну партику в закладах загальної середньої освіти і мали певний (хоч і невеличкий) досвід спілкування з школярами і вчителями).

*Етичні вимоги до професії вчителя*

### *Особистісні якості*

*Турбота про школярів* – прояв інтересу до особистості школяра, розуміння і прийняття його; врахування чинників, які впливають на індивідуальне навчання кожного учня; справедливе та шанобливе ставлення до школярів як до повноцінних громадян українського суспільства.

*Довіра* – прояв довіри до школярів, віри у їхні сили, справедливість, відкритість і чесність; довірливе ставлення до інших учителів, батьків (опікунів) школярів.

*Повага* – неупереджене й шанобливе ставлення до особистості школяра; створення обстановки емоційного благополуччя та когнітивного розвитку. Демонстрація у професійній діяльності поваги до духовних і культурних цінностей, соціальної справедливості, конфіденційності, свободи, демократії та навколишнього середовища.

*Доброчесність* – чесність, надійність, відповідальність при виконанні своїх професійних обов'язків. Гідні морально-етичні вчинки – основа професійної діяльності вчителя.

### *Професійні якості*

*Лідерство в педагогічних колективах* – активна участь у створенні безпечних і сприятливих умов для навчання та розвитку школярів; усвідомлення особистої відповідальності і лідерської позиції у забезпеченні навчальних успіхів школярів, дотримання принципів етики під час спілкування та в практичній діяльності в учнівських і учительських колективах.

*Безперервне професійне навчання* – усвідомлення потреби в неперервному професійному навчанні і підвищенні своєї професійної кваліфікації (ґрунтується на обміні педагогічними знаннями, педагогічному досвіді, психолого-педагогічних дослідженнях, співпраці з іншими).

*Професійні знання* – усвідомлення ролі і значення знань у сучасному суспільстві, їх зв'язку з практикою. Активна участь в обговоренні проблем розвитку школярів, теорії і методики навчання й виховання, навчальних

планів, етики взаємостосунків, освітніх досліджень; вивчення нормативних документів з питань освіти та упровадження їх в практику шкільного життя.

*Професійна практика* – використання професійних знань та досвіду для ефективного навчання школярів; здійснення аналізу своєї педагогічної діяльності, використання новітніх технологій в практиці шкільного життя; врахування потреб окремих учнів та учнівських колективів при організації освітнього процесу. Вдосконалення своїх професійних умінь і навичок шляхом постійного пошуку, діалогу та рефлексії.

Вироблення таких етичних вимог передбачало ознайомлення з нормативно-правовою базою з питань освіти, узагальнення наявних знань з педагогічних дисциплін, опрацювання психолого-педагогічної, науково-методичної та спеціальної літератури, аналізу й узагальнення власної практичної діяльності (як вчителя й класного керівника під час проходження педагогічної практики), а також уміння чітко й лаконічно висловлювати свої думки. Такі форми роботи засвідчують про сформованість когнітивного, мотиваційного та діяльнісного компонентів етичної компетентності здобувача освіти.

Нами практикувалося також залучення здобувачів освіти до проведення тематичних циклів, що об'єднують кілька зустрічей за участю міжнародних команд. Організація роботи за принципом тематичних циклів дає змогу, з одного боку, ознайомити здобувачів освіти з великим обсягом важливих педагогічних фактів і явищ морально-етичного характеру, розглянути їх в історичному зв'язку та закономірностей, ознайомитися з методами вирішення існуючих педагогічних проблем за кордоном. Прикладом цього є участь респондентів експериментальної групи в міжнародному проєкті Erasmus + “Pandamnit!” (м. Сленік-Молдова, Румунія), мета якого – підвищення мотивації до соціальної терпимості, збагачення молоді навичками та інструментами для боротьби з інтолерантністю та мовою ненависті. Обмін інформацією забезпечується за допомогою «вебпотоку» особистого діалогу. У межах роботи проєкту були

обговорені такі проблеми: «Вплив пандемії та війни на функціонування неформальних організацій», «Чи може мистецтво змінити світ?», «Як ми можемо досягнути соціальної справедливості?», а також Міжнародному Міні-Референдаріаті у гімназіях м. Любек (Німеччина) (додаток І).

Така діяльність сприяла розвитку творчих здібностей, ціннісних орієнтацій, формуванню інтересу до професії вчителя, а також фахових компетенцій з акцентом на їх етичний аспект: здатність працювати в команді, уміння раціонально використовувати інформаційні технології, володіння технікою публічного виступу, уміння висловлювати свої думки. Серед особистісних компетенцій, що формуються в процесі цієї чи іншої діяльності – уміння приймати рішення, самоорганізація, розвиток творчого мислення, інтелекту, пізнавальних здібностей. Включення учасників дискусій в обмін інформацією, пошукову діяльність, взаємодію один з одним забезпечує підвищення рівня індивідуальних усвідомлених зв'язків особистості з різними сторонами об'єктивної дійсності. Паралельно партнери по спілкуванню – здобувачі освіти вітчизняних ЗВО – отримали додаткові можливості вдосконалити знання іноземної мови в соціальному контексті (наприклад, вербальні та невербальні засоби вітання та прощання, прояв емоцій тощо), розуміння труднощів міжкультурного спілкування, які надалі аналізувалися з викладачем, можливість покращити вимову, мотивацію до поповнення словникового запасу та вдосконалення ідіоматичної та граматичної автентичності.

Роль викладача при цьому – у створенні зони психологічного комфорту, у визнанні ним цінності кожного здобувача, глибокій емпатійній підтримці, опорі на позитивні сторони, віри у здібності та успіхи. Такий підхід сприяв формуванню етичної компетентності усіх учасників дискусії.

Під час формувального експерименту, спрямованого на перевірку ефективності педагогічних умов процесу формування етичної компетентності майбутнього вчителями іноземних в позааудиторній діяльності, ми використовували різні методи педагогічного впливу, зокрема

експозиційні методи виховного впливу (підручники, фільми, презентації, сайти тощо), проблемний метод (здійснював вплив на осмислення майбутньої педагогічної діяльності), аналіз психолого-педагогічних ситуацій (забезпечував потребу в рефлексії), диспути та дискусії (створювали умови для звернення до суб'єктного досвіду).

Ефективними у контексті нашого дослідження були й інші методи виховного впливу (взяли за основу ідею К. Роджерса про методи формування емпатії):

- емпатійне слухання – слухання з підтримкою зворотного невербального зв'язку (виступає стимулятором саморозкриття і встановлення щирих, довірливих стосунків з іншими членами команди);

- рефлексивне слухання – слухання з підтримкою зворотного вербального зв'язку (підтверджує сприйняття почутого від інших членів команди);

- аргументація – доведення корисності своєї ідеї з метою змінити ставлення співрозмовника до неї і прийняти;

- виголошення своїх ідей з метою доведення своєї компетентності в обговорюваному питанні, щоб бути прийнятим іншими;

- навіювання – свідомий вплив на людину або групу людей з метою зміни їхнього ставлення до чого-небудь і створення сприятливих умов до певних дій;

- зараження – передача свого стану або ставлення іншим, які з якоїсь причини переймають цей стан або ставлення;

- наслідування – здатність викликати прагнення бути подібним собі (вона може проявлятися як мимовільно, так і спеціально використовуватися);

- формування прихильності – привернення до себе уваги іншого шляхом прояву особистої неординарності, підтримку ідей чи суджень іншого, наслідування його тощо;

– прохання – звернення з проханням прислухатися до ідей ініціатора впливу, задовольнити його потреби чи бажання [221, с.253].

Таким чином, процес формування етичної компетентності майбутнього вчителя відбувався організовано й систематично, розкривався в різних формах позааудиторної діяльності і забезпечував вплив на когнітивний, мотиваційний і діяльнісний компоненти етичної компетентності як цілісного педагогічного явища.

### **3.2. Результати апробації педагогічних умов формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності**

Відповідно до Програми дослідно-експериментальної роботи з проблеми формування етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов у позааудиторній діяльності та згідно методики організації педагогічного експерименту нами був організований контрольньо-узагальнюючий експеримент із вище зазначеної проблеми.

Мета експерименту – здійснення контрольного зрізу стану сформованості етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов в позааудиторній діяльності.

Завдання:

- здійснити підсумкову діагностику рівнів сформованості етичної компетентності респондентів експериментальної групи (вони брали участь у формувальному експерименті) і контрольної групи (вони не брали участі у формувальному експерименті) за методиками констатувального експерименту;
- вирізнити ефективні форми і методи виховного впливу на формування етичної компетентності майбутніх вчителів іноземних мов в позааудиторній діяльності;

– з'ясувати динаміку сформованості етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов в позааудиторній діяльності і здійснити її опис;

– узагальнити результати дослідження;

– підтвердити ефективність висунутої гіпотези дослідження.

З метою підтвердження висунутої нами гіпотези щодо підвищення рівнів сформованості етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов в позааудиторній діяльності в освітньому процесі Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Волинського національного університету імені Лесі Українки, Мукачівського державного університету, Рівненського державного гуманітарного університету, Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (вони склали базу експериментального дослідження) ми апробували такі педагогічні умови: 1) створення розвивального освітньо-етичного середовища, у якому позааудиторна діяльність є провідним засобом формування етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов; 2) розвиток у майбутніх вчителів іноземних мов мотивації до оволодіння етичною компетентністю в процесі позааудиторної діяльності; 3) використання в позааудиторній діяльності інтерактивних форм і методів, які відповідають віковим особливостям здобувачів освіти, колу їхніх професійних інтересів й активізують процес формування етичної компетентності.

Проаналізуємо отримані результати.

Оскільки сформованість етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов в позааудиторній діяльності нами досліджувалася як цілісне педагогічне явище, структурними компонентами якої є когнітивний, мотиваційний і діяльнісний компоненти, то проаналізуємо спочатку рівні сформованості кожного із зазначених компонентів.

Сформованість когнітивного компоненту, показниками якого є володіння респондентами експериментальної групи системою знань з професійної етики, усвідомлення їх важливості в особистісно професійному становленні як майбутнього вчителя іноземних мов; розуміння цілей і завдань в оволодінні морально-етичними нормами спілкування, необхідними майбутньому вчителю іноземних мов для проєктування і реалізації різних видів педагогічної діяльності, а також розуміння цілей і завдань позааудиторної діяльності в оволодінні етичною компетентністю, ми перевіряли за допомогою адаптованої анкети для визначення рівня сформованих професійно-етичних знань (за Р. Зозуляк-Случик), опитувальника «Етична компетентність» (автор Н. Станіславчук).

З метою підвищення рівнів його сформованості ми залучали респондентів до таких форм виховання: участь в наукових студентських гуртках, проблемних студентських групах, під час яких здійснювалося оволодіння ними професійно-педагогічними та професійно-етичними поняттями та категоріями: етика, етична компетентність, етична компетентність вчителя іноземних мов, етична культура, професійна етика, педагогічна етика, етика взаєностосунків, мораль, морально-етичні якості, толерантність взаєностосунків, функції та принципи професійної етики, стандарт професійної етики; респонденти ознайомилися з нормативними документами щодо організації освітнього процесу в закладах освіти; узагальнювали наявні знання з педагогічних дисциплін, опрацьовували психолого-педагогічну, науково-методичну та спеціальну літературу, здійснювали аналіз й узагальнення власної практичної діяльності (як вчителя й класного керівника під час проходження педагогічної практики), брали участь у конкурсах студентських наукових робіт; вчилися робити наукові дописи; публікували наукові статті за темами дослідження, писали курсові та кваліфікаційні роботи тощо.

Такі форми роботи забезпечили активізацію когнітивно-пізнавальної діяльності респондентів експериментальної групи, сприяли поглибленню



морально-етичних та професійно-етичних знань, принципів, функцій, завдань професійної етики; оволодінню способами і методами засвоєння морально-етичних знань, формами і методами професійно-етичного навчання; розвитку знань з моделюванням навчальних етичних ситуацій; розвитку умінь творчо використовувати знання у професійній діяльності (наприклад, під час проходження навчальної практики, під час участі в проєктах по обміну професійно-етичними знаннями й уміннями та для самоудосконалення й саморозвитку), уміння здійснювати морально-етичну оцінку педагогічних явищ і процесів, вибудовувати і корегувати освітню діяльність з дотриманням норм професійної етики, здійснювати саморефлексію для подальшого етичного розвитку.

Сформованість когнітивного компонента етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов у позааудиторній діяльності забезпечили експозиційні методи виховного впливу (підручники, фільми, презентації, сайти тощо), проблемний та контрольний-оціночні методи тощо.

Зведені дані про рівні сформованості когнітивного компоненту за результатами формувального експерименту представлено в таблиці 3.3

**Таблиця 3.3**

**Рівні сформованості когнітивного компонента етичної компетентності респондентів експериментальної і контрольної груп за результатами формувального експерименту (в %)**

Компонент	Група	Загальна к-сть респ.	Високий		Середній		Низький	
			к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%
Когнітивний	ЕГ	172	42	24,41	104	60,46	26	15,11
	КГ	178	24	13,48	70	39,32	84	47,19

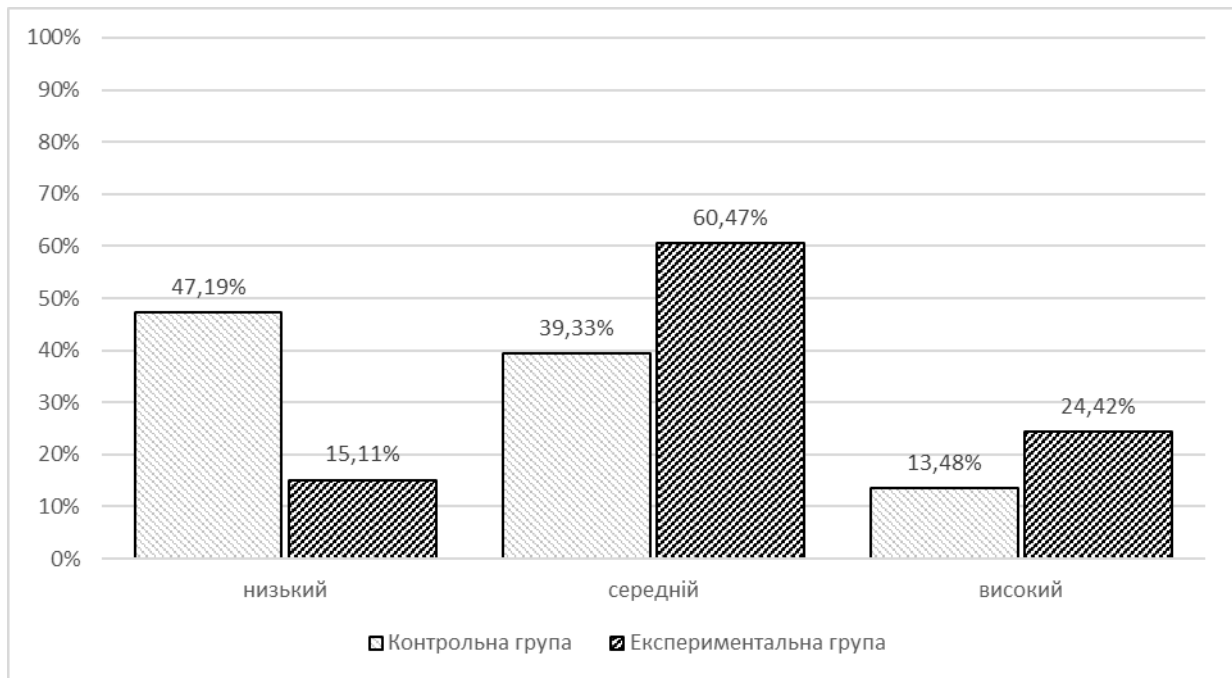
Як бачимо, до високого рівня сформованого когнітивного компонента етичної компетентності віднесено 24,41 % респондентів ЕГ і 13,48 % – КГ; до середнього рівня – відповідно 60,46 % - ЕГ і 39,32 % – КГ; до низького рівня – 15,11 % ЕГ і 47,19 % – КГ. Динаміка прослідковується у високому і середньому рівнях в ЕГ і це є зрозумілим, адже респонденти цієї групи були залучені до формувального експерименту. Незначну динаміку у високому і середньому рівнях в контрольній групі ми пояснюємо впливом аудиторних занять на респондентів КГ.

Динаміку рівнів сформованості когнітивного компонента етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності за результатами дослідно-експериментальної роботи представляємо на рис. 3.1.

Сформованість мотиваційного компонента, показниками якого є сформованість мотивації та інтересу до майбутньої педагогічної діяльності і проблем формування етичної компетентності, сформованість установок, ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя іноземних мов, ціннісного ставлення, поваги та емпатії до всіх учасників освітнього процесу під час позааудиторної діяльності, прагнення до оволодіння етичною компетентністю, ми перевіряли за допомогою тесту «Педагогічні цінності (Л. Григорович), методики визначення професійно-педагогічної мотивації (автор К. Замфір (модифікація А. Реана)), ранжування.

Мотивація відіграє важливу роль у розвитку особистості; вона визначає результативність її діяльності, допомагає досягнути визначених цілей. Тому з метою підвищення рівнів його сформованості ми залучати респондентів до таких форм виховної роботи: синтезу ідей «Етичний кодекс вчителя», «Вчитель нового покоління», технології case-study для аналізу психолого-педагогічних ситуацій і морально-етичних дилем; складання проєктивної карти структури мотивів майбутнього вчителя іноземних мов; розробка педагогічного колажу «Вчитель, якого чекають в закладі загальної середньої освіти»; здійснення аналізу особистих мотивів розвитку етичної

компетентності за ступенем значущості, складання кейсу дослідження мотивації етичного розвитку тощо.



**Рис. 3.1. Динаміка рівнів сформованості когнітивного компонента етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов в позааудиторній діяльності за результатами дослідно-експериментальної роботи**

Такі форми роботи забезпечили розвиток мотивації та інтересу до оволодіння етичною компетентністю у позааудиторній діяльності, здатність проявляти толерантність, емпатію, повагу, доброзичливість до співрозмовника в процесі комунікації (в т. ч. й іншомовної), уміння зняти напругу під час спілкування (особливо в конфліктних ситуаціях), розвиток уміння педагогічного прогнозувати (формується шляхом оволодіння прогностичними методами: моделювання, обґрунтування гіпотези, екстрапольовання), формування ціннісних уявлень про професію вчителя, а також стимулювали творче мислення респондентів, сприяли розвитку навичок організації продуктивної дискусії.

Формуванню мотиваційного компонента етичної компетентності забезпечили такі методи: проблемні методи, аналіз психолого-педагогічних ситуацій, диспути та дискусії, спостереження, аналіз, узагальнення, порівняння, оцінка, взаємооцінка, самооцінка, емпатійне слухання тощо.

Зведені дані про рівні сформованості мотиваційного компонента за результатами формувального експерименту представляємо в таблиці 3.4

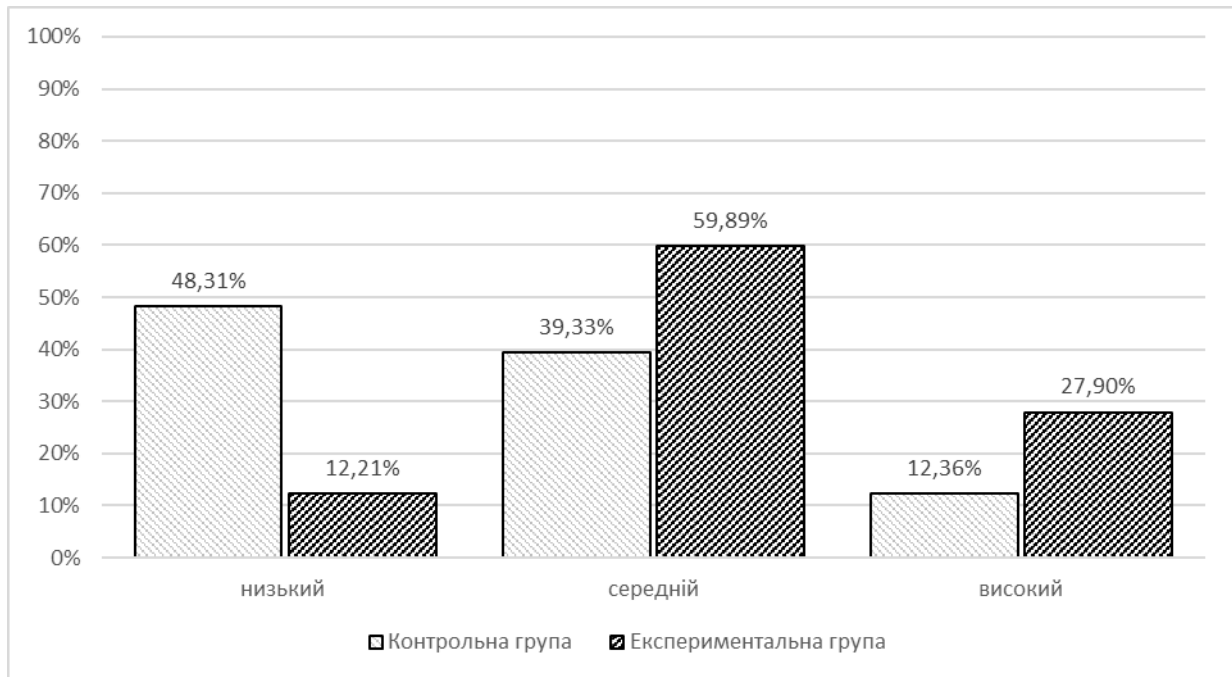
**Таблиця 3.4**

**Рівні сформованості мотиваційного компонента етичної компетентності респондентів експериментальної і контрольної груп за результатами формувального експерименту (в %)**

Компонент	Група	Загальна к-сть респ.	Високий		Середній		Низький	
			к- сть	%	к- сть	%	к- сть	%
Мотиваційний	ЕГ	172	48	27,90	103	59,88	21	12,20
	КГ	178	22	12,35	70	39,32	86	48,31

Отримані результати засвідчують, що до високого рівня сформованого мотиваційного компонента етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов віднесено 27,90% респондентів ЕГ і 12,35% – КГ; до середнього рівня – відповідно 59,88% - ЕГ і 39,32% - КГ; до низького рівня – 12,20% ЕГ і 48,31%– КГ. Позитивна динаміка прослідковується по високому і середньому рівнях в ЕГ; зовсім незначна – у респондентів КГ.

Динаміку рівнів сформованості мотиваційного компонента етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов в позааудиторній діяльності за результатами дослідно-експериментальної роботи представляємо на рис. 3.2.



**Рис. 3.2. Динаміка рівнів сформованості мотиваційного компонента етичної компетентності майбутніх вчителів іноземних мов в позааудиторній діяльності за результатами дослідно-експериментальної роботи**

Сформованість діяльнісного компонента, показниками якого є сформованість морально-етичних якостей, володіння способами етичної поведінки та умінням організувати етичну взаємодію з усіма учасниками освітнього процесу в т. ч. й в позааудиторній діяльності, уміння творчо використовувати в позааудиторній діяльності методи, засоби і прийоми етичної взаємодії, аналізувати свої вчинки і дії, що впливають на вибудовування етичних взаємин з іншими та здійснювати корекцію поведінки з позиції етичної взаємодії та взаєностосунків, ми перевіряли шляхом використання таких методик: анкета для визначення рівня сформованості професійно-етичних умінь (за Р. Зозуляк-Слущик), опитувальника, спостереження за виконанням громадських доручень

Оскільки вибір здобувачем освіти різних видів позааудиторної діяльності є результатом його усвідомленої мотивації, актуалізації потреби у рефлексії своєї діяльності, то з метою підвищення рівня сформованості

діяльнісного компоненту етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов в позааудиторній діяльності ми залучали респондентів експериментальної групи до участі в мовному клубі *Weekly Speaking*: дискусійному клубі *World cafe*, тематика яких відповідала темі дисертаційного дослідження, а засідання проводилися у формі бесід, мініконференцій, диспутів, екскурсій, відеоекскурсій, дискусій, круглих столів, відеолекторій із наступним обговоренням, вироблення етичних вимог до професії вчителя, літературно-музичних вечорів, коротких виступів у форматі «печа-куча», проведення тематичних циклів, що об'єднують кілька зустрічей за участю міжнародних команд, участь в міжнародних проєктах ERASMUS+ та Erasmus+«Pandamnit!» (м. Сленік-Молдова, Румунія), міжнародному Міні-Референдаріаті у гімназіях м. Любек (Німеччина) тощо.

Такі форми виховання сприяли оволодінню умінням використовувати й оперувати етичними категоріям в щоденному житті; моделювати навчальні етичні ситуації; здійснювати морально-етичну оцінку педагогічних явищ і процесів; оволодінню способами професійно-етичної взаємодії, культурою спілкування з іншими здобувачами освіти (в т. ч. й зарубіжними) і викладачами; умінням осмислювати свої професійно-моральні дії; здійснювати оцінювання та корекцію своєї професійно-морально-етичної діяльності; прагнення до особистісного професійно-етичного становлення.

Ефективними методами формування діяльнісного компоненту етичної компетентності ми визначили такі: методи групової дискусії, цілепокладання та планування, переконання та формування свідомості, організації життєдіяльності здобувачів освіти та формування досвіду етичної поведінки; спонукання та стимулювання діяльності, аргументації, наслідування, прохання тощо.

Тобто забезпечили розвиток умінь і навичок формування етичної компетентності респондентів експериментальної групи.

Зведені дані про рівні сформованості діяльнісного компонента за результатами формувального експерименту представляємо в таблиці 3.5

**Таблиця 3.5**

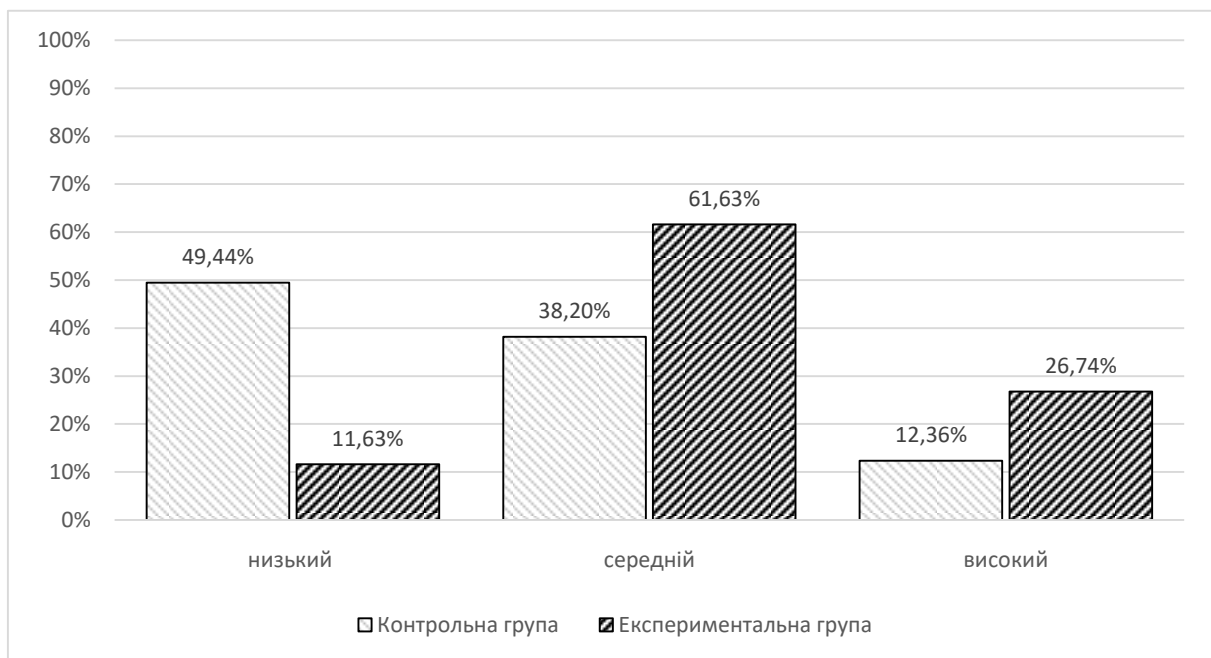
**Рівні сформованості діяльнісного компонента етичної компетентності респондентів експериментальної і контрольної груп за результатами формувального експерименту (в %)**

Компонент	Група	Загальна к-сть респ.	Високий		Середній		Низький	
			к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%
Діяльнісний	ЕГ	172	46	26,74	106	61,62	20	11,62
	КГ	178	22	12,35	68	38,20	88	49,43

Отримані результати засвідчують, що до високого рівня сформованого діяльнісного компонента етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов в позааудиторній діяльності віднесено 26,74% респондентів ЕГ і 12,35% – КГ; до середнього рівня – відповідно 61,62% - ЕГ і 38,20% - КГ; до низького рівня – 11,62% ЕГ і 49,43% – КГ. Позитивна динаміка прослідковується по високому і середньому рівнях в ЕГ; зовсім незначна – у респондентів КГ.

Динаміку рівнів сформованості діяльнісного компонента етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов в позааудиторній діяльності за результатами дослідно-експериментальної роботи представляємо на рис. 3.3.

Здійснений нами покомпонентний аналіз етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов слугувало підґрунтям для з'ясування рівнів сформованості етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов в позааудиторній діяльності як цілісного педагогічного явища.



**Рис. 3.3. Динаміка рівнів сформованості діяльнісного компонента етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов в позааудиторній діяльності за результатами дослідно-експериментальної роботи**

Результативність сформованості етичної компетентності як цілісного педагогічного явища за результатами проведеного формувального експерименту в ЕГ і КГ ми перевіряли за формулою:

$$\frac{(N_1 + N_2 + N_3)}{3}$$

де,  $N_1$  – кількість респондентів, які досягли високого рівня сформованості етичної компетентності,  $N_2$  – кількість респондентів, які досягли середнього рівня сформованості етичної компетентності,  $N_3$  – кількість респондентів, які досягли низького рівня сформованості етичної компетентності, 3 – кількість рівнів ( $p=3$ ).

Узагальнені результати діагностики рівнів сформованості етичної культури майбутнього вчителя іноземних мов в позааудиторній діяльності як цілісного педагогічного явища за результатами формувального експерименту відображені в таблиці 3.6.



Таблиця 3.6

**Рівні сформованості етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов в позааудиторній діяльності як цілісного педагогічного явища в респондентів експериментальної і контрольної груп за результатами формувального експерименту (%)**

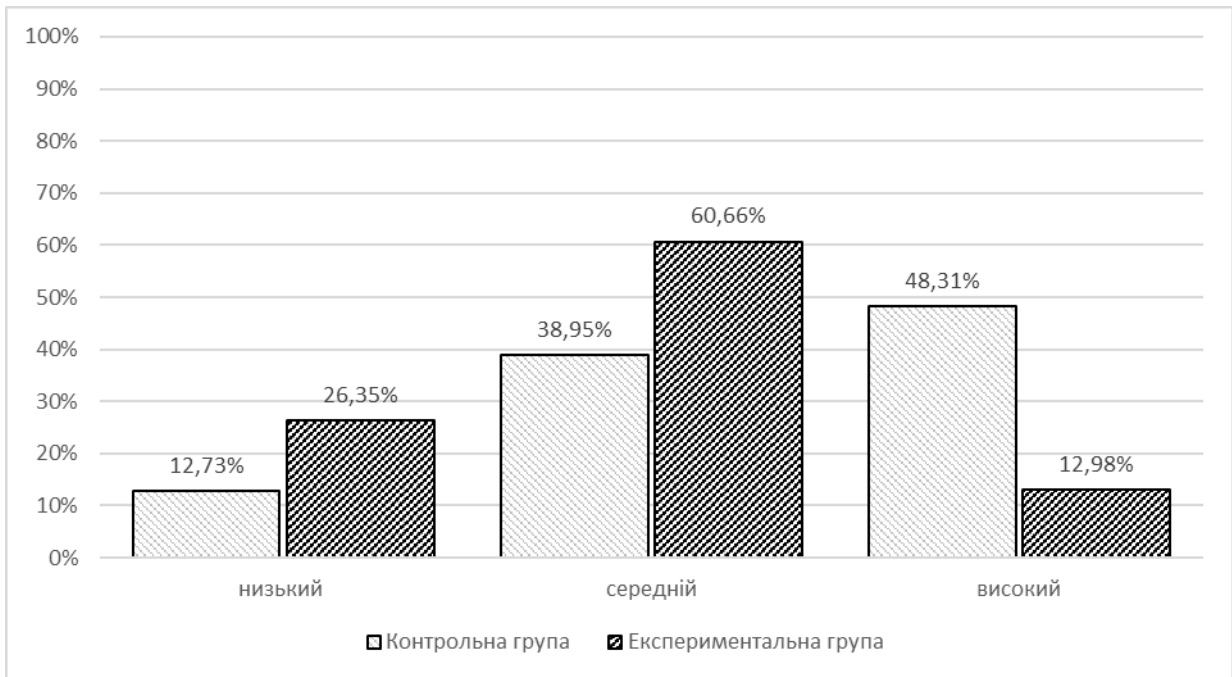
Етична компетентність як цілісне педагогічне явище	Рівні	Експериментальна група	Контрольна група
	високий	26,35	12,72
	середній	60,65	38,94
	низький	12,97	48,31

Отримані результати засвідчують, що до високого рівня сформованості етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов в позааудиторній діяльності як цілісного педагогічного явища віднесено 26,35% респондентів ЕГ і 12,72% – КГ; до середнього рівня – відповідно 60,65% – ЕГ і 38,94% – КГ; до низького рівня – 12,97% ЕГ і 48,31% – КГ.

Динаміку рівнів сформованості етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов в позааудиторній діяльності як цілісного педагогічного явища за результатами дослідно-експериментальної роботи представляємо на рис. 3.4.

Порівняльні дані результатів сформованості етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов в позааудиторній діяльності як цілісного педагогічного явища за результатами дослідно-експериментальної роботи представляємо в таблиці 3.7

У контрольній групі спостерігаються позитивні зміни, але вони дуже незначні. Кількість респондентів з високим рівнем збільшилася лише на 1,12%, з середнім – на 2,42%; з низьким рівнем знизилася на 3,55%.



**Рис. 3.4.** Динаміка рівнів сформованості етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов в позааудиторній діяльності як цілісного педагогічного явища за результатами дослідно-експериментальної роботи

**Таблиця 3.7**

**Порівняльна таблиця рівнів сформованості етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов в позааудиторній діяльності як цілісного педагогічного явища за результатами дослідно-експериментальної роботи (в %)**

Рівні сформованості етичної компетентності	Кількість респондентів (у %)				Динаміка рівнів сформованості етичної компетентності	
	на початок педагогічного експерименту		по закінченню педагогічного експерименту			
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
високий	11,23	11,60	26,35	12,72	+ 15,12	+ 1,12
середній	36,23	36,52	60,65	38,94	+ 24,42	+ 2,42
низький	52,51	51,86	12,97	48,31	- 39,54	- 3,55

У порівняльній таблиці добре проглядається динаміка сформованості етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов в позааудиторній діяльності як цілісного педагогічного явища. В експериментальній групі кількість респондентів з високим рівнем його сформованості зросла на 15,12%, з середнім – на 24,42%. Кількість респондентів з низьким рівнем знизився на 39,54 %.

Обробка отриманих кількісних результатів педагогічного експерименту здійснювалася нами за допомогою методів математичної статистики. Підтвердження достовірності обґрунтованої нами гіпотези було використано формулу:

$$\Delta N_{КГ} = N_{КГзак.} - N_{КГпоч.}$$

де,  $\Delta N_{КГ}$  – приріст динаміки сформованості етичної компетентності контрольної групи;

$N_{КГзак.}$  – відсоткове значення кількості респондентів на закінчення педагогічного експерименту;

$N_{КГпоч.}$  – відсоткове значення кількості респондентів на початок педагогічного експерименту.

$$\Delta N_{ЕГ} = N_{ЕГзак.} - N_{ЕГпоч.}$$

де,  $\Delta N_{ЕГ}$  – приріст динаміки сформованості етичної компетентності експериментальної групи;

$N_{ЕГзак.}$  – відсоткове значення кількості респондентів на закінчення педагогічного експерименту;

$N_{ЕГпоч.}$  – відсоткове значення кількості респондентів на початок педагогічного експерименту.

Для точності обрахунків та раціональності використання часу використовується табличний редактор Excel, в який внесено дані, котрі відповідають результатам дослідно-експериментальної роботи та формулу обрахунків  $\Delta N_{КГ}$  та  $\Delta N_{ЕГ}$ .

Для обрахування приросту динаміки сформованості етичної компетентності контрольної групи високого, середнього та низького рівнів сформованості етичної компетентності обраховуємо різницю:

$$12,72 - 11,60 = 1,12, \text{ де}$$

12,72 – відсоткове значення кількості респондентів високого рівня сформованості етичної компетентності на закінчення педагогічного експерименту;

11,60 – відсоткове значення кількості респондентів високого рівня сформованості етичної компетентності на початок педагогічного експерименту;

1,12 – приріст динаміки високого рівня сформованості етичної компетентності контрольної групи.

$$38,94 - 36,52 = 2,42, \text{ де}$$

38,94 – відсоткове значення кількості респондентів середнього рівня сформованості етичної компетентності на закінчення педагогічного експерименту;

36,52 – відсоткове значення кількості респондентів середнього рівня сформованості етичної компетентності на початок педагогічного експерименту;

2,42 – приріст динаміки середнього рівня сформованості етичної компетентності контрольної групи.

$$48,31 - 51,86 = -3,55, \text{ де}$$

48,31 – відсоткове значення кількості респондентів низького рівня сформованості етичної компетентності на закінчення педагогічного експерименту;

51,86 – відсоткове значення кількості респондентів низького рівня сформованості етичної компетентності на початок педагогічного експерименту;

3,55 – приріст динаміки низького рівня сформованості етичної компетентності контрольної групи.

Для обрахування приросту динаміки сформованості етичної компетентності експериментальної групи високого, середнього та низького рівнів сформованості етичної компетентності обраховуємо різницю:

$$26,35 - 11,23 = 15,12, \text{ де}$$

26,35 – відсоткове значення кількості респондентів високого рівня сформованості етичної компетентності на закінчення педагогічного експерименту;

11,23 – відсоткове значення кількості респондентів високого рівня сформованості етичної компетентності на початок педагогічного експерименту;

15,12 – приріст динаміки високого рівня сформованості етичної компетентності контрольної групи.

$$60,65 - 36,23 = 24,42, \text{ де}$$

60,65 – відсоткове значення кількості респондентів середнього рівня сформованості етичної компетентності на закінчення педагогічного експерименту;

36,23 – відсоткове значення кількості респондентів середнього рівня сформованості етичної компетентності на початок педагогічного експерименту;

24,42 – приріст динаміки середнього рівня сформованості етичної компетентності контрольної групи.

$$12,97 - 52,51 = -39,54, \text{ де}$$

12,97 – відсоткове значення кількості респондентів низького рівня сформованості етичної компетентності на закінчення педагогічного експерименту;

52,51 – відсоткове значення кількості респондентів низького рівня сформованості етичної компетентності на початок педагогічного експерименту;

39,54 – приріст динаміки низького рівня сформованості етичної компетентності контрольної групи.

Динаміка сформованості етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов в позааудиторній діяльності як цілісного педагогічного явища дозволяє нам стверджувати, що гіпотезу доведено і мети дослідно-експериментальної роботи досягнуто.

### **Висновки до третього розділу**

У третьому розділі дисертаційного дослідження здійснено опис організації і проведення формувального експерименту з проблеми формування етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов у позааудиторній діяльності, який був організований на базі Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Волинського національного університету імені Лесі Українки, Мукачівського державного університету, Рівненського державного гуманітарного університету, Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. В експерименті взяли участь 350 респондентів експериментальної групи.

Визначено мету формувального експерименту – перевірити ефективність педагогічних умов процесу формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності: 1) створення розвивального освітньо-етичного середовища, у якому позааудиторна діяльність є провідним засобом формування етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов; 2) розвиток у майбутніх учителів іноземних мов мотивації до оволодіння етичною компетентністю в процесі позааудиторної діяльності; 3) використання в позааудиторній діяльності інтерактивних форм і методів, які відповідають віковим особливостям здобувачів освіти, колу їхніх професійних інтересів і активізують процес формування етичної компетентності.

Зазначено, що в вибір педагогічних умов здійснювався з урахуванням положень Стратегії розвитку вищої освіти, Професійного стандарту вчителя нового покоління, Рамки безперервного професійного розвитку вчителів. Реалізація мети здійснювалася відповідно до визначених педагогічних умов, які корелювалися із структурою етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов у позааудиторній діяльності, складовими якої є когнітивний, мотиваційний та діяльнісний компоненти.

Реалізація першої педагогічної умови – створення розвивального освітньо-етичного середовища, у якому позааудиторна діяльність є провідним засобом формування етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов – відбувалася шляхом вирізнення його:

- ознак: гнучкість, інтегрованість, відкритість, неперервність, установка на професійно-етичне спілкування усіх комунікантів процесу формування етичної компетентності, що здійснюється на основі педагогічної підтримки викладача ЗВО з метою обміну інформацією професійно-етичного характеру;

- функцій: інформативно-пізнавальна, розвивальна, гуманістична, комунікативна, самостверджувальна, компенсаторна, аксіологічна, корекційно-регулятивна, релаксаційно-терапевтична;

- методологічних підходів: аксіологічного, акмеологічного, діяльнісного, компетентнісного, особистісно-зорієнтованого, середовищного, системного;

- принципів організації: гуманізації виховного процесу, цілісності, відкритості, плюралізму й варіативності виховних практик, суб'єкт-суб'єктної взаємодії, професійної спрямованості;

- напрямів діяльності: науково-дослідний, морально-етичний, суспільно-політичний, трудовий, організаційно-управлінський, художньо-естетичний;

- форм роботи: участь респондентів у наукових студентських гуртках, проблемних студентських групах (здійснювалося оволодіння ними

професійно-педагогічними та професійно-етичними поняттями та категоріями, вивчення нормативних документів з питань організації освітнього процесу в закладах освіти; узагальнювалися наявні знання з педагогічних дисциплін, опрацьовувалася психолого-педагогічна, науково-методична та спеціальна література, здійснювався аналіз й узагальнення власної практичної діяльності); конкурсах студентських наукових робіт; підготовки публікації наукових статей за темами дослідження, написання курсових та кваліфікаційних робіт тощо.

Доведено результативність форм і методів формування етичної компетентності у майбутніх учителів іноземних мов у контексті реалізації другої педагогічної умови – розвиток у майбутніх учителів іноземних мов мотивації до оволодіння етичною компетентністю в процесі позааудиторної діяльності – і формування мотиваційного компонента етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов: синтез ідей «Етичний кодекс вчителя», «Вчитель нового покоління», складання проєктивної карти структури мотивів майбутнього вчителя іноземних мов, розробка педагогічного колажу «Вчитель, якого чекають в закладі загальної середньої освіти», обговорення моделей педагогічної етики, здійснення аналізу особистих мотивів розвитку етичної компетентності за ступенем значущості, складання кейсу дослідження мотивації етичного розвитку, аналіз педагогічних ситуацій (технологія case-study) тощо.

Доведено ефективність форм і методів формування етичної компетентності у майбутніх учителів іноземних мов у контексті реалізації третьої педагогічної умови – використання в позааудиторній діяльності інтерактивних форм і методів, які відповідають віковим особливостям здобувачів освіти, колу їхніх професійних інтересів і активізують процес формування етичної компетентності – і формування діяльнісного компонента етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов: участь у мовному клубі Weekly Speaking, дискусійному клубі World cafe у формі бесід, мініконференцій, диспутів, екскурсій, відеоекскурсій, дискусій,



круглих столів, відеолекторіїв з наступним обговоренням, літературно-музичних вечорів, коротких виступів у форматі «печа-куча», тематичних циклів, участь в міжнародних проєктах ERASMUS+ та Erasmus “Pandamnit!” (м. Сленік-Молдова, Румунія), міжнародному Міні-Референдаріаті у гімназіях м. Любек (Німеччина) тощо.

Доведено ефективність методів формування етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов в позааудиторній діяльності і з’ясовано їх педагогічну цінність: методи цілепокладання та планування (забезпечували хід і перебіг управлінських явищ і процесів, визначали їх спрямованість і передбачали шляхи досягнення визначеної мети); методи переконання та формування свідомості (розповідь, пояснення, роз’яснення, бесіди, диспути, настанови, метод прикладу); методи організації життєдіяльності майбутніх учителів іноземних мов і формування досвіду етичної поведінки (вправи, громадські доручення, вирішення педагогічних ситуацій та морально-етичних ситуацій вільного вибору, наставництво); експозиційні методи виховного впливу (підручники, фільми, презентації, сайти тощо), проблемний метод (здійснював вплив на осмислення майбутньої педагогічної діяльності і ролі етики в ній); аналіз психолого-педагогічних ситуацій морально-етичного характеру (забезпечував потребу в рефлексії); диспути та дискусії (створювали умови для звернення до суб’єктного досвіду етичної поведінки); методи спонукання та стимулювання діяльності (змагання, заохочення, схвалення, громадська думка, вимога, наказ, критика та самокритика); контрольні-оціночні методи (результативність дотримання морально-етичних правил і вимог, спостереження, аналіз, узагальнення, порівняння, оцінка, взаємооцінка, самооцінка); емпатійне слухання, рефлексивне слухання, аргументація, навіювання, зараження, наслідування, формування прихильності, прохання тощо.

Організовано і проведено контрольний експеримент, за результатами якого отримано дані підсумкового зрізу, які висвітлюють стан

сформованості етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності за результатами формувального експерименту. Зріз проводився по кожному окремому компоненту етичної компетентності: когнітивному, мотиваційному, діяльнісному, а потім здійснювалися підрахунки по сформованості етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов у позааудиторній діяльності як цілісного педагогічного явища.

До високого рівня сформованості етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов в позааудиторній діяльності як цілісного педагогічного явища віднесено 26,35% респондентів ЕГ, що на 15,12% більше, ніж під час констатувального експерименту; до середнього рівня - 60,65%, що на 24,42% більше у порівнянні з констатувальним зрізом. Кількість респондентів з низьким рівнем становить 12,97%, а це на 39,54% менше у порівнянні з констатувальним зрізом. Таку динаміку ми пояснюємо належним рівнем організації педагогічного експерименту, чітким визначенням мети дослідження і виконанням усім поставлених завдань, виваженістю у підборі і продуманістю в організації форм і методів виховання, спрямованих на формування етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов у позааудиторній діяльності.

Спостерігається незначні зміни й у контрольній групі. Кількість респондентів з високим рівнем сформованості етичної компетентності збільшилася на 1,12%, з середнім – на 2,42%, з низьким знизилася на 3,55%. Ці зміни ми пояснюємо впливом традиційної системи організації освітнього процесу у контексті розвитку етичної компетентності.

Усі завдання дисертаційного дослідження виконано, гіпотезу доведено.

Основні положення третього розділу дисертації висвітлено в таких публікаціях авторки: [163; 169; 170].

## ВИСНОВКИ

У дисертації представлено результати теоретичного й експериментального дослідження проблеми формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності, що слугують підставою для формулювання таких висновків:

1. Проблема формування етичної компетентності майбутнього вчителя є на часі, оскільки українське суспільство потребує компетентних учителів, відкритих до змін та новацій; спроможних управляти своїми емоціями і вибудовувати взаєностосунки і взаємодію з колегами, школярами та їх батьками з дотриманням норм етичної моралі; визнавати унікальність кожної дитини, поважати їх права і сприяти захисту їх інтересів, дотримуватися принципу конфіденційності у роботі з дітьми; академічної доброчесності як сукупності етичних принципів, норм і правил поведінки. Роль етичної компетентності у становленні сучасного вчителя актуалізується і позиціонується у таких нормативних документах: Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про професійний розвиток працівників», Концепції розвитку педагогічної освіти, Професійному стандарті учителя нового покоління, Рамці безперервного професійного розвитку вчителів, Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки тощо.

З'ясовано, що у низці європейських освітніх документів – Бухарестській Декларації з етичних цінностей і принципів вищої освіти в Європейському регіоні, «Переліку етичних стандартів», «Етичного кодексу», «Етичних принципів», «Етичної поведінки всіх учасників освітнього процесу», «Висновків щодо дослідницької доброчесності», Європейському кодексі дослідницької доброчесності тощо етичному аспекту професії вчителя приділяється значна увага, вона виражається у морально-етичному ставленні до учнів/студентів, їх батьків, колег, професії

вчителя і її престижу, дотриманню принципів академічної доброчесності тощо.

Сучасні психолого-педагогічні дослідження характеризується розмаїттям підходів до проблеми формування особистості вчителя на основі компетентнісного підходу, виокремлюючи при цьому її етичний аспект.

Ця проблема відображена у наукових дослідженнях О. Дубасенюк, І. Зязюна, О. Коваленко, В. Лозової, С. Мартиненко, Л. Сігаєвої, Ю. Татури, які розкрили шляхи і способи реалізації компетентнісного підходу в освітньому процесі закладів вищої та післядипломної освіти; Н. Бібік, В. Гриньової, О. Дубасенюк, О. Пєхоти, О. Степаненко – обґрунтували та розробили моделі формування професійної компетентності вчителя; С. Вітвицької, Л. Лісіної, О. Пометун, О. Пономарьова, Н. Ничкало, О. Савченко, Н. Сидорчук – схарактеризували основи професійної підготовки майбутнього вчителя, шляхи розвитку професійних компетентностей майбутніх учителів з урахуванням морально-етичного аспекту професійної педагогічної діяльності вчителя; Б. Без'язичного – висвітлив проблему формування етичної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури; Л. Хоружої – розробила методiku формування етичної компетентності майбутнього вчителя початкових класів; Р. Зозуляк-Случик – окреслила теоретичні і методичні засади формування професійної етики майбутніх соціальних працівників в університетах тощо.

2. Здійснено поняттєво-категорійний аналіз поняття «етична компетентність», її похідних і узагальнено їх сутність:

«етична компетентність – складне індивідуально-психологічне утворення, що ґрунтується на етичних знаннях навичках, цінностях, установках, мотивах, правилах і стандартах і дозволяє здійснювати свідомий вибір етичної поведінки у професійні діяльності;

«компетентність» – володіння низкою необхідних знань, навичок, досвіду діяльності в певній галузі; готовність до діяльності; уміння

самостійно діяти і приймати відповідальні рішення в різних життєвих ситуаціях;

«компетенція – інтегрована цілісність знань, умінь і навичок, що забезпечують професійну/навчальну діяльність; здатність людини реалізовувати на практиці свою компетентність»;

«компетентнісний підхід» – спрямування освітнього процесу на цілісний розвиток особистості, здатної до саморозвитку, оволодіння нею різного роду умінь, що дозволяють їй ефективно діяти в ситуаціях професійного, особистого і громадського життя.

Сформульовано авторське визначення поняття «етична компетентність майбутнього вчителя іноземних мов» – це ціннісно-сміслова професійно-особистісна властивість, яка інтегрує системні морально-етичні знання, творчі уміння, навички, досвід діяльності, мотиви та цінності і характеризує його спроможність та готовність до здійснення міжособистісної і міжкультурної взаємодії в освітньому просторі ЗВО, а також функціонального співробітництва з представниками інших культур.

3. Здійснено теоретичний аналіз поглядів сучасних вітчизняних вчених М. Донченко, В. Коваленко, Л. Кондрашової, Г. Овчаренко, Л. Онучак, В. Лис, Л. Петриченко, Л. Пінчук, Н. Руденко, Л. Смеречак, О. Стоян, О. Теплої, Г. Троцько та ін. на сутність поняття «позааудиторна діяльність».

З'ясовано, що позааудиторна діяльність – це складова освітнього процесу ЗВО, педагогічно керований процес організації життєдіяльності здобувачів освіти на основі визначених цілей, завдань і змісту; нерегламентована навчальними планами і програмами, різноманітна за функціями, багатогранна за змістом, не обмежена часовими межами діяльності, спрямована на особистісний розвиток здобувача освіти, його інтереси і здібності, поглиблення професійних знань і на цій основі - формування професійно значущих і морально-етичних якостей, які є константою етичної компетентності майбутнього вчителя.

Вирізняє педагогічний потенціал позааудиторної діяльності у формування етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов, який полягає у додаткових можливостях для удосконалення знань, умінь та навичок іншомовного спілкування з дотриманням етичних норм спілкування; подолання недоліків аудиторного навчання; самоосвіти та інтелектуального саморозвитку; ознайомлення з культурними цінностями країни, мова якої вивчається; змістовного проведення вільного часу і дозвілля і на цій основі розвитку й удосконалення міжособистісних стосунків і спілкування; удосконалення професійно-етичної культури, стимулюванні морально-етичного розвитку, етичної компетентності тощо.

Позааудиторна діяльність ґрунтується на сучасній педагогічній аксіології, що виражається у суспільно значущих і морально-етичних цінностях, цінностях педагогічної етики, особистісних якостях.

Сформульовано авторське визначення поняття «позааудиторна діяльність майбутнього вчителя іноземних мов» – це педагогічна система, що вміщує в собі мету, завдання, зміст, методи та форми виховної діяльності, спрямовані на вибудовування морально-етичних взаємин і зв'язків, розвиток творчих здібностей до педагогічної взаємодії, в якій етична складова відіграє провідну роль.

4. Розроблено структуру етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов у позааудиторній діяльності, складниками якої є: *компоненти* (когнітивний, мотиваційний, діяльнісний), *критерії* (повнота, міцність і усвідомлення отриманих знань; ставлення до учасників освітнього процесу та майбутньої професійної діяльності з дотриманням етичних вимог; активність й ініціативність в позааудиторній діяльності морально-етичного характеру); *показники* (володіння системою знань з професійної етики, усвідомлення їх важливості в особистісно професійному становленні як майбутнього вчителя іноземних мов; розуміння цілей і завдань в оволодінні морально-етичними нормами спілкування, необхідними майбутньому вчителю іноземних мов для проєктування і

реалізації різних видів педагогічної діяльності, а також розуміння цілей і завдань позааудиторної діяльності в оволодінні етичною компетентністю; сформованість мотивації та інтересу до майбутньої педагогічної діяльності і проблем формування етичної компетентності; сформованість установок, ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя іноземних мов, ціннісного ставлення, поваги та емпатії до всіх учасників освітнього процесу під час позааудиторної діяльності, прагнення до оволодіння етичною компетентністю); рівні її сформованості (високий, середній і низький).

5. Ефективність педагогічних умов процесу формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності перевірялася шляхом їх упровадження в освітній процес Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Волинського національного університету імені Лесі Українки, Мукачівського державного університету, Рівненського державного гуманітарного університету, Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, на базі яких було сформовано експериментальну групу (усього 172 респонденти).

У межах реалізації першої педагогічної умови – створення розвивального освітньо-етичного середовища, у якому позааудиторна діяльність є провідним засобом формування етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов вирізняються такі його характеристики:

– ознаки: гнучкість, інтегрованість, відкритість, неперервність, установка на професійно-етичне спілкування усіх комунікантів процесу формування етичної компетентності, що здійснюється на основі педагогічної підтримки викладача ЗВО з метою обміну інформацією професійно-етичного характеру;

– функції: інформативно-пізнавальна, розвивальна, гуманістична, комунікативна, самостверджувальна, компенсаторна, аксіологічна, корекційно-регулятивна, релаксаційно-терапевтична;

– методологічні підходи: аксіологічного, акмеологічного, діяльнісного, компетентнісного, особистісно-зорієнтованого, середовищного, системного;

– принципи організації: гуманізації виховного процесу, цілісності, відкритості, плюралізму й варіативності виховних практик, суб'єкт-суб'єктної взаємодії, професійної спрямованості.

– напрями діяльності: науково-дослідний, морально-етичний, суспільно-політичний, трудовий, організаційно-управлінський, художньо-естетичний;

– форми роботи: участь респондентів у наукових студентських гуртках, проблемних студентських групах (здійснювалося оволодіння ними професійно-педагогічними та професійно-етичними поняттями та категоріями, вивчення нормативних документів з питань організації освітнього процесу в закладах освіти; узагальнювалися наявні знання з педагогічних дисциплін, опрацьовувалася психолого-педагогічна, науково-методична та спеціальна література, здійснювався аналіз й узагальнення власної практичної діяльності); конкурсах студентських наукових робіт; підготовки публікації наукових статей за темами дослідження, написання курсових та кваліфікаційних робіт тощо.

Доведено ефективність форм і методів формування етичної компетентності у майбутніх учителів іноземних мов у контексті реалізації другої педагогічної умови – розвиток у майбутніх учителів іноземних мов мотивації до оволодіння етичною компетентністю в процесі позааудиторної діяльності: синтез ідей «Етичний кодекс вчителя», «Вчитель нового покоління», складання проєктивної карти структури мотивів майбутнього вчителя іноземних мов, розробка педагогічного колажу «Вчитель, якого чекають в закладі загальної середньої освіти», обговорення моделей



педагогічної етики, здійснення аналізу особистих мотивів розвитку етичної компетентності за ступенем значущості, складання кейсу дослідження мотивації етичного розвитку, аналіз педагогічних ситуацій (технологія case-study) тощо.

Доведено результативність форм і методів формування етичної компетентності у майбутніх учителів іноземних мов у контексті реалізації третьої педагогічної умови – використання в позааудиторній діяльності інтерактивних форм і методів, які відповідають віковим особливостям здобувачів освіти, колу їхніх професійних інтересів і активізують процес формування етичної компетентності: участь у мовному клубі Weekly Speaking, дискусійному клубі World cafe у формі бесід, мініконференцій, диспутів, екскурсій, відеоекскурсій, дискусій, круглих столів, відеолекторіїв з наступним обговоренням, літературно-музичних вечорів, коротких виступів у форматі «печа-куча», тематичних циклів, участь в міжнародних проєктах ERASMUS+ та Erasmus+”Pandamnit!” (м. Сленік-Молдова, Румунія), міжнародному Міні-Референдаріаті у гімназіях м. Любек (Німеччина) тощо.

Отримані результати контрольного експерименту засвідчують про позитивну динаміку сформованості етичної компетентності у майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності як цілісного педагогічного явища: до високого рівня віднесено 26,35% респондентів ЕГ, що на 15,12% більше, ніж під час констатувального експерименту; до середнього рівня - 60,65%, що на 24,42% більше у порівнянні з констатувальним зрізом. Кількість респондентів з низьким рівнем становить 12,97%, а це на 39,54% менше у порівнянні з констатувальним зрізом.

Таку динаміку ми пояснюємо належним рівнем організації педагогічного експерименту, чітким визначенням мети дослідження та виконанням усіх поставлених завдань, підбором оптимальних форм і методів формування цього педагогічного явища.

Водночас проведене дисертаційне дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов. Перспективними можуть бути такі напрями дослідження: формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у процесі проходження ними педагогічних практик; використання інформаційно-комунікативних технологій у формування професійно-етичної культури майбутнього вчителя іноземних мов.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аболіна Т. Г., Єрмоленко А. М., Киселева О. О., Малахов В. А. Етичні норми і цінності: проблеми обґрунтування. Київ: Інститут філософії і НАН України ім. Г. Сковороди, 1997. 243 с.
2. Абрамович С. Д. Культурологія : навч. посіб. Київ : Кондор, 2005. 347 с.
3. Авшенюк Н. М., Десятов Т. М., Дяченко Л. М., Постригач Н. О., Пуховська Л. П., Сулима О. В. Компетентнісний підхід до підготовки педагогів у зарубіжних країнах: теорія та практика : монографія, Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 280 с.
4. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/etyka> (дата звернення: 20.04.2020 р.).
5. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: підруч. для студ., аспірантів та молодих викл. вузів Київ: Либідь, 1998. 557 с.
6. Андрійчук О. Я. Виховання гуманності у студентів медичного коледжу в процесі фахової підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2003. 19 с.
7. Архипова С. П. Компетентнісний підхід до професійної підготовки фахівців у галузі соціально-педагогічної діяльності. *Вісник Львівського університету*. 2009. Вип. 25. Ч 1. С. 99–105.
8. Аспекти морфології культури України : генезис, типологія / І. М. Юдкін та ін. Київ : Інститут культурології НАМ України, 2011. 288 с.
9. Байша К. М. Формування творчої особистості в умовах поза навчальної діяльності. *Наука і суспільство*: зб. наук. пр. НПУ ім. Драгоманова., Київ: Логос, 2000. Випуск I, ч. I. С.9–17
10. Балл Г. О. Категорія «культура особистості» в аналізі гуманізації загальної та професійної освіти. *Педагогіка і психологія професійної освіти : результати досліджень і перспективи*. 2003. С. 51–61.

11. Баловсяк Н. Інформаційна компетентність фахівця. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2004. № 5. С. 21–28.
12. Безкоровайна О. В., Станіславчук Н. І. Позааудиторна діяльність як важлива складова формування етичної компетентності студентів. *Topical issues of pedagogy: Collective monograph*. Roma, Italia: Editoria di Modena, 2019. Р. 146–166.
13. Безкоровайна О. В. Виховання культури особистісного самоствердження в ранньому юнацькому віці. Рівне : Вид-во О. Зень, 2009. 470 с.
14. Безкоровайна О. В. Інноваційна діяльність викладача іноземної мови : проблеми, теорії та практики. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти* : зб. наук. пр. 2016. № 14 (57). С. 10–14.
15. Безкоровайна О. В., Дищаківська О. Ю. Формування комунікативної діяльності учнів шляхом упровадження нестандартних уроків. *Сучасні тенденції розвитку лінгвістики та лінгводидактики* : матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Рівне, 14 трав. 2020 р.). Рівне : НУВГП, 2020. С. 100–103.
16. Безкоровайна О. В., Мороз Л. В. Актуальні аспекти комунікативної компетенції студентів ВНЗ. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»* : зб. наук. пр. Серія : Філологія. 2012. Т. 1. № 25. С. 142–145.
17. Без'язичний Б. І. Теоретичні і методичні засади формування етичної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури у процесі професійної підготовки : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Харків, 2016. 434 с.
18. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Кн. 1 : Особистісно-орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади. Київ : Либідь, 2003. 280 с.

19. Биби́к С. П., Сюта Г. М. Компетентний. Словник іншомовних слів : тлумачення, словотворення та слововживання. Харків : Фоліо, 2006. 302 с. URL: <https://archive.org/details/inshomovnyx2006/page/n301/mode/2up> (дата звернення: 20.04.2020 р.).

20. Бібік Н. М. Компетентність і компетенції у результатах початкової освіти. *Дидактико методичне забезпечення контролю та оцінювання навчальних досягнень молодших школярів на засадах компетентнісного підходу*: монографія Педагогічна думка, 2012. 192 с.

21. Бігич О. Б. Методика формування іншомовної компетентності в аудіюванні. *Іноземні мови*. 2012. № 2. С. 19–30.

22. Білостоцька О. В. Компетентність викладача як умова підвищення ефективності науково-дослідницької роботи студентів. *Наука і соціальні проблеми суспільства : якість, культура, духовність*: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20–21 трав. 2008 р.). Харків, 2008. С. 296–297.

23. Бобко Л. О. Гуманістичне виховання студентів вищих навчальних закладів фінансово-економічного профілю у позанавчальній діяльності : дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2004. 272 с.

24. Божко Н. В. Сутність та зміст підготовки майбутнього вчителя іноземної мови до організації розумової діяльності учнів. *Наукові записки ЦДПУ*. Серія: Філологічні науки. Кропивницький: «КОД», 2018. Вип. 165. С. 442-447.

25. Болубаш Н. М. Формування професійної компетентності майбутніх економістів засобами мережевих технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Ялта, 2011. 290 с.

26. Бондар С. П. Термінологічний аналіз понять «компетенція» і «компетентність» у педагогіці: сутність і структура. *Освіта і управління*. 2007. Т.10. №3. С. 93–99

27. Бочелюк В. Й. Вчитель - створювач орієнтирів суспільного життя засобами особистісно-орієнтованого навчання. *Створення іміджу*

*сучасного закладу освіти: матеріали міжрегіонального науково-дослідницького семінару. Запоріжжя, 1997. с.53–56.*

28. Бурман Л. В. Формування діалогічних умінь студентів через залучення їх до активного навчального діалогу. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2002. № 4. С. 103–110.

29. Буцик І. М. Обґрунтування організаційно-педагогічних умов формування дослідницької компетентності майбутніх фахівців агроінженерії (на прикладі вивчення сільськогосподарських машин). *Освітній простір України*. 2019. № 15. С. 73–80.

30. Васянович Г. П. Педагогічна етика. Київ : Вид. центр «Академія», 2011. 254 с.

31. Вдовичин Т. Я. Обґрунтування організаційно-педагогічних умов для забезпечення навчального процесу майбутніх бакалаврів інформатики. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2013. № 34. С. 206-210. URL: <https://vspu.net/sit/index.php/sit/issue/view/109/> (дата звернення: 21.01.2021 р.)

32. Вища освіта України і Болонський процес / за ред. В. Г. Кремень. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2004. С. 243.

33. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : підруч. за модул.-рейтинг. системою навчання для студентів магістратури. Київ: Центр навч. літ., 2006. 383 с.

34. Войцехівський О. Л. Організаційно-педагогічні умови формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності за напрямком «Охорона та захист державного кордону». *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. Хмельницький : НАДПСУ, 2011. Вип. 4. С. 1–11. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps\\_2011\\_4\\_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2011_4_10) (дата звернення: 07.10.2021 р.).

35. Гаврилюк О. А. Гуманістичні засади формування комунікативної культури майбутніх учителів. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2001. № 3. С. 30–36.

36. Гаврутенко Л. А. Організаційно-педагогічні умови формування професійних умінь майбутніх спеціалістів економічного профілю у ВНЗ I-II рівня акредитації. *Вісник Національного авіаційного університету* : зб. наук. пр. Серія : Педагогіка. Психологія. 2014. № 5. С. 40-44. URL: <https://doi.org/10.18372/2411-264X.5.10160> (дата звернення: 15.09.2021 р.).

37. Голік О. Б. Розвиток життєвої компетентності учнів засобом позакласної дозвілєвої діяльності. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості*: проблеми і пошуки: зб. наук. пр. Київ-Запоріжжя. 2005. Вип. 36. С. 192–197.

38. Головань М. С. Компетенція і компетентність : досвід теорії, теорія досвіду. *Вища освіта України*. 2008. № 3. С. 23–30.

39. Голубова Г. В. Педагогічні умови розвитку обдарованості студентів. *Найновите научні постиження* : матеріали за 8-а Междунар. науч.- практик. конф. Софія, 2012. Т. 13. С. 54–57.

40. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: методичні поради молодим науковцям. Київ. 1995. 42 с.

41. Гринькова Н. М. До проблеми духовно-морального виховання студентів педагогічних закладів вищої освіти. *Інноватика у вихованні* : зб. наук. пр. Рівне: РДГУ, 2020. Вип. 12. С. 125–131.

42. Гринькова Н. М., Стельмашук Ж. Г. Формування етичної компетентності у майбутніх педагогів : засадничі положення. *Інноватика у вихованні* : зб. наук. пр. Рівне : РДГУ, 2021. Вип. 14. С. 158–166.

43. Гриньова В. М. Про співвідношення понять «професіоналізм», «професійна культура», «професійна компетентність», «професійна підготовка». *Педагогіка та психологія*, 2014. Вип. 45. С. 74–84

44. Гулей К. В. Про етичну компетентність сучасного вчителя. URL: <http://oblosvita.com/navigaciya/skrynka/etyka/5933-pro-etichnu-kompetentnist-suchasnogo-vchitelya.html>. (дата звернення: 01.09.2021 р.).
45. Гуменникова Т. Р. Потенційні можливості позааудиторної роботи щодо підготовки студентів до особистісно орієнтованого виховання. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету*. Одеса, 2004. Вип. 12. С. 58–61.
46. Декларація професійної етики Всесвітньої організації вчителів та викладачів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hm.ee/index.php?249158>"
47. Денисюк Л. В., Данілова Н. Р. Навчання читанню й перекладу професійно-орієнтованого тексту на заняттях англійської мови у вищих навчальних закладах. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. 2015. -Вип. 11. С. 107–110.
48. Денищик О. І. Формування моральної культури як складової професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Тернопіль, 2010. 22 с.
49. Децюк Т. М., Дударенко А. А. Форми та методи позааудиторної роботи студентів у вищих навчальних закладах. *Молодий вчений*. 2018. № 3 (1). С. 80–83.
50. Джурило А. Загальноєвропейські рекомендації щодо академічної доброчесності в умовах інтеграції вітчизняної освіти до європейського освітнього простору. *Інноваційна професійна освіта. Модернізація освітніх програм підготовки здобувачів вищої освіти в контексті глобальних і національних викликів* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. семінару (м. Київ, 31 жовтня 2022). Київ : ІПО НАПН України, 2022. С. 52–56.
51. Донченко М. В. Професійно-педагогічна підготовка майбутніх вчителів у позааудиторній роботі у вищих навчальних педагогічних



зкладах України (друга половина ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Харків, 2004. 205 с.

52. Дубасенюк О. А., Лісова, С. В., Осадчий, М. М. та ін. Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. 412 с.

53. Дурманенко О. Теоретичний аналіз поняття «педагогічні умови» в контексті моніторингу виховної роботи у вищому навчальному закладі. *Молодь і ринок*. 2012. № 7 (9). С. 135–136.

54. Енциклопедія позашкільної освіти / за ред. Г. П. Пустовіт. Рівне : О. Зень, 2017. 525 с.

55. Енциклопедія Сучасної України / І. М. Дзюба та ін. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2019. URL: [https://esu.com.ua/search\\_articles.php?id=69220](https://esu.com.ua/search_articles.php?id=69220) (дата звернення: 18.04.2020 р.).

56. Етика. Енциклопедія Сучасної України / А. В. Малахов та ін. Київ, 2009. URL: [https://esu.com.ua/search\\_articles.php?id=18041](https://esu.com.ua/search_articles.php?id=18041) (дата звернення: 11.12.2019 р.)

57. Етика. Естетика : навч. посіб. / І. Є. Волошко та ін. Київ : КНЕУ, 2006. 152 с.

58. Етичний кодекс українського педагога (проект). URL: <http://rmu.luguniv.edu.ua/img/ekup.pdf> (дата звернення: 04.07.2021 р.).

59. Етичний кодекс членів Фулбрайтівського товариства України. Харківська правозахисна група. Харків: Права людини, 2008. 31 с.

60. Журба К., Гаряча С. Формування етичної культури вчителів як необхідна умова сучасного виховання. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*, 2007. № 22. С. 24–30.

61. Захарко О. Внутрішня мотивація як психологічний феномен. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2008. № 3. С. 143–150.

62. Зозуляк-Случик Р. В. Формування професійної етики майбутніх соціальних працівників в університетах : монографія. Івано-Франківськ : НАІР, 2019. 460 с.

63. Зубко А. М. Організаційно-педагогічні умови удосконалення навчального процесу в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2002. 22 с.

64. Зязюн І. А. Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти. Неперервна професійна освіта : проблеми, пошук, перспективи : монографія. Київ: Вид-во «Віпол», 2000. 636 с.

65. Карпова Л. Г. Формування професійної компетентності вчителя загальноосвітньої школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2004. 20 с.

66. Коваленко В. А. Формування духовності студентської молоді в процесі позааудиторної роботи. *Вісник Житомирського державного університету*. 2009. № 52. С. 114–117.

67. Коваль В. Ю. Система позааудиторної діяльності студентів вищих навчальних закладів. веб-сайт URL: [http://www.nbu.gov.ua/portal/soc\\_gum/Npdntu\\_pps/2009\\_6/koval.pdf](http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Npdntu_pps/2009_6/koval.pdf) (дата звернення: 05.09.2019 р.).

68. Ковальчук Л. Моделювання науково-педагогічних досліджень : навч. посіб. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 520 с.

69. Ковальчук О. А. Позааудиторна навчально-виховна діяльність як організаційна форма, що здійснюється у системі змішаного навчання. URL: <https://2013.moodlemoot.in.ua/course/view.php?id=16> (дата звернення: 02.07.2021 р.).

70. Ковальчук Т. І. Досвід організації дозвілля студентської молоді. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2013. Серія : Педагогіка, психологія, філософія. Вип. 192(1). С. 234–237.

71. Когут І. Роль позааудиторної роботи у формуванні професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови. *Імідж сучасного педагога*. 2013. № 5. С. 13–15.

72. Колодзько Т. М. Формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2005. 20 с.

73. Компетентнісний підхід у професійній підготовці майбутніх психологів : моногр. / авт. кол.; під наук. ред. Лозової О.М. Вінниця: 4 Віндрук, 2014. 184 с.

74. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> (дата звернення: 14.04.2019 р.).

75. Концепція реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року від 12.06.2019 № 419-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2019-p>. (дата звернення: 08.04.2019 р.).

76. Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років : проект. Стратегічна дорадча група «Освіта», 2014. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/NT1078>. (дата звернення: 09.04.2019 р.).

77. Корольова Т. В. Педагогічні умови формування фахової культури майбутніх лікарів у процесі їх гуманітарної підготовки. *Якість вищої освіти: чинники формування конкурентоспроможності випускників* : матеріали XXXIX Міжнар. наук.-метод. конф. (м. Полтава, 23–24 січ. 2014р.). Полтава, 2014. С. 263–265.

78. Кремень В. Підготовка вчителя в умовах переходу загальноосвітньої школи на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання. *Освіта України*. №42-42. URL: <http://www.ped.pressa.kiev.ua>. (дата звернення: 24. 07.2019 р.).

79. Критерій. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ, 1974. С. 431.
80. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка у запитаннях і відповідях : навч. посіб. Київ : Знання, 2006. 312 с.
81. Куліш Р. В. Інтерактивні підходи до організації педагогічної практики студентів у вищих навчальних закладах. *Вісник Черкаського університету* : зб. наук. пр. Черкаси : ЧНУ, 2009. Вип. 164. С. 38–42.
82. Лебедик І. В. Підготовка майбутніх учителів іноземних мов до професійної самореалізації у процесі вивчення фахових дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Кіровоград, 2007. 220 с.
83. Лейко С. В. Поняття «компетенція» та «компетентність» : теоретичний аналіз. *Педагогічний процес : теорія і практика*. 2013. № 4. С. 128–135.
84. Линенко А. Ф. Теорія і практика формування готовності студентів педагогічних вузів до професійної діяльності : дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.01. Київ, 1996. 44 с.
85. Литвин А. В. Застосування категорії «педагогічна умова» в наукових дослідженнях. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 6. С. 36.
86. Лісіна Л. Педагогічні умови формування етичної компетентності майбутнього вчителя початкової школи. URL: <http://bdpu.org/wpcontent/uploads/2019/02/Лариса-Лісіна.pdf> (дата звернення: 15.10.2021 р.).
87. Лозова В. І., Тройко Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання: навч. посіб. Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. 2-е вид., випр. і доп., Харків: «ОВС», 2002. 400 с.
88. Лозова В. І. Формування педагогічної компетентності викладачів вищих навчальних закладів освіти. *Педагогічна підготовка викладачів вищих навчальних закладів*: матеріали міжвуз. наук.-практ. конференції. Харків : ОВС, 2002. С. 3–8.

89. Лукач О. Рівні сформованості моральної культури у студентів вищих педагогічних навчальних закладів. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2011. Вип. 39. С. 73–78.

90. Лупиніс Т. Б. Організаційно-педагогічні умови та принципи формування інформаційної компетентності магістрантів соціальної роботи. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Серія : Педагогіка. 2012. Т. 188, вип. 176. С. 89–94.

91. Майбутньому вчителю про основи педагогічної майстерності : навч. посіб. / за ред. Е. О. Грішина. Тернопіль, 1993. С. 144–167.

92. Малахов В. А. Етика : курс лек. Острого: Вид-во Нац. уні-ту «Острозька академія», 2014. 214 с.

93. Малахов В. А. Етика : курс лекцій : навч. посіб. Київ : Либідь, 2001. 384 с.

94. Мартиненко С. М. Компетентнісний підхід у професійній підготовці вчителя початкової школи: здобутки, проблеми і перспективи: матеріали. Міськ. наук.-практ. семінару «Реалізація компетентнісного підходу до формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи» (11-12 грудня 2014 р). URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/7816> (дата звернення: 28.08.2020 р.).

95. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах : підручник / С. Ю. Ніколаєва та ін. Київ : Ленвіт, 2002. 328 с.

96. Микитенко Н. О. Модель іншомовної професійної компетентності майбутніх фахівців природничих спеціальностей. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2011. № 3. С. 112–121

97. Мисечко О. Становлення професійної підготовки вчителя іноземної мови в Україні як системи. *Історико-педагогічний альманах*. 2008. Вип. 1. С. 28–34.

98. Місечко О. Є. Міжкультурна парадигма іншомовної освіти: що криється в деталях? *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Серія: Педагогіка та психологія. 2018. Вип. 29. С. 62–71.
99. Мовчан В. С. Етика : навч. посіб. Київ : Знання, 2007. 483 с.
100. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посіб. 5-е вид, доп. і перер. Київ, 2007. 656 с.
101. Морозов С. М., Шкарапута Л. М. Компетентність. Словник іншомовних слів. Київ : Наукова думка, 2000. С. 282. URL: <https://archive.org/details/slovninshomovn> (дата звернення: 15.07.2019 р.).
102. Нагаєв В. М. Методика викладання у вищій школі: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 232 с.
103. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті Середня освіта в Україні. Нормативно-правове регулювання. Київ : Форум, 2004. С. 120–138.
104. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року від 25.06.2013 № 344/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (дата звернення: 23.09.2019 р.).
105. Національний освітній глосарій: вища освіта / В. М. Захарченко та ін. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. 100 с.
106. Ничкало Н. Педагогічна естетика і етика в діяльності НАПН України: сьогодення і погляд у майбутнє. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2012. Вип. 3. С. 7–19
107. Овчаренко Г. Е. Позанавчальна діяльність студентів у вищих навчальних закладах : сутнісні характеристики, структура та особливості [Текст]. *Освіта Донбасу*. 2008. № 5-6 (130-131). С. 35-38.
108. Олексів І. Етичні стандарти вищої освіти: від асоціацій до університетів. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету: Міжнародний благодійний Фонд «Міжнародний фонд досліджень освітньої політики» /за заг. ред.: Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова. Київ : Таксон, 2016. С. 183–196.

109. Онацький Є. Українська Мала Енциклопедія. Кн. 1: Літери Д–Є. Буенос-Айрес, 1958. 132 с.
110. Онучак Л. В. Педагогічні умови організації самостійної позааудиторної роботи студентів економічних спеціальностей: дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ. 2002. 200 с.
111. Освітньо-професійна програма «Середня освіта (Англійська мова та зарубіжна література)» для другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 014 Середня освіта (Мова і література (англійська)). URL: <https://msu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/06/> (дата звернення: 13.04.2020 р.).
112. Панченко В. Комунікативна культура майбутнього фахівця : теоретичний аналіз. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Педагогічні науки*. 2014. № 8. С. 49–52.
113. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. Київ : Пед. думка, 2001. 300 с.
114. Петренко Н. В. Формування професійно-етичної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2011. 20 с.
115. Петриченко Л. О. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до інноваційної діяльності в позааудиторній роботі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2007. 215 с.
116. Петрівський Я. Б., Безкоровайна О. В. Інноваційні підходи до організації методичної підготовки майбутнього вчителя англійської мови (на прикладі спільного проекту Британської Ради в Україні та МОН України «Шкільний вчитель нового покоління»). *Нова педагогічна думка*. 2018. № 4. С. 96–99.
117. Петрочко Ж. В. Формування духовності школярів у позанавчальній діяльності: історичний аспект. *Проблеми сучасної і професійної педагогіки*: зб. наук. пр.. Харків: Каравела, 2000. С. 190–197.

118. Пехота О. М. Індивідуальність учителя: теорія і практика: навч. посіб. Миколаїв: Іліон, перевидання 2009, 2011. 272 с.
119. Пікуль Л. В. «Уроки мислення» В. Сухомлинського і «Філософія для дітей» Метью Ліпмана. *Постметодика*. 2013. № 6 (115). С. 22–24.
120. Пінчук Л.М. Формування професійно-педагогічної компетентності маюбутніх учителів іноземної мови у позааудиторній. *Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова*. 2018. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи 61. с. 240–243.
121. Позааудиторна робота. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченко. Київ : Педагогічна думка, 2001. С. 167.
122. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи*. 2004. С. 66-72.
123. Про вищу освіту : Закон України № 1556-VII від 1 липня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 10.07.2021 р.).
124. Про затвердження концепції розвитку педагогічної освіти. Наказ міністерства освіти і науки України від 16.07.2018 №776. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [mon.gov.ua](http://mon.gov.ua) (дата звернення: 19.04.2020 р.).
125. Про освіту : Закон України № 2145-VIII від 5 вересня 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 07.07.2021р.).
126. Про основні засади державної комунікативної політики : Концепція проекту Закону України від 13.01.2010 № 85-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85-2010-p> (дата звернення: 02.07.2021р.).
127. Про Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України від 31.10.2011 № 1243 : наказ



МОН молоді та спорту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1243736-11> (дата звернення: 04.05.2021р.).

128. Про професійний розвиток працівників Закон України № 4312-VI від 12.01.2012 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4312-17#Text> (дата звернення: 08.05.2021р.).

129. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки від 23 лютого 2022 року №286-р: розпорядження URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-rozvitku-vishchoyi-osviti-v-ukrayini-na-20222032-roki-286->(дата звернення: 14.05.2020р.).

130. Професійний стандарт вчителя нового покоління / уклад. Н. Авшенюк, І. Андрощук, Л. Гриневич, С. Івашнюва, О. Лінник, Н. Софій. Київ, 2020. 69 с. URL: [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/40007/1/Linnik\\_O\\_PSVPSH.pdf](chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/40007/1/Linnik_O_PSVPSH.pdf) (дата звернення: 25.10. 2021р.).

131. Пономарьов О. С., Романовський О. Г. Професійна культура педагога: навч.-метод. посібник з дисциплін «Філософія освіти» та «Основи педагогіки вищої школи» для слухачів магіст. програм. Нац. техн. ун-т «Харк. політехн. ін-т». Харків: НТУ «ХПІ», 2011. 198 с.

132. Радул В. В., Кравцов В. О., Михайліченко М. В. Основи професійного становлення особистості сучасного вчителя: навч. посіб. Кіровоград: Імекс-ЛТД. 2007. 251 с.

133. Рамка безперервного професійного вдосконалення вчителів / Г. М. Куриш. URL: <https://ngschoolteacher.wixsite.com/cpdinsett/cpd-framework> (дата звернення: 12.04.2021р.).

134. Рамка безперервного професійного розвитку вчителів. URL: <https://www.britishcouncil.org.ua/programmes/english/opportunities/schools/cpd-framework> (дата звернення: 01.06.2021р.).

135. Рамський Ю. С. Формування інформаційної культури вчителя математики при вивченні методів обчислень в педагогічному вузі.

*Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання: зб. наук. пр. . Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2000. Вип. 2. С. 25–47.*

136. Рашевська Н. В. Мобільні інформаційно-комунікаційні технології навчання вищої математики студентів вищих технічних навчальних закладів: дис... канд. пед. наук: 13.00.10. Київ, 2011. 305 с.

137. Рибалко Л. С., Черновол-Ткаченко Р. І., Твердохліб Г. В. Професійна самореалізація педагогів: іншомовне освітнє середовище, технологія самореалізації вчителів іноземної мови. Харків : Вид. група «Основа», 2019. 112 с.

138. Рисаченко Г. О., Кубенко Н. Етична компетенція сучасного викладача. *Освіта, технікуми, коледжі*. 2009. № 2. С. 59–62.

139. Савченко О. Професійна підготовка вчителя: погляд польського вченого. *Рідна школа*. 2011. № 11. С. 45–47.

140. Саєнко Н. В. Культурологічний підхід до навчання іноземних мов у вищих технічних навчальних закладах : монографія. Харків : ХНАДУ, 2008. 344 с.

141. Самко А. Технологія «Світове кафе» (World cafe). 2021. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/727432/1/Світове%20кафе.pdf> (дата звернення: 19.07.2021р.).

142. Семченко Н. О. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у позааудиторній діяльності: дис... канд. пед. наук: 13.00.04 Харків, 2005. 215 с.

143. Сидорчук Н. Г. Порівняльний аналіз понять «компетенція» та «компетентність» як складних психолого-педагогічних феноменів. *Проблеми освіти* : зб. наук. пр. Вінниця-Київ, 2015. С. 78–81.

144. Синиця О. О. Професійно-етична культура викладача. *Актуальні проблеми вдосконалення навчального процесу* : тези доп. та повід. учасників II конф. шк. пед. майст. Нац. юрид. акад. Укр. ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2008. – С. 103–105.

145. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. *Методологія науково-педагогічних досліджень: підручник*. Рівне : Волинські обереги, 2013. 360 с.
146. Сігасва Л. Є. *Тенденції розвитку освіти дорослих в Україні (друга половина ХХ–початок ХХІ ст.): дис. ... докт. пед. наук: 13.00.01*. Київ, 2010. 571 с.
147. Слесик К. М. *Система формування етичної культури учнів основної школи у процесі навчання гуманітарних предметів : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.09*. Харків, 2014. 624 с.
148. Слободянюк О. М. *Роль і функції викладача у підготовці майбутнього покоління спеціалістів з високим рівнем професіоналізму і діловим етичним потенціалом. Проблеми інноватизації вищої професійної освіти : тези доп. І Міжнар. наук.-метод. конф. Дніпродзержинськ : «ДДТУ», 2013. С. 68–72.*
149. Словак К. І. *Інформаційно-комунікаційні технології активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів. Науковий вісник Донбасу [Електронний ресурс]. № 3(15). 2011. URL: [http://almamater.luguniv.edu.ua/magazines/elect\\_v/NN15](http://almamater.luguniv.edu.ua/magazines/elect_v/NN15) (дата звернення: 29.11.2021 р.).*
150. *Словник української мови : в 11 т. Київ : Наук. думка, 1971. Т. 2. 550 с.*
151. *Словник української мови : в 11 т. Київ : Наук. думка, 1973. Т. 4. С. 250. URL: <http://sum.in.ua/p/4/250/2> (дата звернення: 07.07.2021р.).*
152. *Словник-довідник з професійної педагогіки / за ред. А. В. Семенова. Одеса : Пальміра, 2006. 272 с.*
153. Смеречак Л. *Позааудиторна самостійна робота у системі професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів. Молодь і ринок, 2011. № 12. С. 63–65.*
154. Смирнова-Трибульська Є. М. *Педагогічна технологія дистанційного навчання з використанням системи CLMC. Постметодика. Полтава, 2007. № 6 (77). С. 19–27.*

155. Совтис Н. М. Поняття етичної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в освітньому процесі. *Педагогічний альманах* : зб. наук. пр. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2022. Вип. 51. С. 63–69.

156. Совтис Н. М. Поняття етичної компетентності у контексті філологічної освіти. *Інноваційна педагогіка* : зб. наук. пр. 2022. Вип. 49, т. 2, С. 172–176.

157. Сотська Г. І. Акмеологічний підхід в освіті України. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/709238/1/сотська2.pdf> (дата звернення: 22.07.2021р.).

158. Соціологія : словник термінів і понять / за ред. М. А. Козловця. Житомир : «Волинь», 2003. 236 с.

159. Станіславчук Н. І. Етична готовність як домінуюча ознака етичної компетентності студентів. *Фундаментальні та прикладні наукові дослідження : актуальні питання, досягнення та інновації* : матеріали І Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (27 бер. 2020 р.). Бердянськ: БДПУ, 2020. С. 100–103.

160. Станіславчук Н. І. Етична компетентність студента як невід'ємний компонент освітнього процесу у вищій школі. *Традиція і культура. Філософія мистецтва* : матеріали Міжнар. наук. конф. (19 квіт. 2019 р.). Київ. 2019. С. 45–46.

161. Станіславчук Н. І. Критерії, показники та рівні сформованості етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов. *Актуальні питання гуманітарних наук* : зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 35. Т. 8. С. 257–260.

162. Станіславчук Н. І. Особливості структури та сутності етичної компетенції майбутніх учителів іноземної мови. *Інновації у сучасній освіті: український та світовий контекст* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. . (18-19 квіт. 2019 р.). Умань: «Візаві». 2019. Ч.2. С. 116–118.

163. Станіславчук Н. І. Педагогічні умови ефективного формування етичної компетентності студентів-гуманітаріїв. *Наукові записки. Серія «Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти»*. Кропивницький : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2017. Вип. 11. Ч. 4. С. 178–182
164. Станіславчук Н. І. Позааудиторна діяльність як компонент навчання студентів факультету іноземної філології. *Актуальні питання науки* : матеріали I Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (30 квіт. 2020 р.). Бердянськ : БДПУ, 2020. С. 151–154.
165. Станіславчук Н. І. Роль етичної компетентності при підготовці майбутніх вчителів іноземної мови. *Інноватика у вихованні* : зб. наук. пр. 2018. № 8. С. 337–344.
166. Станіславчук Н. І. Формування етичної культури студентів на сучасному етапі розвитку суспільства. *Сучасні тенденції розвитку лінгвістики та лінгводидактики* : зб. матеріалів I Всеукр. наук.-практ. конф. (14 трав. 2020 р.). Рівне, 2020. С. 89–91.
167. Станіславчук Н.І. Комунікативна культура як складова фахової підготовки майбутнього вчителя іноземних мов. *Pedagogy: Theory, Science and Practice: Collective monograph*. New York, USA: Yunona Publishing, 2020. PP. 70–87.
168. Станіславчук Н. І. Основні критерії сформованості етичної компетентності у позааудиторній роботі. *The II International Scientific and Practical Conference “Modern trends of scientific development”*. (18-21 Jan, 2022). Vancouver, Canada, 2022. PP. 280–282.
169. Станіславчук Н. І. Етична компетентність майбутнього вчителя іноземної мови як предмет педагогічного дослідження. *Сучасні проблеми германського та романського мовознавства*: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (15 лют. 2022 р.). Рівне, 2022. С. 221-223.
170. Станіславчук Н. І. Формування етичної компетентності студентів у вищій школі. *Оновлення змісту, форми та методів навчання і*

*виховання в закладах освіти: зб. наук. пр.: наук. зап. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. Рівне: РДГУ, 2017. Вип. 17 (60). С. 278–280.*

171. Степаненко О. І. Формування професійно-педагогічної компетентності викладача в системі методичної роботи вищого навчального закладу. *Науково-методичний вісник «Педагогічний пошук»*. Луцьк, 2010. № 3(67). С. 11–14.

172. Стоян О. М. Організація дозвілля студентської молоді. Київ: Вища школа, 1984. С. 41.

173. Султанова Н. В. Педагогічні аспекти формування етичної компетентності майбутнього педагога. *Педагогічний альманах*. 2010. № 6. С. 155–159.

174. Тайлор (Тейлор), Едуард Бернетт. Філософський енциклопедичний словник. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України: Абрис, 2002. 627 с.

175. Таланова Ж. В. Підходи до розроблення галузевих рамок кваліфікацій в Європейському просторі вищої освіти. URL: <http://www.ihed.org.ua/ua/proinstytut/podii.html>. (дата звернення: 04.06.2019 р.)

176. Тимченко І. Формування комунікативної культури студентів у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2001. 20 с.

177. Тимченко Н. С. Формування професійно-етичних якостей майбутніх службовців-митників : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2003. 20 с.

178. Титова М. Академічна культура й етика у вищій освіті: європейський, національний та інституційний виміри. Лекція 3. URL: <https://docplayer.net/204801028-Lekciya-1-lekciya-3-akademichna-kultura-y-etika-u-vishchiy-osviti-ievropeyskiy-nacionalniy-ta-instituciyniy-vimiri.html> (дата звернення: 09.11.2020 р.).

179. Тихонович В. Моральність у полі інструментальних цінностей. Українське суспільство 1992–2007. Динаміка соціальних змін. Київ : ІС НАНУ, 2007. 317 с.
180. Трищ Д. Політична культура традиційних суспільств далекого Сходу: морально-етичний аспект. *Українська орієнталістика*: зб. наук. пр. 2013-2014. Вип. 7-8. С. 47–55.
181. Троцько Г. В. Теоретичні та методичні основи підготовки студентів до виховної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ.: Інститут ППРО, 1997. 54 с.
182. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук та ін. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
183. Холковська І. Л. Методика виховної роботи : практикум. Вінниця : ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського, 2005. 254 с.
184. Хоружа Л. Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів : теорія і практика. Київ : Преса України, 2003. 319 с.
185. Хоружа Л. Л. Теоретичні засади формування етичної компетентності майбутніх учителів початкових класів : автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ: Ін-т педагогіки АПН України. 2004. 36 с.
186. Хоружа Л. Л. Етична компетентність сучасного вчителя. URL: <http://ru.osvita.ua/school/theory/1915/> (дата звернення: 12.06.2021р.).
187. Хоружа Л. Л. Етичний розвиток педагога : навч. посіб. Київ : «Академвидав», 2012. 208 с.
188. Хоружа Л. Л. Теоретичні засади формування етичної компетентності майбутніх учителів початкових класів : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2004. 36 с.
189. Ціннісні орієнтири сучасної української школи. Міністерство Освіти і Науки України. 2019. 63 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Serpneva%20conferentcia/2019/Presentation-Roman-Stesichin.pdf> (дата звернення: 27.10.2021 р.).

190. Чернокозова В. Н., Чернокозов И. И. Професійна етика вчителя. Київ : Освіта, 1988. 144 с.
191. Чижевський Б. Г. Організаційно-педагогічні умови становлення ліцеїв в Україні. Київ : Інститут педагогіки АПН України, 1996. 249 с.
192. Чмут Т. К., Чайка Г. Л. Етика ділового спілкування : навч. посіб. 6-те вид., випр. і доп. Київ : Знання, 2007. 208 с.
193. Шабанова Ю. О. Конспект лекції на тему : «Педагогічна етика» для студентів магістратури за спеціальністю 8.000005 Педагогіка вищої школи. Донецьк, 2008. 13 с.
194. Шашенко С.Ю. Концептуальний підхід до організаційно-виховної роботи серед студентів. *Соціалізація особистості*: зб. наук. пр. Київ, 2000. Вип.1. С. 109–115
195. Ярошинська О. О. Проектування змісту професійної підготовки майбутніх учителів з метою створення інноваційного проекту їх освітнього середовища. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2016. Вип. 2 (84). С. 135–141.
196. Ясякевич Г. Роль учителя в структурі виховання гуманних відносин школярів. *Творча особистість вчителя*: проблеми теорії і практики, Київ: МО України, УДПУ ім. М.П. Драгоманова. 1997. С. 72–75.
197. Ясько О. М. Формування комунікативної культури майбутніх учителів іноземних мов засобами ресурсу Інтернет : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Старобільськ, 2017. 300 с.
198. Academic culture and ethics in higher education: European, national and institutional dimensions. URL: [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://jmm.sspu.edu.ua/artical/lekcii/kurs\\_academic%20culture/Lecture%203\\_AC.pdf](chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://jmm.sspu.edu.ua/artical/lekcii/kurs_academic%20culture/Lecture%203_AC.pdf) (дата звернення: 24.11.2021 р.).
199. Babiy S., Bezkorovaina O., Matviienko O., Petko S., Stanislavchuk N., Ternopil'ska V. Entrepreneurship model of professional development of



actuaries in Canada. *Journal of Entrepreneurship Education*. USA, 2019. Vol. 22. № 3. P. 1–6. (дата звернення: 14.08.2019 р.).

200. Background: Theory and research. *Moral development in the professions: Psychology and applied ethics. 1<sup>st</sup> ed.* / eds. J. R. Rest, D. Narváez. Psychology Press, 1994. P. 1–25.

201. Bezkorovaina O., Kulyk O., Ovsienko L., Petko L., Soichuk R., Stanislavchuk N. Entrepreneurship Education of Future Travel Managers. *Journal of Entrepreneurship Education*. USA, 2019. Vol. 22. № 6. P. 1–6. (дата звернення: 19.09.2019 р.).

202. Campbell E. The Ethics of Teaching as a Moral Profession. *Curriculum Inquiry*, 2008. V. 38, № 4. P. 357–385. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1467-873X.2008.00414.x> (дата звернення: 26.10.2021 р.).

203. Code of Ethics for Scientists. URL: <http://www.codex.vr.se/en/texts/Uppsala%20codex.pdf>. (дата звернення: 29.10.2020 р.).

204. De Schrijver A., Maesschalck J. A New Definition and Conceptualization of Ethical Competence. *Achieving Ethical Competence for Public Service Leadership* / ed. D. Menzel and T. Cooper. Armonk: M.E. Sharpe, 2013. P. 29–51.

205. Deci E., Ryan R. Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions. *Contemporary Educational Psychology*. 2000. № 25. P. 54–67.

206. Endicott, Leilani Ethical sensitivity: activity booklet 1 [online]. 2001, 100 s.

207. Horn R. C. On Professions, Professionals, and Professional Ethics. Malvern, Pn: American Institute for Property and Liability Underwriters, 1978. 114 p.

208. Hrynchenko I. B. The descriptive analysis of professional training teachers-to-be in physical education and sports in Europe and Ukraine.

Tutystyka. Sport i Zdrowie. 2013. P. 3. URL: <http://www.tsz.po.opole> (дата звернення: 15.07.2020 р.).

209. Juneja P. Theory X and Theory Y. *Management Study Guide*. URL: <https://www.managementstudyguide.com/theory-x-y-motivation.htm> (дата звернення: 05.10.2020 р.).

210. Karsing E. D. Morele competentie in organisaties. Assen: Koninklijke Van Gorcum B.V., 2001. 116 p.

211. Klieme, Eckhard; Avenarius, Hermann; Blum, Werner; Döbrich, Peter; Gruber, Hans; Prenzel, Manfred; Reiss, Kristina; Riquarts, Kurt; Rost, Jürgen; Tenorth, Heinz-Elmar; Vollmer, Helmut J.; Bundesministerium für Bildung und Forschung: Zur Entwicklung nationaler Bildungsstandards. Eine Expertise. Bonn, Berlin: BMBF 2003, 224 p.

212. Malone T., Lepper M. Making learning fun: A taxonomy of intrinsic motivations of learning. Snow R., Farr M. (Eds.). *Aptitude, learning, and instruction*. Vol. 3. – New York: Lawrence Erlbaum, 1987. P. 223–253.

213. Meine M. F. To be or not to be: The issue of ethical competence / *Paper presented at the Conference of the National Schools of Public Affairs and Administration*, Crystal City, VA, October 15, 2009.

214. Narvaez D., Endicott L. Ethical Sensitivity: Nurturing Character in the Classroom. EthEx series, book 1. Notre Dame, IN: ACE Press, 2009. 192 p.

215. Oser F. Models of Moral Motivation. *Handbook of Moral Motivation: Theories, Models, Applications*. / ed. K. Heinrichs, F. Oser, and T. Lovat. Rotterdam: Sense Publishers, 2013. PP. 7–24.

216. Pan-European Platform on Ethics, Transparency and Integrity in Education (ETINED). Ethical behavior of all actors in education. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680692398>. (дата звернення: 16.09.2019 р.).

217. Raven, J., & Stephenson, J. (Eds.) *Competence in the Learning Society*. New York: Peter Lang, 2001. P. 348.

218. Rest J. R. *Moral Development: Advances in Research and Theory*. New York: Praeger, 1986. 224 p.
219. Richards, A., Thomas, J. Templin, T., Gaudreault, K. Understanding the realities of school life: recommendations for the preparation of physical education teachers. *Quest*. 2013. 65 (4). P. 442–457.
220. Robert J. Dickey. *Assessing Ethical Standards for EFL Teaching Professionalism*. 2006. P. 16-23.
221. Rogers, C. R. *On Becoming a person: A psychotherapists view of psychotherapy*. Houghton Mifflin. 1961. 367 p.
222. Schwippert, Knut; Franz E. Weinert (Hrsg.): *Leistungsmessungen in Schulen*. Weinheim und Basel: Beltz. 2001. 398 S.
223. Slyusarenko N., Vlasenko O., Gryshchenko T., Novoseletska I., Shakhrai V., Stanislavchuk N. Professional competence building of the entrepreneurs through improving the quality of business education. *International Journal of Entrepreneurship*. 2021. Vol. 25, № 7. PP.1–8 (дата звернення: 11.12.2020 р.).
224. Statement of ethical principles. NAFSA Association of International Educators. URL: <https://www.nafsa.org/about-us/about-nafsa/nafsas-statement-ethical-principles> (дата звернення: 08.09.2020 р.).
225. The Bucharest Declaration concerning Ethical Values and Principles for Higher Education in the Europe Region (2004). Bucharest, Romania, 2-5 September 2004. URL: [https://iqaa.kz/images/doc/Bologna/Bucharest%20Declaration%20\(2004\).pdf](https://iqaa.kz/images/doc/Bologna/Bucharest%20Declaration%20(2004).pdf) (дата звернення: 16. 09. 2019 р.).
226. *The Concise Oxford English Dictionary*. Oxford University Press; 12th edition (August 1, 2011). 1728 p.
227. *The European Code of Conduct for Research Integrity Revised Edition*, Berlin 2017. URL: <http://www.allea.org/wpcontent/uploads/2017/03/ALLEA-European-Code-of-Conduct-for-Research-Integrity-2017-1.pdf>. (дата звернення: 25.08.2019 р.).

228. The EU Council Conclusions on Research Integrity URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14853-2015-INIT/en/pdf (дата звернення: 10.08.2019 р.).

229. Therapist's View of Psychotherapy – PDFDrive.com (vnbrims.org) (дата звернення: 21.12.2021 р.).

230. Tuning, Educational Structures in Europe. Learning outcomes. Competences. Methodology. 2001 - 2009. URL: www. Relintdeusto / Tuning Project (дата звернення: 16.07.2020 р.).

231. Whitton N. Motivation and computer game-based learning. In ICT: Providing choices for learners and learning. Proceedings ascilite Singapore 2007. — URL: <http://www.ascilite.org.au/conferences/singapore07/procs/whitton.pdf> (дата звернення: 05.08.2020 р.).

**ДОДАТКИ****Додаток А****СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ****НАУКОВІ ПРАЦІ, В ЯКИХ ОПУБЛІКОВАНО ОСНОВНІ  
РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ****Статті у періодичних наукових виданнях, проіндексованих у базах  
даних Web of Science Core Collection та/або Scopus**

1. Slyusarenko N., Vlasenko O., Gryshchenko T., Novoseletska I., Shakhrai V., **Stanislavchuk N.**, Yakymchuk O. Professional competence building of the entrepreneurs through improving the quality of business education. *International Journal of Entrepreneurship*. 2021. Vol. 25, № 7. PP.1–8

**Статті у наукових фахових виданнях України**

2. Станіславчук Н. І. Педагогічні умови ефективного формування етичної компетентності студентів-гуманітаріїв. *Наукові записки. Серія «Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти»*. Кропивницький : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2017. Вип. 11. Ч. 4. С. 178–182
3. Станіславчук Н. І. Роль етичної компетентності при підготовці майбутніх вчителів іноземної мови. *Інноватика у вихованні* : зб. наук. пр. 2018. № 8. С. 337–344.
4. Станіславчук Н. І. Критерії, показники та рівні сформованості етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов. *Актуальні питання гуманітарних наук* : зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 35. Т. 8. С. 257–260.

### **Статті у наукових виданнях інших держав**

5. Станіславчук Н.І. Комунікативна культура як складова фахової підготовки майбутнього вчителя іноземних мов. *Pedagogy: Theory, Science and Practice: Collective monograph*. New York, USA: Yunona Publishing, 2020. PP. 70-87.

### **ОПУБЛІКОВАНІ ПРАЦІ АПРОБАЦІЙНОГО ХАРАКТЕРУ**

6. Станіславчук Н. І. Етична компетентність студента як невід’ємний компонент навчального процесу у вищій школі. *Традиція і культура. Традиція і культура. Філософія мистецтва* : матеріали Міжнар. наук. конф. (19 квіт. 2019 р.). Київ. 2019. С. 45–46.

7. Станіславчук Н. І. Особливості структури та сутності етичної компетенції майбутніх учителів іноземної мови. *Інновації у сучасній освіті: український та світовий контекст*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (18-19 квіт. 2019 р.). Умань: «Візаві». 2019. Ч.2. С. 116–118.

8. Станіславчук Н. І. Етична готовність як домінуюча ознака етичної компетентності студентів. *Фундаментальні та прикладні наукові дослідження: актуальні питання, досягнення та інновації* : матеріали I Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (27 бер. 2020 р.). Бердянськ: БДПУ, 2020. С. 100–103.

9. Станіславчук Н. І. Формування етичної культури студентів на сучасному етапі розвитку суспільства. *Сучасні тенденції розвитку лінгвістики та лінгводидактики*: зб. матеріалів I Всеукр. наук.-практ. конф. (14 трав. 2020 р.). Рівне, 2020. С. 89–91.

10. Станіславчук Н. І. Позааудиторна діяльність як компонент навчання студентів факультету іноземної філології. *Актуальні питання науки*: матеріали I Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (30 квіт. 2020 р.). Бердянськ: БДПУ, 2020. С. 151–154.

11. Станіславчук Н.І. Етична компетентність майбутнього вчителя іноземної мови як предмет педагогічного дослідження. *Сучасні проблеми*

*германського та романського мовознавства*: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (15 лют. 2022 р.). Рівне, 2022. С. 221-223..

12. Станіславчук Н.І. Основні критерії сформованості етичної компетентності у позааудиторній роботі. *The II International Scientific and Practical Conference “Modern trends of scientific development”*. (18-21 Jan, 2022). Vancouver, Canada, 2022. PP. 280–282.

**ОПУБЛІКОВАНІ ПРАЦІ, ЯКІ ДОДАТКОВО ВІДОБРАЖАЮТЬ  
НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ**

13. Станіславчук Н. І. Формування етичної компетентності студентів у вищій школі. *Оновлення змісту, форми та методів навчання і виховання в закладах освіти*: зб. наук. пр.: наук. зап. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. Рівне: РДГУ, 2017. Вип. 17 (60). С. 278–280.

14. Безкоровайна О. В., Станіславчук Н. І. Позааудиторна діяльність як важлива складова формування етичної компетентності студентів. *Topical issues of pedagogy: Collective monograph*. Roma, Italia: Editoria di Modena, 2019. PP.146–166.

**Відомості про апробацію результатів дисертації Станіславчук  
Наталії Іванівни «Формування етичної компетентності майбутніх  
учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності» зі спеціальності  
011 Освітні, педагогічні науки**

Основні положення та результати дисертаційної роботи представлено в доповідях на наукових, науково-практичних, науково-методичних конференціях та семінарах різного рівня, зокрема:

Міжнародних:

1. VI Міжнародна науково-практична конференція здобувачів освіти та молодих науковців «Наука, освіта, суспільство очима молодих» (Рівне, Рівненський державний гуманітарний університет 14-15 травня 2013 р.). Форма участі – виступ.

2. IV Міжнародна науково-практична онлайн-інтернет конференція «Проблеми та інновації в природничо-математичній, технологічній і професійній освіті» (Кропивницький, Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка 17-21 квітня 2017 р.). Форма участі – виступ.

3. Міжнародна наукова конференція «Гуманітарна парадигма як стратегія інноваційного розвитку освіти» (Рівне, Рівненський державний гуманітарний університет 16-17 червня 2017 р.). Форма участі – виступ.

4. XVI Міжнародні педагогічно-мистецькі читання пам'яті професора О.П. Рудницької з проблеми «Неперервна педагогічна освіта в Україні і зарубіжжі: досвід, інновації, тенденції» (Київ, Національна академія педагогічних наук України 06 грудня 2018 р.). Форма участі – виступ.

5. Міжнародна науково-практична конференція «Університет і школа: перспективи співпраці» (Рівне, Рівненський державний гуманітарний університет 11-12 квітня 2019 р.). Форма участі – виступ.

6. II Міжнародна науково-практична конференція «Інновації в сучасній освіті: український та світовий контекст» (Умань, Уманський



державний педагогічний університет імені Павла Тичини 18-19 квітня 2019 р.). Форма участі – виступ.

7. Міжнародна наукова конференція «Традиція і культура. Філософія мистецтва» (Київ, Інститут проблем виховання НАПН України 19 квітня 2019 р.). Форма участі – виступ.

8. IV Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Проблеми лінгвістичної семантики» (Рівне, Рівненський державний гуманітарний університет 21 листопада 2019 р.). Форма участі – виступ.

9. I Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Фундаментальні та прикладні наукові дослідження: актуальні питання, досягнення та інновації» (Бердянськ, Бердянський державний педагогічний університет 27 березня 2020 р.). Форма участі – виступ.

10. III Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Інновації в сучасній освіті: український та світовий контекст» (Умань, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини 10 квітня 2020 р.). Форма участі – виступ.

11. I Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Актуальні питання науки» (Бердянськ, Бердянський державний педагогічний університет 30 квітня 2020 р.). Форма участі – виступ.

12. V Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Проблеми лінгвістичної семантики» (Рівне, Рівненський державний гуманітарний університет 20.11.2020 р.). Форма участі – виступ.

13. 6 міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми германського та романського мовознавства» (Рівне, Рівненський державний гуманітарний університет 15.02.2021р. Форма участі – виступ.

Всеукраїнських:

14. Перша всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасні проблеми германського та романського мовознавства» (Рівне, Рівненський державний гуманітарний університет 18-19 квітня 2013 р.). Форма участі – виступ.

15. Всеукраїнський круглий стіл «Духовність і мораль у сучасній Україні та світі: проблеми і перспективи» (Рівне Рівненський державний гуманітарний університет 13 листопада 2018 р.). Форма участі – виступ.

16. Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Сучасний вчитель початкової школи: проблеми і перспективи в контексті освітньої реформи» (Рівне Рівненський державний гуманітарний університет 29 березня 2019 р.) Форма участі – виступ.

17. Перша Всеукраїнська науково-практична конференція «Оптимізація процесу навчання іноземних мов у закладах вищої освіти гуманітарного та технічного напрямів» (Рівне Рівненський державний гуманітарний університет 10-11 квітня 2019 р.). Форма участі – виступ.

18. XXVI Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі із сучасністю. Методична спадщина педагога в контексті ідей нової української школи» (Рівне, Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти 27 вересня 2019 р.). Форма участі – виступ.

19. Всеукраїнська науково-практична конференція «Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах» (Київ, Національна академія педагогічних наук України 24-25 жовтня 2019 р.). Форма участі – виступ.

20. Всеукраїнська науково-практична е-конференція «Імплементация інклюзивної освіти в контексті реформування нової української школи» (Рівне, Рівненський державний гуманітарний університет 28.04.2020 р.). Форма участі – виступ.

21. I Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасні тенденції розвитку лінгвістики та лінгводидактики» (Рівне, Національний університет водного господарства та природокористування 14 травня 2020 р.). Форма участі – виступ.

22. Всеукраїнська науково-практична конференція «Педагогічна толерантність як складова професіограми вчителя (актуалізація ідей В.О.

Сухомлинського)» (Миколаїв, Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського 24-25 вересня 2020 р.). Форма участі – виступ.

23. Всеукраїнська науково-практична конференція «Формування у школярів та студентської молоді нових смислів в освітньо-виховному процесі» (Рівне, Рівненський державний гуманітарний університет 30 жовтня 2020 р.). Форма участі – виступ.

24. Всеукраїнська науково-практична конференція «Професійний розвиток педагога у високосмисловому полі сучасної освіти» (Рівне, Рівненський державний гуманітарний університет 30.03.2021 р.). Форма участі – виступ.

Регіональних:

25. II Регіональна науково-практична конференція «Виховання особистості в контексті реформування української школи і розвитку педагогічної науки» (пам'яті професора С. Г. Карпенчук) (Рівне, Рівненський державний гуманітарний університет 17 жовтня 2019 р.). Форма участі – виступ.

26. Звітні наукові конференції викладачів, співробітників і здобувачів вищої освіти Рівненського державного гуманітарного університету (Рівне, Рівненський державний гуманітарний університет 2018–2021 рр.). Форма участі – виступ.

## Додаток В

### Довідки впровадження результатів дослідження.

### Довідка впровадження №1 Рівненський державний гуманітарний університет



#### МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул.Ст.Бандери, 12, м. Рівне, 33028, тел. (0362) 63-42-24, факс (0362) 62-03-56  
E-mail: rectorat@rshu.edu.ua, код ЄДРПОУ 25736989

01.09.2022 № 01-12/41

На № \_\_\_\_\_ від \_\_\_\_\_

#### Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження  
**Станіславчук Наталії** Іванівни «Формування етичної компетентності  
майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності»  
поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011  
«Освітні, педагогічні науки»

Матеріали дисертаційного дослідження Н.І. Станіславчук щодо формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності були апробовані в Рівненському державному гуманітарному університеті впродовж 2018-2021 років, а саме: схарактеризовано та виявлено критерії, показники та рівні сформованості етичної компетентності у майбутніх учителів іноземної мови в позааудиторній діяльності; розроблено змістову структуру етичної компетентності у майбутніх учителів іноземної мови в позааудиторній діяльності та її змістову модель.

Результати впровадження матеріалів дисертаційного дослідження Н.І. Станіславчук «Формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності» підтвердили її теоретичну і практичне значущість

Проректор з наукової роботи



Олександр ДЕЙНЕГА

## Довідка про впровадження №2. Мукачівський державний університет



### МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Ужгородська, 26, м. Мукачево, 89600, телефон/факс (03131) 2-11-09  
E-mail: [www.msu.edu.ua](http://www.msu.edu.ua), [info@msu.edu.ua](mailto:info@msu.edu.ua), код ЄДРПОУ 36246368

від 01.08.2022 № 886

**ДОВІДКА**  
**про впровадження результатів дисертації**  
**Станіславчук Наталії Іванівни**  
**«Формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов**  
**у позааудиторній діяльності»**  
**поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за**  
**спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки**

Упродовж 2018-2021 навчальних років на базі Мукачівського державного університету Станіславчук Наталія Іванівна проводила дослідження присвячене формуванню етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності.

Станіславчук Н.І. були розроблені критерії, показники та рівні сформованості етичної компетентності, спрямовані на формування етичної компетентності студентів у процесі підготовки майбутніх учителів іноземної мови. Дисертаційна робота характеризується науковою новизною, має теоретичну і практичну цінність, що полягає у розкритті актуальності наукової проблеми формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності в освітньому процесі.

У ході дослідження встановлено, що результати дозволяють істотно підвищити рівень сформованості етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності і можуть бути рекомендовані для впровадження у практику ЗВО України.

Довідка видана для пред'явлення за місцем захисту дисертації.

Перший проректор



Володимир ГОБЛИК

## Довідка про впровадження №3. Волинський національний університет імені Лесі Українки



### МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

просп. Волі, 13, м. Луцьк, 43025, тел. (0332) 24-10-07, (0332) 72-01-23  
e-mail: post@vnu.edu.ua, web: http://www.vnu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02125102

30.08.2022 № 0324/01/1938 Г

на № \_\_\_\_\_ від \_\_\_\_\_

Г

Г

#### Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

**Станіславчук Наталії Іванівни**

**«Формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності»,** поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки»

У Волинському національному університеті імені Лесі Українки протягом 2018-2021 рр. було впроваджено результати наукового дослідження Станіславчук Наталії Іванівни щодо формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності.

Безперечним є те, що матеріали дисертаційного дослідження, які подані у наукових статтях, у своїй сукупності обґрунтовано та досить змістовно характеризують засади процесу формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності.

Дисертація є актуальною, має вагоме теоретичне та практичне значення у процесі підготовки майбутніх учителів іноземної мови у позааудиторній діяльності.

Результати впровадження дисертаційного дослідження Н. І. Станіславчук «Формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності» обговорено та затверджено на засіданні кафедри практики англійської мови Волинського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 1 від 26 серпня 2022 р.).

Ректор




Анатолій ЦЬОСЬ

Еліна Коляда 0506874052

**Довідка про впровадження №4. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка**

УКРАЇНА  
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ  
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА  
вул. М.Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027,  
тел. (0352)43-58-80, факс (0352)43-60-02  
e-mail: info@tnpu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02125544



UKRAINE  
MINISTRY OF EDUCATION AND  
SCIENCE OF UKRAINE  
TERNOPIL VOLODYMYR HNATIUK  
NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY  
2 M. Kryvonosa st., Ternopil, 46027, Ukraine  
tel. +38 0352 43 60 67, fax: +38 0352 43 60 02  
e-mail: info@tnpu.edu.ua

Від "30" 08 2022 р. № 697-33/03 На № \_\_\_\_\_ від " " 20\_\_ р.

**Довідка**

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

**Станіславчук Наталії Іванівни**

**«Формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності»**

поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії  
за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

Починаючи з другого семестру 2021/2022 навчального року на кафедрі англійської філології та методики навчання англійської мови ТНПУ ім. В.Гнатюка упроваджено в навчально-виховний процес результати дисертаційного дослідження Н.І.Станіславчук, присвяченого формуванню етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності.

Викладачі кафедри англійської філології та методики навчання англійської мови ТНПУ ім. В.Гнатюка використовують матеріали, положення і висновки дослідження дисертантки під час проведення лекційних та практичних занять з окремих навчальних дисциплін, а також при підготовці курсових, магістерських робіт. Експериментальна апробація матеріалів дисертаційного дослідження Н.І. Станіславчук стверджує про доцільність їх використання для майбутніх вчителів іноземних мов в освітньому процесі педагогічного закладу вищої освіти.

Довідку про впровадження результатів дисертаційного дослідження Станіславчук Н. І. на тему «Формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності» обговорено і схвалено на засіданні кафедри англійської філології та методики навчання англійської мови ТНПУ ім. В. Гнатюка (протокол № 1 від 30 серпня 2022 року).

Проректор з наукової роботи та міжнародного співробітництва

Галина ФАЛЬФУШИНСЬКА



**Довідка про впровадження №5. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського**



**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
імені Михайла Коцюбинського**

вул. Острозького, 32, м. Вінниця, 21001, Україна, тел. (0432) 616-620, факс (0432) 612-812, E-mail: info@vspu.edu.ua код ЄДРПОУ 02125094

15.08.2022р. № 08/19

на № \_\_\_\_\_

**ДОВІДКА**

про впровадження результатів дисертаційного дослідження  
**Станіславчук Наталії Іванівни**  
**«Формування етичної компетентності майбутніх учителів  
іноземних мов у позааудиторній діяльності»**  
поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії  
за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

Матеріали дисертаційного дослідження Станіславчук Наталії Іванівни упродовж 2018-2021 рр. використовувалися у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського.

Результати практичної апробації підтвердили ефективність обґрунтованих дисертанткою умов формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності.

Практичну цінність дисертаційного дослідження Станіславчук Н.І. становить запропонований перелік заходів, що сприятиме вдосконаленню формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності в освітньому процесі Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Аналіз результатів упровадження матеріалів дисертації Станіславчук Н.І. засвідчив ґрунтовність виконаного дослідження, його вагоме теоретичне та практичне значення.

Проректор з наукової роботи



Алла КОЛОМІЄЦЬ

Євген Громов (0432) 61-80-72



**Довідка про впровадження №6. Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка**



**ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ  
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА**

**МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

вул. Шевченка, 1, м. Кропивницький, 25006, тел. (0522) 32-08-89, факс (0522) 24-85-44  
E-mail: mails@cuspu.kr.ua, код ЄДРПОУ 02125415

24.06.2022 № 22-11  
На \_\_\_\_\_ від \_\_\_\_\_ р.

**Довідка**  
про впровадження результатів дисертаційного дослідження  
**Станіславчук Наталії Іванівни**  
**«Формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності»,**  
поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю  
011 Освітні, педагогічні науки

Результати дисертаційної роботи Станіславчук Н.І. з теми «Формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності» є актуальними в умовах трансформації вищої освіти. Тому впродовж 2018-2021 рр. на базі Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка здійснювалося впровадження результатів дисертаційного дослідження Станіславчук Н.І. згідно зазначеною темою наукового дослідження.

Теоретична цінність зазначених методичних розробок та наукових напрацювань Станіславчук Н.І. полягає у формуванні етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності.

Варто відзначити, що дисертаційне дослідження має практичне значення, оскільки воно спрямоване на вдосконалення формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності на основі впровадження і використання активних методів навчання, дослідницько-орієнтованого навчання, що містить інноваційний характер відповідно вимогам освітнього процесу.

Довідка впровадження результатів дисертаційного дослідження Станіславчук Наталії Іванівни за темою «Формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у позааудиторній діяльності» обговорено та схвалено на засіданні кафедри педагогіки та менеджменту освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 13 від 09 червня 2022 р.).

Проректор з наукової роботи



Лілія КЛОЧЕК

## Додаток Г

### Діагностичний інструментарій для визначення рівнів сформованості етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов

#### Анкета визначення рівня сформованості професійно-етичних знань (за Р. Зозуляк-Случик)

1. Розкрийте суть понять:

«етика» – \_\_\_\_\_

«етична компетентність» – \_\_\_\_\_

«етична компетентність вчителя» – \_\_\_\_\_

«етична культура» – \_\_\_\_\_

«професійна етика» – \_\_\_\_\_

«мораль» – \_\_\_\_\_

«морально-етичні якості » – \_\_\_\_\_

2. Назвіть основні функції професійної етики \_\_\_\_\_

3. Яку роль виконує професійна етика у роботі вчителя? \_\_\_\_\_

4. Чи є етична компетентність характеристикою професіоналізму вчителя?

5. Які навчальні дисципліни забезпечують формування етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов?

6. Яким чином позааудиторна діяльність сприяє формуванню етичної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов?

7. Чим пояснюються підвищені морально-етичні вимоги до вчителя нового покоління?

8. Чи вважаєте Ви, що рівень сформованості етичної компетентності сприяє ефективній професійній діяльності вчителя іноземних мов?

9. Чи вважаєте Ви себе особистістю із сформованою етичною компетентністю?

10. Чи відчуваєте Ви у собі потребу в систематичному оволодінні знаннями у сфері етичної компетентності?

Дякуємо за відповіді!

**Тест**  
**(за Р. Зозуляк-Случик)**

Проранжуйте запропоновані варіанти сформованих професійно-етичних знань, де 5 – найвищий бал оцінки, 1 – найнижчий

№№	назва	Параметри оцінювання рівнів сформованості професійно-етичних знань	1	2	3	4	5
1	Інтелектуальні знання	<ul style="list-style-type: none"> <li>– наявність загальноетичних знань;</li> <li>– знання морально-етичних категорій і понять;</li> <li>– знання принципів, функцій, завдань професійної етики;</li> <li>– володіння системою знань сучасних професійно-етичних технологій;</li> <li>– знання способів і методів засвоєння морально-етичних знаннями;</li> </ul>					
2	Етичні знання	<ul style="list-style-type: none"> <li>– наявність морально-етичних знань у сфері загальнолюдської діяльності;</li> <li>– наявність морально-етичних знань у сфері професійної діяльності;</li> <li>– обізнаність із формами і методами професійно-етичного навчання;</li> <li>– обізнаність з моделюванням навчальних етичних ситуацій;</li> <li>– морально-етична оцінка педагогічних явищ і процесів;</li> </ul>					
3	Комунікативні знання	<ul style="list-style-type: none"> <li>– знання способів професійно-етичної взаємодії;</li> <li>– знання культури спілкування з іншими здобувачами освіти</li> <li>– знання культури спілкування з викладачами;</li> </ul>					

№№	назва	Параметри оцінювання рівнів сформованості професійно-етичних знань	1	2	3	4	5
4	Рефлексивні знання	<ul style="list-style-type: none"> <li>– знання своїх основних морально-особистісних і професійно-етичних якостей та рис;</li> <li>– рефлексія своїх позитивних якостей і недоліків, що сприяють або перешкоджають ефективній освітній діяльності, володіння прийомами і способами їх набуття (чи подолання);</li> <li>– прагнення до особистісного, емоційного, інтелектуального і професійного саморозвитку та самовдосконалення</li> </ul>					

Дякуємо за відповіді!

**Анкета**  
**визначення рівня сформованості професійно-педагогічної мотивації**

1. Хто вплинув на вибір Вами професії вчителя іноземних мов?
2. Назвіть чинники вибору Вами професії вчителя?
3. Чи відповідає обрана Вами професія і спеціальність Вашим інтересам і здібностям?
4. Якими якостями повинен володіти вчитель іноземних мов для ефективної професійної діяльності?
5. Заклад освіти, в якому Ви здобуваєте спеціальність вчителя іноземних мов, спроможний забезпечити такі якості?
6. Назвіть чинники, що ускладнюють процес формування у Вас етичної компетентності.
7. Назвіть основні, на Вашу думку, професійно-етичні цінності.
8. Чи відчуваєте Ви потребу у формуванні готовності до етичної компетентності?
9. Яким чином організована у Вашому ЗВО позааудиторна діяльність впливає на формування етичної компетентності здобувачів освіти?

Дякуємо за відповіді!

**Тест «Педагогічні цінності»  
(за Л. Григорович)**

Проранжуйте запропоновані цінності в межах 5 балів, де 1 – найнижчий бал ранжування, 5 – найвищий.

<b>№№</b>	<b>Назва цінності</b>	<b>1</b>	<b>2</b>	<b>3</b>	<b>4</b>	<b>5</b>
1	Життєва активність, активно виражене прагнення до саморозвитку, самоудосконалення					
2	Цінності особистого фізичного здоров'я					
3	Цінності особистого психічного здоров'я					
4	Цінності особистого соціального здоров'я					
5	Цінності, спрямовані на інтелектуальний розвиток здобувача освіти					
6	Морально-етичні цінності та їх усвідомлення здобувачами освіти					
7	Цінності, що розкривають естетичне сприйняття світу					
8	Ціннісна спрямованість на творче самовираження в позааудиторній діяльності					
9	Цінності, спрямовані на навчальні досягнення					
10	Цінності соціальної взаємодії					

Дякуємо за відповіді!

**Анкета визначення рівня сформованості професійно-етичних умінь  
(за Р. Зозуляк-Случик)**

Проранжуйте запропоновані варіанти сформованих професійно-етичних знань, де 5 – найвищий бал оцінки, 1 – найнижчий

№№	Назва умінь	Параметри оцінювання рівнів сформованості професійно-етичних знань	1	2	3	4	5
1	Інтелектуальні	Володіння способами і методами засвоєння морально-етичними знаннями; уміння і здатність здійснювати аналіз, синтез, порівняння морально-етичних явищ; уміння оволодівати новими знаннями професійно-етичного характеру; уміння використовувати етичних категорій, здатність оперувати етичними категоріям в щоденному житті					
2	Етичні	використання морально-етичних умінь у сфері загальнолюдської діяльності; використання морально-етичних умінь у сфері професійної діяльності; володіння формами і методами професійно-етичного навчання; уміння моделювати навчальні етичні ситуації; уміння здійснювати морально-етична оцінка педагогічних явищ і процесів					
3	комунікативні	Володіння способами професійно-етичної взаємодії; Володіння культурою					

		спілкування з іншими здобувачами освіти Володіння культурою спілкування з викладачами					
4	рефлексивні	уміння осмислювати свої професійно-моральні дії; уміння здійснювати оцінювання та корекцію своєї професійно-морально-етичної діяльності; прагнення до особистісного професійно-етичного зростання					

Дякуємо за відповіді!



## Додаток Д

### “The World Café”

“The World Café” (Світове кафе) – всесвітньо відома технологія, яка дозволяє залучити у процес обговорення учасників та створити майданчик для рефлексії отриманого досвіду, планування та створення нових творчих ідей і продуктів. Розмова між учасниками є творчим процесом, що сприяє обміну знаннями та досвідом, а також створенню можливостей для подальшого співробітництва.

Тема засідання: Взаємодія суспільства з людьми з обмеженими можливостями.

Дата засідання: 21 жовтня 2021 року

Місце засідання: Рівненський державний гуманітарний університет

Співпраця з іншими: в межах міжнародної програми ERASMUS+,

#### Питання для обговорення:

1. Хто такі люди з обмеженими можливостями.
2. Взаємодія держав з людьми з обмеженими можливостями.
3. Що таке громада? Які є види громад та як створити свою громаду.
4. Шляхи і способи взаємодії громади та принципи волонтерства для людей з особливими потребами.
5. Роль громади у соціалізації групи людей з особливими потребами.  
Створення власної громади.

update

# СВІТОВЕ КАФЕ



**ОБГОВОРИЛИ:**

**ХТО ТАКІ ЛЮДИ З ОБМЕЖНИМИ  
МОЖЛИВОСТЯМИ?**

**ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВИ З ЛЮДЬМИ  
З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ**

**ЩО ТАКЕ ГРОМАДА?  
ЯКІ Є ВИДИ ГРОМАД ТА ЯК  
СТВОРИТИ ВЛАСНУ ГРОМАДУ?**

# **ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВИ**

- надавати можливості людям з особливими потребами нормально пересуватися у всіх видах транспорту
- без проблем потрапляти до громадських будівель, рухатися вулицями
- отримувати роботу
- задовольняти свої культурні потреби

На цей час ці пункти в нашій державі не реалізовані у всіх куточках країни

інтеграція та запровадження відбувається, але потребує масштабності

# ГРОМАДА

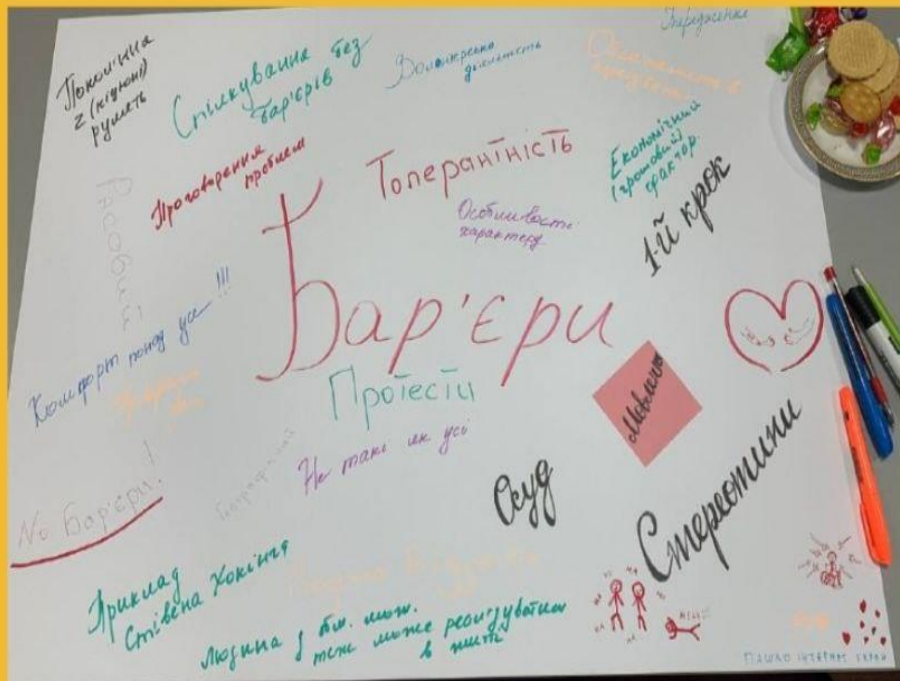
—  
об'єднання людей, що  
ставить перед собою певні  
спільні завдання;  
організація





# ХТО І ЧОМУ?

"СВІТОВЕ КАФЕ" відбулося за прикладом міжнародних програм ERASMUS+, в яких брали участь студенти філологічного факультету. Вони організували цей захід та були фасилітаторами для учасників.



## Додаток Е

Тема засідання: **“How would you feel in someone's boots?”.**

Дата засідання: 29 березня 2022 р.

Місце засідання: Рівненський державний гуманітарний університет  
(ZOOM- конференція)

Співпраця з іншими: в межах міжнародного проєкту “Connected through empathy” ERASMUS+ за участю команд університетів Румунії

### Питання для обговорення: UPDATED AGENDA OF THE YOUTH EXCHANGE



DAY	1 <sup>st</sup> Working session	2 <sup>nd</sup> Working session	3 <sup>rd</sup> Working session	4 <sup>th</sup> Working session	Evening activity
Arrival day 12/03/2022	Participants' arrival				Get to know each other games
1 <sup>st</sup> Activity Day 13/03/2022	Project's presentation & Get to know each other	Expectations, Contributions, Fears & Group rules	Erasmus+	Youthpass Certificate	Teambuilding games
2 <sup>nd</sup> Activity Day 14/03/2022	Human rights and civic activism history – from Rosa Parks to „Lesbians and Gays support the miners” campaign		Gender identity vs. Sexual orientation – keyconcepts	LGBTQIA+ and gender representation in media, art and policies	Teambuilding games
3 <sup>rd</sup> Activity Day 15/03/2022	Gender (in)equalities before and during COVID19 pandemic	LGBTQIA+ community's challenges before and during COVID19 pandemic	Gender and LGBTQIA+ challenges during the war (Stories from Ukraine)	Living library – sharing personal stories from COVID-19 pandemic	Intercultural evening  Albania, Spain, and Ukraine
4 <sup>th</sup> Activity Day 16/03/2022	Inclusion, exclusion, and discrimination  Same house game	Privileges, inclusion, and exclusion – better understanding the young	Gender roles and power dynamics – a cultural perspective (Abigail's tale)	How fake news and misinformation affects the perception on LGBTQIA+	Free evening

		LGBTQIA+ and gender challenges - Take a step forward		community and gender issues	
5 <sup>th</sup> Activity Day 17/03/2022	Call to Action – Tools for Activists		How to spot subtle not-so-subtle hate speech and hate actions in media and society	How to create content for successful campaigns	Intercultural evening  Armenia, Greece, and Malta
6 <sup>th</sup> Activity Day 18/03/2022	Promoting social inclusion, solidarity and tolerance towards LGBTQIA+ community through visual arts - painting		Promoting social inclusion, solidarity, and tolerance towards LGBTQIA+ community through journalism and social media content		Movie night
7 <sup>th</sup> Activity Day 19/03/2022	Promoting social inclusion and tolerance for young LGBTQIA+ people through audiovisual means– lip dub method presentation and getting comfortable with my body	Promoting social inclusion and tolerance for young LGBTQIA+ people through audiovisual means– Creating scenarios for the lip dubs	Promoting social inclusion and tolerance for young LGBTQIA+ people through audiovisual means– Creating props for the lip dubs	Promoting social inclusion and tolerance for young LGBTQIA+ people through audiovisual means–lip dub rehearsals	Free evening
8 <sup>th</sup> Activity Day 20/03/2022	Promoting social inclusion and tolerance for young LGBTQIA+ people through audiovisual means– Filming the lip dubs				Romanian intercultural evening
9 <sup>th</sup> Activity Day 21/03/2022	Creating short visual stories through Storytelling and drawing (creating brochures)				Thematic party
10 <sup>th</sup> Activity Day 22/03/2022	Photovoice and trip to Brasov				Free evening
11 <sup>th</sup> Activity Day 23/03/2022	Project's follow up and dissemination strategy / Planning a campaign to promote tolerance, empathy, solidarity, equality, non-discrimination towards all genders and LGBTQIA+ young people and to improve the way my community perceives them.	Youthpass self-assessment		Final evaluation of the youth exchange / Personal action plan	Youthpass ceremony
Departure day 24/03/2022	Participants' departure				

## Додаток Ж

### **Міжнародний проєкт Erasmus + «Pandamnit!», м. Сленік-Молдова (Румунія)**

“Pandamnit” – це міжнародний проєкт, метою якого є соціальна освіта молоді та підвищення її розуміння ключових понять у сфері гендеру та толерантності до меншин. Проєкт спрямований на підвищення мотивації до соціальної терпимості, збагачення молоді навичками та інструментами для боротьби з інтолерантністю та мовою ненависті, проти різних соціальних меншин.

Дата засідання: жовтень 2019 року

Місце засідання: м. Сленік-Молдова (Румунія).

Співпраця з іншими: в межах міжнародного проєкту ERASMUS+ “Pandamnit!”.

### **Панорама проєкту**

**День 1.** Знайомство. Планування роботи.

**День 2.** Розробка хронологічного ланцюжка подій, пов’язаних з досягненням толерантності та солідарності з членами ЛГБТКІА+ спільнотою, обговорення проблеми рівності чоловіків та жінок, розвиток і поширення фемінізму в сучасному суспільстві. Ознайомленням з визначними датами в історії кожної країни-учасниці міжнародного проєкту. Команда з України досліджувала історію та процес створення законодавчої бази в країні на підтримку і на заборону ЛГБТКІА+ спільноти. Виготовлення кінцевого продукту – мультипрезентації. Обговорення гендерної ідентичності.

**День 3.** Вплив війни та пандемії на діяльність неформальних організацій. Гендерні проблеми під час пандемії (усвідомлення цінностей загальнолюдських стосунків; ментальне здоров’я; сексуальна освіта; домашнє насильство та аб’юз; внутрішня ізоляція та закриття кордонів).



Проблеми ЛГБТ спільноти під час воєнних дій. Презентації на тему «Ми всі рівні». Обмін власним досвідом учасників з теми толерантного ставлення до неформальних спільнот та дотримання людських прав.

Обговорення проблеми: «Чи може мистецтво змінити світ»? Презентація країн-учасниць проєкту. Українська культура: українські народні танці; українські народні пісні; національна кухня України.

**День 4.** Питання для обговорення «Як ми можемо досягнути соціальної справедливості». Проблема інклюзії, ексклюзії та дискримінації в сучасному суспільстві. Створення відеофільмів, виготовлення декорацій, ілюстрованих сюжетів (технологія ліпдабу).

**День 5.** Екскурсія в Сінаї та Брашов.

***Фото, зроблені в межах проєкту ERASMUS+ “Pandamnit!”:***









## Додаток I

### Міжнародний Міні-Референдаріат у гімназіях м. Любек (Німеччина)



KOBERG 2, D-23552 LÜBECK

Tel.: +49 (0) 451 - 7 63 20

Fax: +49 (0) 451 - 7 48 73

info@deutausges.de, www.deutausges.de

#### **Mini-Referendariat für Studierende aus Polen, Russland und der Ukraine vom 30.01. – 01.03.2019 in Hamburg und Schleswig-Holstein**

Tagungsort in Lübeck:	Dat Hoghehus, Koberg 2
Leitung:	Martin Herold, Deutsche Auslandsgesellschaft (Tel. mobil: +49-171-2633152) Dat Hoghehus, Koberg 2
Schulen:	in den Bundesländern Hamburg und Schleswig-Holstein



### PROGRAMM

#### Vorbereitungstage für alle in Lübeck vom 30.01. – 03.02.2019

Mittwoch

Anreise individuell 30.01.

18.30 Uhr Begrüßung und Abendessen im Restaurant Yachtzimmer im **Hotel Jensen, An der Obertrave 4 - 5** (am Holstentor)

Donnerstag

31.01.

9.30 - 10.45 Uhr Martin Herold (Deutsche Auslandsgesellschaft):  
Organisatorisches und Vorbereitung einer Interviewarbeit  
Kurz-Workshop *Zum aktuellen deutschen Schulsystem*

11.00 - 13.00 Uhr Stadtrundgang mit Jörn von Hansen (Lübeck)

13.15 Uhr Mittagessen im Hotel Jensen

16.00 - 18.30 Uhr Seminararbeit mit einer deutschen Lehrkraft aus dem aktiven Schuldienst

- Was macht eine/n „gute/n Lehrer/in“ aus?  
- Schulalltag aus Schüler- und Lehrerperspektive  
- „Die Schule (und anderes) in meinem Heimatland – klar verständlich auf Deutsch erklärt“



Freitag 01.02.	9.30 - 12.00 Uhr	Karen Springer (Hamburg) Workshop <i>Stationenlernen im Fremdsprachenunterricht</i>
	12.30 Uhr	Mittagessen im Hotel
		Jensen anschließend Zeit für Durchführung der Interviewarbeit
	15.30 - 18.00 Uhr	Heidi Niehaus / Hans Niehaus (Bad Schwartau) Workshop <i>Szenisches und Musikalisches im Unterricht</i>
	19.00 Uhr	gemeinsames Abendessen (Gruppe untereinander) in einem Restaurant in der Lübecker Innenstadt
Sonnabend 02.02.	8.50 Uhr	<u>Treffpunkt</u> : Lübecker Hauptbahnhof (Eingangshalle)
	9.03 Uhr	Abfahrt mit dem Zug zur <i>Exkursion nach Schwerin</i> Leitung: Dr. Susanne Timm (Lübeck) Der genaue Ablauf wird in Lübeck bekannt gegeben. Mittagessen individuell Rückfahrt mit dem Zug nach Lübeck

Hospitationsaufenthalt vom 03.02. – 27.02.2019

*Vollverpflegung (Frühstück, Mittagessen, Abendbrot) in Verantwortung der Gastfamilien*

Sonntag 03.02.	vormittags	individuelle Fahrten (mit Bus/Zug) zu Lehrer-Gastfamilien bzw. Verbleib in Lübecker Gastfamilien [Teilnehmer/innen aus der Ukraine] (Zeiten werden in Lübeck bekannt gegeben.)
		an Gastschulen in Hamburg und Schleswig-Holstein:

- Hospitationen im Unterricht (ca. 3 bis 5 Stunden pro Tag)
  - insgesamt mindestens 8 Stunden eigenständiger Deutschunterricht
  - Unterkunft in einer Lehrerfamilie
- Betreuung an der Schule*

zwischendurch:

Sonnabend  
16.02.


*Exkursion (mit dem Zug) nach Hamburg*

Leitung: N.N.

Der genaue Ablauf wird in Lübeck bekannt gegeben.

Abschluss in Lübeck vom 27.02. – 01.03.2019 (***ab nachmittags gemeinsam mit 16 weiteren Studierenden***)



Mittwoch 27.02.	vormittags	individuelle Bahnfahrt nach Lübeck Rückkehr in die gleichen Privatquartiere vom Zeitraum 30.01.-03.02. bzw. Verbleib in Lübecker Gastfamilien [Teilnehmer/innen aus der Ukraine] Mittagessen individuell
	14.30 - 17.30 Uhr	Martin Herold Erfahrungsberichte und Auswertung der Interviewarbeit
Donnerstag 28.02.	10.00 - 13.00 Uhr	Friederike Krause (Aubiko e. V., Hamburg) Workshop <i>Umgangssprache</i>
	14.30 - 15.30 Uhr	Martin Herold Gesamt-Auswertung des <i>Mini-Referendariats</i>
	19.00 Uhr	Abendessen und Abschied im Hotel Jensen (Alle Gastgeber/innen und Betreuer/innen sind herzlich eingeladen.)anschließend geselliges Beisammensein
Freitag 01.03.		Abreise nach dem Frühstück 

Das *Mini-Referendariat* wird vom Auswärtigen Amt der Bundesrepublik Deutschland finanziert.  
*Die Deutsche Auslandsgesellschaft wird zudem auch vom Land Schleswig-Holstein gefördert.*

D-23552 Lübeck, 30. November 2018 – he/hom (Änderungen vorbehalten)